

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMETRİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

72835

GELİR VE SERVET İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ :
ESKİŞEHİR İLİ UYGULAMASI

GAYE KARPAT

72835

DANIŞMAN
Doç. Dr. Şenay ÜÇDOĞRUK

İZMİR, 1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

**YÜKSEK ÖĞRENİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

Tez No:

Konu Kodu:

Ünv. Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimizce doldurulacaktır.

Tezin Yazarının;

Soyadı: KARPAT

Adı: Gaye

Tezin Türkçe Adı: Gelir ve Servet İlişkisinin Ekonometrik Analizi: Eskişehir
İli Uygulaması

Tezin Yabancı Dildeki Adı: Econometric Analysis Of Relationship Income
And Wealth: Application Of Eskişehir City

Tezin Yapıldığı;

Üniversite: Dokuz Eylül Üniversitesi Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü Yılı:1998

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü: 1-Yüksek Lisans

Dili: Türkçe
Sayfa Sayısı : 80
Referans Sayısı : 50

Tez Danışmanlarının;

Ünvanı: Doçent Doktor

Adı: Şenay

Soyadı: ÜÇDOĞRUK

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Türkçe Anahtar Kelimeler:

Servet
Gelir Dağılımı
Hanehalkı

İngilizce Anahtar Kelimeler:

Wealth
Income Distribution
Household

Tarih:

İmza:

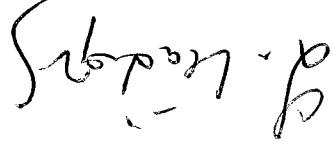
TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 13.08.1998 tarih 16 sayılı toplantısında oluşturulan jüriimiz Lisansüstü Yönetmeliğin 21. Maddesine gereğince Ekonomî Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Gaye KARPAT'ın "Eskişehir İlinde Tüketim Harcaması Ekonomî Bir Yaklaşım" konulu tezini incelemiş 21.8.98.. tarihinde saat 16.00.00..... da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır. Adayın kişisel gelişmeye dayanan tezini savunmasından sonra .. dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar da değerlendirilerek tezin başarıldığına oy birliği ile karar verilmiştir.

BASKAN
Doç.Dr.Bülent MİRAN

ÜYE
Doç.Dr.Şenay ÜÇDOĞRUK

ÜYE
Yrd.Doç.Dr.Vedat PAZARLIOĞLU

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün / / 1998 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre Ekonometri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gaye KARPAT'ın "Gelir ve Servet İlişkisinin Ekonometrik Analizi: Eskişehir İli Uygulaması" konulu tezini incelemiş ve aday / / 1998 tarihinde saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarında jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verildi.

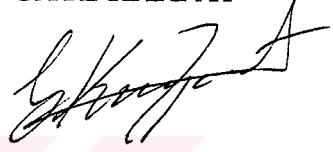
BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Gelir ve Servet İlişkisinin Ekonometrik Analizi : Eskişehir İli Uygulaması” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

GAYE KARPAT

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından olan gelir dağılımı önemli bir konudur. Çünkü bir ülkenin gelişmişlik düzeyini o ülkede oluşturulan gelirin kişiler, hanehalkları veya kurumlar arasında eşit dağılımı göstermektedir. Türkiye’de ise gelir dağılımının eşit olmadığı düşünüldüğünde bireylerin veya hanehalklarının sahip olduğu servetin de eşit dağılmadığı görülmektedir. Çünkü kişi veya hanehalkları gelirleri ölçüsünde servete sahiptirler. Geliri fazla olan kişiler veya hanehalkları daha fazla servete sahip olmakta ve bunun sonucunda da toplum refahı artmaktadır.

Bu çalışmada gelir-servet ilişkisine geçmeden tüketim ve gelir/gelir dağılımı üzerinde durulmuş, izleyen kısımda ise konut ve refah ekonomisine değinilmiştir.

Gelirin kişiler veya hanehalklarının yaşamlarını rahat bir şekilde sürdürebilecek şekilde servete dönüşmesi önemli bir konudur. Çünkü gelir tek başına önemli olduğu kadar gelire paralel olarak servetin oluşumu da önemlidir. Uygulamada oluşturulan modellerde gelir ve servet arasındaki ilişkiler incelenmiş ve buna göre ekonometrik yorumlar yapılmıştır.

Çalışmada ilk üç bölümde gelir ve servet ilişkisine zemin olmak amacıyla bazı temel kavramlar üzerinde durulmuş, dördüncü bölümde ise Eskişehir ilindeki hanehalklarının sahip olduğu gelir ve servet arasındaki ilişki incelenmiştir.

ABSTRACT

The income distribution, which is one of the basic problems of the developing countries, is an important subject. Because, equal dispersion of income, which is obtained in a country, between the people, households or institutions displays the growth rate of the country. When we think Turkey where the income dispersion isn't equal, we can see that the wealth of the people or households isn't distributing equally. Since, the people and households could accumulate wealth with their income level. The people or households, whose income level are higher, have more wealth and therefore the social welfare is increasing.

In this study, we have looked the consumption and income/income distribution without elaborating the relationship between income and wealth and in following chapters we mentioned about housing and wealth economy.

To transform income to wealth while the people and households live in prosperity is an important subject, are well. Because, to accumulate wealth accordance with the income is important, although the income is important alone. We have examined the relationship between income and wealth in the models that were created in practices and we made econometrical comments in accordance with them.

In this thesis, we have elucidated some basic concepts to ground the relationship between income and wealth in first three chapters, and we have examined the relationship between income and wealth of the households in Eskişehir Province in Chapter 4.

ÖNSÖZ

Türkiye’deki gelir dağılımı düşünüldüğünde gelirin adil dağılmadığı söylenebilir. Buna paralele olarak da servetin dağılımı da eşit olmayacaktır. Çünkü bazı kişiler ülke gelirinden fazla pay alırken bazıları daha az pay almaktadır. Dolayısıyla bu kişilerin sahip oldukları servet de o ölçüde az olacaktır. Bunun nedeni ise kişilerin gelirleri ölçüsünde servete sahip olmasıdır. Bu düşünceden hareketle çalışmada Eskişehir ilinde bulunan hanelerin sahip olduğu gelir ile serveti arasındaki ilişki incelenmiştir.

Çalışma süresince bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen, her konuda desteğini hissettiğim sevgili hocam Doç. Dr. Şenay Üçdoğruk’a, bana çalışma imkanı veren değerli hocam Prof. Dr. Necla Çömlekçi’ye ve sabır ve yardımlarından dolayı aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Özet.....	i
Abstract.....	ii
Önsöz.....	iii
İçindekiler.....	iv
Tablolar ve Şekiller Listesi.....	vii
1- GİRİŞ.....	1
2- TÜKETİM.....	4
2.1. Tüketime Etki Eden Değişkenler.....	5
2.2. Tüketim Fonksiyonu.....	6
2.3. Tüketim Eğilimi.....	7
2.4. Elastikiyet.....	8
2.5. Mal ve Hizmet Türlerine Göre Tüketim Fonksiyonları: ENGEL YASALARI.....	9
2.6. Üstün ve Aşağı Mallar.....	11
3. GELİR DAĞILIMI.....	12
3.1. Gelir Dağılımı Türleri.....	13
3.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	13
3.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı.....	13
3.1.3. Coğrafi Gelir Dağılımı.....	15
3.1.4. Sektörel Gelir Dağılımı.....	15
3.2. Gelir Eşitsizliğinin Ölçümü.....	16
3.2.1. Lorenz Eğrisi.....	17
3.2.2. Gini Katsayısı.....	19
3.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler.....	20
3.4. Gelir Dağılımını Belirleyen Faktörler.....	21
3.4.1. Emegın Dağılımı.....	22
3.4.2. Servetin Dağılımı.....	22

3.4.3. Faktör Fiyatları.....	23
3.5. Gelir Dağılımının Düzeltilmesi.....	23
3.6. Kişisel Gelir Dağılımının Önemi.....	25
3.7. Gelir ve Tüketim İlişkisi.....	26
4. SERVET.....	28
4.1. Servetin Tanımı ve Oluşumu.....	28
4.2. Servetin Dağılımı.....	32
4.3. Gelir ve Servet Arasındaki İlişki.....	33
4.4. Dengesiz Servet Dağılımının Nedenleri.....	35
4.5. Refah Ekonomisi.....	36
4.5.1. Kişi ve Toplum Refahı.....	36
4.5.2. Pareto Optimumu.....	37
4.6. Konut.....	38
5. ESKİŞEHİR İLİNDE GELİR-SERVET İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ.....	40
5.1.1994 Yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinin Tanımı ve Tarihçesi.....	40
5.2. 1994 Yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketinde Kullanılan Bazı Tanımlar.....	44
5.2.1. Hanehalkı.....	44
5.2.2. Gelir Getiren Fert.....	45
5.2.3. Çalışan Fert.....	46
5.2.4. Kişisel Kullanılabilir Gelir.....	46
5.2.5. Faaliyet Gelirleri.....	46
5.2.6 Faaliyet Dışı Gelirler.....	46
5.2.7. Hanehalkı Tüketim Harcaması.....	46
5.2.8. Konutun Mülkiyet Durumu.....	47
5.2.9. Oturulan Sokağın Özelliği.....	47
5.2.10. Konutun Özellikleri.....	48
5.2.11. Hanehalkının Serveti.....	48
5.2.12. Konutta Bulunan Yetişkin Kişilerin Matematiksel Gösterimi.....	48
5.3. Eskişehir İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	49

5.4. Araştırmada İzlenen Yöntem ve Değişkenlerin Tanımlanması.....	50
5.4.1. Değişkenlere Ait Özet İstatistikler.....	54
5.4.2. Ekonometrik Modeller.....	57
5.4.3. Ekonometrik Modellerin Analizi ve Yorumlanması.....	59
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	74
KAYNAKÇA.....	77

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1 : Yetişkin Kişi Sayısı Kod Anahtarı.....	49
Tablo 2 : Eskişehir İli Tanımlayıcı İstatistikleri.....	54
Tablo 3 : Hanenin Geliri ile Servetine (Sahip Olduğu Eşyalar) Ait EKKY Tahmin Sonuçları.....	66
Tablo 4 : Hanenin Geliri ile Konutun Özelliklerine Ait EKKY Tahmin Sonuçları.....	67
Tablo 5 : Genişletilmiş Modelin EKKY Tahmin Sonuçları.....	68
Tablo 6 : Genişletilmiş Modelde Yer Alan Değişkenlerin Gelir Üzerine Yüzde Etkileri.....	69
Tablo 7 : Hanenin Geliri ile Hanenin Serveti (Sahip Olduğu Eşyalar) ve Konut Özelliklerine Ait EKKY Tahmin Sonuçları.....	70
Tablo 8 : Hanede Bulunan Yetişkin Kişi Sayısının Gelire Yüzde Etkisi.....	71
Tablo 9 : Hanenin Serveti (Sahip Olduğu Eşyalar) ve Konut Özelliklerinin Gelir Üzerine Yüzde Etkileri.....	72
Şekil 1 : Lorenz Eğrisi.....	18
Şekil 2 : Gelir Dağılımının Histogram İle Gösterimi.....	73
Şekil 3 : Gelir Dağılımının Normal Eğri ve Histogram ile Gösterimi.....	73

1. GİRİŞ

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren gelir dağılımı üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü bir ülkenin geliri o ülkede yaşayan kişiler veya haneler arasında ne kadar eşit paylaşılmış ise o ülkenin gelişmişlik düzeyinin de o derece yüksek olduğunu gösterir. Bu amaçla gelişmekte olan ülkeler gelir dağılımı dengesizliklerini ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Çünkü gelir dağılımındaki bozukluk sosyal dengelerin de bozulmasına neden olmaktadır. O nedenle ülkeler için gelir dağılımı önem kazanmaktadır.

Gelir dağılımı konusunda yıllardan beri ülkemizde çalışmalar yapılmaktadır. Hazırlanan yıllık kalkınma planlarında gelirin dengesiz dağılımı vurgulanmış ve iyileştirilmesi yönünde çalışmalar yapılması önerilmiştir. Özellikle son yıllarda yüksek fiyat artışlarına sahne olan ülkemizde gelirin bölüşümü ve dağılımında görülen hızlı bozulma, günümüzde “gelir dağılımı” sözcüğünün daha sık kullanılır olmasına neden olmuştur (DİE, 1997).

Gelir dağılımındaki eşitliğin toplum refahını da arttırdığı gerçeğinden hareketle kişilerin veya hanelerin sahip oldukları servetin çağın gerektirdiği teknolojik araç ve gereçleri karşılaması gerekmektedir. Çünkü kişi veya hanelerin yaşam seviyelerinin göstergesi bu değerlerle ölçülmektedir. Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerden servete bağlı olarak ne ölçüde yararlanılıyorsa ülkedeki toplum refahının o nispette yüksek olduğu söylenir. Eğer bir toplumda belli bir kesimin refahı artarken diğerininki azalmıyorsa toplumda refah sağlanmış olur.

Kişi veya hanelerin yaşam standartlarının belli bir seviyede en azından yaşamlarını rahatça sürdürebilecek kadar servetinin olması kişi veya hanelerin gelirlerine bağlıdır. Bazıları gelirlerini ileriye dönük tasarruf amaçlı kullanır bazıları ise günlük yaşamlarını daha yüksek seviyede sürdürebilmek için kullanır.

Gelir ve servet arasındaki ilişki son derece önemli bir konu olmasına rağmen ülkemizde bu kavramlar genelde tek tek ele alınmıştır, birarada pek alınmamıştır. Ülkemizde bu konuda yapılan çalışmalara örnek olarak Zehra Kasnakoğlu

ve Sevil Uygur'un (1993) Sağlık Bakanlığı için yapmış olduğu " Asset Ownership and Household Income: An Econometric Model For Turkey" konulu çalışma verilebilir. Bu çalışmanın amacı DİE'nin yapmış olduğu 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketine dayalı olarak Türkiye'nin kentsel ve kırsal bölgelerinde yaşayan hanehalklarının gelir düzeyleri, hanehalkının yapısı ve sahip oldukları servet arasındaki ilişkiyi incelemektir. Literatürde hanehalkı geliri ve serveti arasındaki ilişki konusunda yapılan çalışmalara diğer iki örnek ise Tipple, Korboe ve Garrod'un (1997) birlikte yapmış olduğu çalışma ve Irvine'nin (1980) yapmış olduğu çalışma bu konuya örnek verilebilir. İlk çalışmada Gana kentlerinde evsahibi olma çabalarında gelir ve servetin önemi üzerinde durulmuş diğer çalışmada ise Kanada'da gelir dağılımı ve servet arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı DİE tarafından yürütülen 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketine dayalı olarak Eskişehir ilindeki hanehalklarının gelir düzeyleri, hanehalkının sahip olduğu servet arasındaki ilişkiyi incelemek ve daha sonra sahip olunan servete göre hanehalkının gelir durumunu tahmin etmektir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde öncelikle tüketimin tanımı yapılmış, tüketime etki eden değişkenler, tüketim fonksiyonu ve eğilimi, elastikiyet, mal ve hizmet türlerine göre tüketim fonksiyonları ile üstün ve aşağı malların tanımı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise gelir dağılımı konusu ele alınmıştır. Konuya gelir dağılımının tanımı ile başlanmış daha sonra gelir dağılımı türleri olan fonksiyonel gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı, coğrafi gelir dağılımı ve sektörel gelir dağılımı üzerinde kısaca durulduktan sonra gelir eşitsizliği ölçümlerinden olan Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı konusuna değinilmiştir. İlerleyen aşamada ise gelir dağılımını etkileyen faktörler ve gelir dağılımını belirleyen faktörlere değinilmiştir. Ayrıca, gelir dağılımındaki eşitsizliği kaldırmak amacıyla gelir dağılımının düzeltilmesi konusunda alınacak önlemler üzerinde durulmuş ve kişisel gelir dağılımının önemi ve gelir-tüketim ilişkisi ile bu bölüm sonlandırılmıştır.

Üçüncü bölüm ise servet, refah ekonomisi ve konut konularından oluşmaktadır. Öncelikle servetin tanımı ve servetin oluşumu üzerinde durulduktan sonra servetin dağılımı, gelir ve servet arasındaki ilişkiye değinilmiş ve ayrıca dengesiz servet dağılımının nedenleri ele alınmıştır. Bununla birlikte refah ekonomisi konusuna yer verilmiş, kişi ve toplum refahı, refahın göstergesi olan pareto optimumundan söz edilmiştir. Takip eden kısımda konut kavramı ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünü ise araştırmanın amacı olan Eskişehir ilindeki gelir servet ilişkisinin incelenmesi oluşturmaktadır. Bu bölümde 1994 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinin tanımı ve tarihçesine yer verilerek DIE'nin 1994 yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketinde yer alan hanehalkı, gelir getiren fert, çalışan fert, kişisel kullanılabilir gelir, faaliyet ve faaliyet dışı gelirler, hanehalkı tüketim harcaması, konutun mülkiyet durumu, oturulan sokağın özellikleri ve hanehalkı serveti kavramları üzerinde kısaca durulmuştur. Ayrıca konutta bulunan yetişkin kişilerin matematiksel gösterimi yapılmış ve daha sonra Eskişehir ilinin sosyo-ekonomik yapısından kısaca söz edilmiştir. Bölümün son konusu olan araştırmada izlenen yöntem ve değişkenlerin tanımlanması yapıldıktan sonra çalışmada kullanılan Eskişehir iline ait özet istatistiklere yer verilmiş ve ekonometrik modeller kurulduktan sonra bu ekonometrik modellerin analizi ve yorumu yapılmıştır. Çalışmada kullanılan ekonometrik modeller En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) ile tahmin edilmiş ve değişen varyans problemi olan modeller Tahmin Edilmiş Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (EGLS) ile tahmin edilmiştir.

2. TÜKETİM

Bu bölümde tüketim, tüketime etki eden değişkenler ve tüketim fonksiyonuyla tüketim eğilimine yer verildikten sonra, elastikiyet ve mal hizmet türlerine göre tüketim fonksiyonları üzerinde durulacaktır.

Tüketim, iktisadi faaliyetlerin yöneldiği son aşama olmakta ve ihtiyaçları karşılayan malların kullanılıp yok edilme süreci olarak tanımlanmaktadır (Kesbiç, 1993:4). Diğer bir ifadeyle tüketim, faydalı mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılmasıdır. Yine tüketim bütün ekonomik faaliyetlerin son amacıdır. İnsanların bütün çabaları yaşam standartlarını yükseltmek içindir. Bu da, daha çok mal ve hizmete sahip olunmasına ve onları günlük ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla kullanılabilmesine bağlıdır (Alkin, 1982:87). Ancak, insan ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla mal ve hizmetlerin kullanılmasının iktisadi anlamda tüketim sayılabilmesi için söz konusu mal ve hizmetlerin sağlayacağı faydadan yararlanma “dolaysız olmalıdır”. Bundan dolayı, insan ihtiyaçlarını doğrudan karşılamaya yönelik mallar tüketim malları olarak kabul edilmektedir. Başka malların üretiminde kullanılan mallar için tüketim malı deyiminin kullanılması doğru olmamaktadır (Kesbiç, 1993:5).

İlk olarak tüketim amacıyla bazı mal ve hizmetler seçilmektedir. Gıda maddeleri, giyim eşyaları, sağlık harcamaları gibi hizmetler örnek olarak verilebilir. Daha sonra seçilen bu mal ve hizmetler kullanılmaktadır. İnsanların seçtikleri söz konusu mal ve hizmetleri kullanmaları çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Bazı malların kullanılması kısa süre içinde gerçekleşirken (örneğin gıda maddeleri -ekmek-) bazılarının kullanımı uzun süre devam edebilir (örneğin dayanıklı tüketim malları -buzdolabı-). Tüketimin son unsuru da mal ve hizmetlerin kullanılması sonunda bir tatmin sağlanmasıdır. Tatmin, insanların ihtiyaçlarını giderince duydukları hazdır (Avralıoğlu, 1976:12).

Tüketim faaliyeti insan ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olduğu için tüketici birimlerin sahip olduğu yapı ve özellikler tüketimi etkilemektedir. Çok sayıdaki mal ile ilgili tüketim büyüklüklerinin farklılığı, tüketime etki eden etkenler tarafından belirlenmektedir (Kesbiç, 1993:5).

Tüketim ve tüketim harcamaları farklı kavramlardır. Tüketim yenilen, içilen ve eskitilen malları ve yararlanılan hizmetleri içermektedir (Uygur, 1993:2-3). Türlü ihtiyaçlarımızı doğrudan karşılayacak mallar için günü gününe yaptığımız harcamalara tüketim harcamaları denir. Doğrudan demekle amaç, söz konusu malların kullanımından elde edilen tatmin duygusunu belirtmektir (Ülgener, 1986:157).

Tüketici birimdeki kişi sayısı ile tüketim arasında bir ilişki vardır. Kişi sayısı arttıkça, tüketimin artması beklenir.

-Tüketici birimlerde büyüklük bazı ekonomik durumlar sağlar. Yani kişi sayısı artarken, tüketim aynı hızla artmaz. Fiyat, gelir ve tüketim alışkanlıkları gibi etkenler sabit kaldığı taktirde, hanedeki kişi sayısı arttıkça, israfın azalması gibi nedenlerle kişi başına tüketimin azalacağı düşünülebilir. Farklı mal gruplarının tüketiminde fert sayısının etkisi farklıdır. Örneğin gıda harcamaları fert sayısı ile yakından ilgili olmasına karşın, konut ve ev eşyalarında ilişki zayıftır.

-Kişiler tüketim yönünden birbirine eşit değildir, örneğin çocuklar yetişkinlere göre daha az tüketimde bulunmaktadır. Bu amaçla kişileri yaş ve cinsiyetlerine göre sınıflandıran ve yetişkin ferdin bir kabul edilerek diğer fertlerin bunların bir oranı olarak alındığı bir çok çalışma yapılmıştır. Bu ağırlıklara “yetişkin eş değer tüketici ağırlıkları” veya “birim tüketici indisleri” denmektedir (Uygur, 1993:2-3).

2.1. Tüketime Etki Eden Değişkenler

Tüketimi etkileyen çok sayıda değişken söz konusudur. Malın kendi fiyatı, tüketicinin harcanabilir geliri, diğer malların fiyatları, tüketicinin zevk ve tercihleri, nüfus, servet, gelir dağılımı, ekonomik politikalar tüketimi etkileyen temel değişkenler olmaktadır (Kesbiç, 1993:5). Bu değişkenler tüketim fonksiyonunda açıklayıcı değişken olarak üç grupta toplanmaktadır.

-Ekonomik Değişkenler: Gelir, servet, fiyat ve geçmiş dönemlerde yapılan harcamalardır. Bir maddenin tüketimi kendi fiyatı ve tamamlayıcı maddelerin

fiyatlarındaki değişmelerle ters, ikame malların fiyatlarındaki değişmelerle doğru orantılıdır. Kişı başına tüketimi etkileyen faktör kişı başına düşen gelirdir. Gelir düzeyi arttıkça, ilgili maddelerin kişı başına düşen miktarı da artar. Kişı başına tüketim, fiyatlardan çok kişı başına gelir ve tüketim alışkanlıklarından ortaya çıkan değişimlere bağlı olarak değişir. Uzun dönemde malların kendi fiyatları ile ikame ve tamamlayıcı malların fiyatları arasındaki oranların önemli derecede değişmeyeceği varsayılarak analiz dışı bırakılabilir. Uzun dönemde, kişı başına tüketim üzerinde en etkili faktör kişı başına düşen harcanabilir gelirdir.

-Demografik Değişkenler: Kişilerin eğitim durumu, mesleği, medeni durumu, yaşı, oturlan semtin özelliği kişilerin tüketim yapılarını etkileyen demografik karakteristiklerdir. Tüketici birimi olarak haneler alındığında, hanehalkı reisinin bu tür demografik bilgilerinin diğer fertlere ait özellikleri geri plana ittiği kabul edilmektedir.

-Davranış Değişkenleri: Tüketicilerin satın alma kararlarına etkide bulunan diğer değişkenler, geleceğe yönelik beklentileri, umut ve moda anlayışıdır (Uygun, 1993:4).

2.2. Tüketim Fonksiyonu

Tüketim ve tüketimi etkileyen faktörler arasındaki ilişki, tüketim fonksiyonu olarak ifade edilmektedir. Bu tanımdaki tüketim kavramı, fiziki bir büyüklük olarak değil, bir harcama büyüklüğü olarak alınmıştır. Çünkü tüketime konu olan çok sayıdaki mal ve hizmetin ortak bir ölçü ile ifade edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, tüketim denildiğinde bunun “tüketim harcaması” şeklinde düşünülmesi uygun olmaktadır. Tüketimle ilgili analizlere konu olan mallar homojen mal ¹ ise tüketimin fiziksel bir büyüklük veya bir harcama unsuru olarak alınması mümkün olabilmektedir. Genel fonksiyonu aşığıdaki gibi yazmak mümkündür:

$$C=f(X_1,X_2,X_3,...,X_n)$$

¹ Mallar arasında kalite farkı bulunmadığını ifade etmektedir.

Bu ilişkide tüketim (C), tüketime etki eden değişkenler de genel olarak ($X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$) ile ifade edilmektedir (Kesbiç, 1993:24)

2.3. Tüketim Eğilimi

Tüketim eğilimi, belirli gelir seviyelerinde tüketime harcanan miktarın o gelire olan oranı demektir.

$$OTE = \frac{C}{Y}$$

T : Tüketim eğilimi

C : Tüketim

Y : Gelir

Buradan hesaplanan T 'ye “ortalama tüketim eğilimi” denir. Ortalama tüketim eğilimi, gelirin ne kadarının tüketim harcamasında kullanıldığını gösteren bir orandır.

Tüketimle gelir arasındaki ilişkinin iktisadi analizler bakımından bir diğer göstergesi marjinal tüketim eğilimidir.

$$MTE = \frac{dC}{dY}$$

Marjinal tüketim eğilimi, gelirdeki bir birimlik bir artışın (veya azalışın) tüketimi ne ölçüde etkilediğini gösteren bir orandır. Geometrik olarak M , $C = f(Y)$ fonksiyonunun teğetlerinin eğiminden başka bir şey değildir. Bu eğim fonksiyonda her Y değeri için ayrı ayrı hesaplanabilir. Marjinal tüketim eğiliminin düşük gelir düzeylerinde, yüksek gelir düzeylerine nazaran daha büyük olması beklenir. Bunun nedeni, düşük gelirli bir çok ihtiyaçlarının olması ve küçük bir gelir artışında dahi tüketime yönelmeleridir. Yüksek gelir düzeylerinde ise kişiler gelirlerindeki artışları tasarrufa kaydırarak refah düzeylerini yükseltmektedirler.

Her iki eğilim veya oran, birey ve haneyi olarak tüketici biriminin karar ve davranışlarının incelenmesinde kullanılan göstergeler olduğu gibi; bu oranlardan

daha çok grupların veya bir toplumun global geliri (milli gelir) ve global tüketim harcamaları şeklindeki makro-ekonomik büyüklükler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde de yararlanılır (Yiğitbaşı, 1985:50; Kesbiç, 1993:14).

2.4. Elastikiyet

$C = f(Y) = \alpha + \beta Y$ fonksiyonunun Y 'ye göre elastikiyeti aşağıdaki gibi tanımlanır (AKKAYA, 1995 : 69).

$$E_{CY} = \lim_{\Delta Y \rightarrow 0} \frac{dC/C_i}{dY/Y_i} \frac{Y_i}{C_i} \quad (1)$$

Elastiklik, C 'deki nisbi artışın, Y 'deki nisbi artışa olan oranının $\Delta Y \rightarrow 0$ iken limitidir. Elastikiyet katsayısı C ve Y 'nin ölçüldüğü birimlerin cinslerine (kg, TL. gibi) bağlı değildir. E_{CY} , C 'nin Y 'ye göre elastikiyeti olup Y 'nin %1 artışına karşılık C 'de oluşan artış veya azalış yüzdesini göstermektedir. (1) deki (dC/dY) , C 'nin Y 'ye göre birinci türevidir ve β katsayısı tahminine eşittir. Bu durumda formül

$$E_{CY} = \beta \frac{Y_i}{C_i} \quad (2)$$

olarak yazılabilir. (2)'ye C 'nin Y 'ye göre nokta elastikiyeti denir. Ayrıca (2)'de Y_i yerine $\bar{Y}$, C_i yerine $\bar{C}$ yazılarak C 'nin $\bar{Y}$ 'ye göre ortalama elastikiyeti hesaplanabilir.

$$E_{CY} = \hat{\beta} \frac{\bar{Y}}{\bar{C}} \quad (3)$$

ya da

$$E_{CY} = \hat{\beta} \frac{\bar{Y}}{\bar{C}} \quad (4)$$

2.5. Mal ve Hizmet Türlerine göre Tüketim Fonksiyonları: ENGEL YASALARI

Bir malın ne miktarda harcanacağı hanehalkının gelir düzeyinin etkisi altındadır. Gelir düzeyiyle harcama miktarı arasındaki ilişki genellikle doğru yönlüdür. Yani hanehalkının geliri arttıkça, bir maldan harcadığı miktar artar, geliri azaldıkça azalır. Tüketim gelirin bir fonksiyonu olduğuna göre, tüketimdeki değişme de gelirdeki değişmeye bağlı olacak, diğer bir deyişle tüketim ve gelir farklı oranlarda değişmeler bile, bu oranlar birbirleriyle ilişkili olacaktır. Bu ilişkiye gelire göre tüketim elastikiyeti veya tüketimin gelir elastikiyeti denir ve tüketimin gelirin fonksiyonu olması göz önünde tutularak, tüketimdeki nisbi değişimin gelirdeki nisbi değişmeye oranı olarak tanımlanır. (Öğüt, 1992:24; Yiğitbaşı, 1985:49). Bu durumda tüketimin gelir elastikiyeti (1) nolu formülle ifade edilir ve E_{CY} ise “marjinal tüketim eğiliminin ortalama tüketim eğilimine oranlanmasıdır”.

Gelir elastikiyetinin çok veya az olduğunu belirleyebilmek için kullanılan ölçek, genelde elastikiyet katsayısının 1’den büyük veya, küçük bir değer taşıdığına bakılmasıdır. Esneklik katsayısı 1.5, 2 ya da 5 ise gelir değişimleri karşısında tüketimin duyarlılık derecesinin yüksek olduğu kabul edilir. Katsayı 1’den küçük ise örneğin 0.5 veya 0.1 ise talebin duyarlılık derecesinin düşük olduğu kabul edilir. Katsayı negatif bir değer taşıyor ise tersine esnek bir harcama ile karşılaşmış demektir. Örneğin ekmek tüketiminde gelir artışının etkisi son derece zayıf kalacaktır. Düşük kaliteli mallar ve çok ucuz gıda maddeleri için gelir artışının harcama üzerindeki etkisi belki de ters yönde olacaktır. Yani gelir seviyesi yükselen hanehalkı bu mallardan daha az alacak, onların yerine daha iyi kalite malları ikame etmeğe çalışacaktır. Örneğin ekmeğin yerine eti, pekmezin yerine balı ikame edecektir (Öğüt, 1992:24-25).

Hanehalkı bütçe analizlerinin en önemli konularından biri de, tüketicilerin gelirlerinin çeşitli mal grupları arasında nasıl dağıldığıdır. Kuşkusuz bu dağılım toplumdan topluma, yöreden yöreye değişmekle birlikte, genel bazı eğilimlerin ortaya çıkarılması söz konusudur. Bu genel eğilimlerden birisi de gelir grupları arasındaki harcama kompozisyonu farklılığıdır (Öğüt, 1992:24).

Hanehalkı anketleri analizlerinde, belirli bir dönemde, tüm hanehalkları için fiyatların sabit olduğu, ancak gelirin bir hanehalkından diğerine farklılık gösterebileceği varsayılabilir. Bu durumda, bir hanenin belli bir maldan tükettiği mal miktarı, o hanenin gelirinin fonksiyonu olarak gösterilir. Bu fonksiyona tüketim konularında yaptığı öncü çalışmalar nedeniyle Engel fonksiyonu denilmektedir. Engel fonksiyonunun gelirin sürekli bir fonksiyonu olduğu kabul edilirse, bir mal veya hizmet grubu için düşünülecek fonksiyonun sıfır veya belli bir düzeyden başlaması, gelir arttıkça önce artarak, daha sonra azalarak artan bir gelir elastikiyeti taşıması ve belli bir gelir düzeyinden sonra da bir doyum noktasını kapsamaması gerekmektedir (Öğüt, 1992:24; Yiğitbaşı, 1985:53-54).

Engel yasaları şöyle ifade edilebilir (Üçdoğruk, 1997:106-107):

-Tüketicinin geliri ne kadar düşükse, gelirinden gıda maddelerine ayrılan pay o kadar fazla olmaktadır. Gelir arttıkça, gelirden bu maddelerin tüketimine ayrılan pay giderek azalmaktadır.

-Giyim, konut, ısınma ve aydınlatma gibi ihtiyaçları karşılamak için gerekli malların tüketimine ayrılan gelir payı, gelir düzeyi ne olursa olsun daima aynı kalmaktadır. Gelir arttıkça, gelirden bu maddelerin tüketimine ayrılan pay, oran olarak sabit kalmaktadır.

-Eğitim, gezi, eğlenme gibi kültürel veya lüks ihtiyaçların karşılanmasında, gelirden bu tür mal ve hizmetlerin tüketimine ayrılan pay, ancak belli bir gelir düzeyinden sonra söz konusu olabilmekte ve gelir arttıkça gelirden daha fazla oranda artmaktadır.

Tüketicinin geliri değiştiğinde, tükettiği malların bazılarında vazgeçebilir veya bazı malların tüketimini azaltabilir. Bu tür malların yerine, o zamana kadar tüketmediği malları ikame edebilir ve az tükettiği malların tüketim miktarlarını arttırabilir. Tüketicinin tercihinin göre aşağı mal ya da üstün mal gibi nitelikler kazanır (Yiğitbaşı, 1985 : 53-54). Konuyu daha iyi açıklayabilmek için normal ya da lüks mallardan ve aşağı mallardan söz etmek yerinde olacaktır.

2.6. Üstün ve Aşağı Mallar

Geliri değişen tüketici, satın aldığı malların miktarını az ya da çok değiştirir. Gelir değişikliği ile talepteki değişikliğin yönü açısından mal ve hizmetler, iki ana gruba ayrılır. “Normal ya da üstün mallar” ve “düşük ya da aşağı mallar” (Dinler, 1988:66):

Normal ya da üstün malların talebindeki değişme gelirdeki değişme ile aynı yöndedir. Aşağı malların talebindeki değişme ise gelir değişikliği ile ters yönde olmaktadır.

-Üstün Mallar: Genel olarak, tüketicinin geliri artınca her mala karşı olan talebinde bir artış olmaktadır. Bu gibi gelir artışı ile tüketimi artan mallara normal mallar ya da üstün mallar adı verilir.

Fakir mallar dışında kalan tüm mallar bu gruba girer. Zira tüketici geliri arttıkça, her iki maldan talep edilen miktar da artmaktadır.

-Aşağı Mallar: “Giffen malları”, “Tali mallar”, “Düşük mallar”, “Fakir mallar” da denilen aşağı mallar, genellikle tüketicilerin gelir seviyesi düşük iken kullandıkları, gelirleri arttıkça tüketiminden vazgeçtikleri mallardır.

Aşağı mallar ile “ayıp”, “özürlü”, “çürük” malları karıştırmamak gerekir. Aşağı mallar, sadece tüketicilerin gelirleri arttıkça tüketiminden vazgeçtikleri mallardır. Örneğin geliri artan kişilerin nebati margarin yerine tereyağ kullanmaları gibi. Bazı mallar çok fakir olanlar için normal mal özelliği taşıırken, yüksek gelirliler için aşağı mal olabilir.

Aşağı mallara, iç yağını, tahılları, margarini, çarıkı, patatesi ve ekmeği örnek vermek mümkündür.

3. GELİR DAĞILIMI

Gelir dağılımı, “Bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin, üretim faktörleri, bölgeler, sektörler ve hanehalkları arasında herbirine düşen dilimin büyüklüğü bakımından paylaşılma biçimi” olarak tanımlanabilir (Çopkur, 1996:6; Selim, 1997:375; Eren, 1989:59; Miynat, 1993:5; Öksüz, 1993:3; Karaman, 1995:154).

Gelir dağılımı, zaman içinde uygulanan ekonomi politikalarının kişilerin gelir düzeylerini ne yönde etki ettiğini gösterdiğinden önemli olmaktadır. Şüphesiz gelir dağılımına uygulanan ekonomi politikalar yanında sosyal ve ekonomik bazı kurumların varlığı ve kompozisyonu da etkili olacaktır.

Gelir dağılımını önemli kılan diğer etmen yatırımların kaynağının oluşturulmasıyla ilgilidir. Gelirin tüketime mi yoksa yatırımlara mı gideceği gelir sahiplerince belirlendiğine göre gelir dağılımı ile yatırımlar arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Eren, 1989:59).

Milli gelirin bireyler ve faktör sahipleri arasında paylaşılma biçimi ekonomik ve sosyal bakımdan son derece önemli bir olgudur. Bunun nedeni; “Bir toplumdaki sosyo-ekonomik iktidarın en belirgin göstergesinin o toplumdaki gelir dağılımı” oluşudur (Çopkur, 1996:6; Güçlü, Bilen, 1995:160).

Gelir dağılımını, birincil gelir dağılımı ve ikincil gelir dağılımı olmak üzere iki grupta incelenebilir (Miynat, 1993:5):

Üretim faktörleri üretim sürecine katılmaları sonucunda ücret, rant, faiz ve kar geliri elde ederler. Gelirin birincil dağılımı toplam gelirin bu dört faktör geliri arasında nasıl paylaşıldığı üzerinde durmaktadır. Bu gelirin fonksiyonel dağılımıdır ve daha çok iktisat biliminin inceleme alanına girmektedir.

Birincil gelir dağılımından sonra devletin çeşitli kuruluşları aracılığı ile gelir yeniden dağılıma tabi tutulmaktadır. Bu şekilde bazı kişilerin geliri artarken bazılarının ki azalmaktadır. Bu, gelirin ikincil ya da kişisel dağılımı olarak da adlandırılmaktadır.

3.1. Gelir Dağılımı Türleri

3.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Çeşitli üretim etkenlerinin üretime katılma sonucunda milli gelirden aldıkları payı, yani milli gelirin ücret, faiz ve rant arasındaki dağılımı ifade eden bir kavramdır. Bu tür gelir dağılımı, milli gelirin çeşitli sosyal sınıflar arasında nasıl dağıldığı hakkında bilgi edinmeyi mümkün kılar. Litaratürde bu tür gelir dağılımına “Faktör Payları” ya da “Birincil Gelir Dağılımı” da denmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz., Turhan,1993:230; Selim,1997:379; Eren, 1989:66; Eker ve diğerleri, 1994:231; Özmucur, 1994:18; Güçlü, Bilen; 1995:162).

Milli gelirin çeşitli sosyal sınıflar arasında nasıl dağıldığı araştırılırsa, iktisat ilminde kullanılan gelir dağılımı kavramları içinde bu amaca en uygun olan, fonksiyonel gelir dağılımıdır. Buna rağmen, kabul etmek gerekir ki, fonksiyonel gelir dağılımı ile çeşitli sosyal tabakaların milli gelirden aldıkları paylar ancak kaba hatları ile gösterilebilir. Çünkü, sosyal tabakalaşma fonksiyonel dağılımın dörtlü sınıflandırmasının kapsamına giremeyecek kadar karmaşıktır. Zira bu sınıflandırmaya göre küçük çiftçi ile büyük çiftçi, küçük tüccar ile büyük tüccar, memur ile sanayi ve tarım işçileri arasında fark yoktur. Kaldı ki, sosyolojik bakımdan sosyal gruplar, sadece elde edilen gelirin kaynağına göre tanımlanmaz. Nitekim, büyük bir şirketin direktörü emek gelirli olduğu için fonksiyonel dağılıma göre ücretli sınıftan olması gerektiği halde sosyolojik bakımdan işçi sınıfından sayılmaz (Türk, 1992:292).

3.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Toplam gelirin toplumu teşkil eden bireyler ve aileler arasında nasıl dağıldığını, yani bireylerden ne kadarının ne kadar gelir elde ettiklerini ve gelir seviyeleri arasındaki farkın ne olduğu incelendiğinde kişisel gelir dağılımına ulaşılır. Kişisel gelir dağılımı gelirin nasıl, nerede, ne yaparak elde edildiğini değil, sadece fertlerin veya tüketici birimlerinin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarını göz önünde tutar. Onun için bireylerarası gelir eşitsizlikleri araştırılmak isteniyorsa, kişisel gelir dağılımı kavramına başvurulur (Ayrıntılı bilgi için bkz., Kasaroğlu, 1979; Eker ve diğerleri, 1994:229; Selim, 1997:379; Çopkur, 1996:11; Öksüz, 1993:15; Özmucur, 1994:25; Eren, 1989:62).

Fonksiyonel gelir dağılımı ile kişisel gelir dağılımı arasındaki fark aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Türk, 1992:294):

Ücretlerin milli gelirden aldıkları pay (%) ve ayrıca faiz, rant ve karların milli gelirden aldıkları paylar (%) fonksiyonel gelir dağılımını ifade eder. Toplumda ne kadar ücretli, ne kadar rantçı bulunduğunu dağılım biçimi belirtmez; ayrıca, bir ailenin, yıllık gelirinde ücret, rant, faiz ve de karın tümü bir arada bulunabileceği için fonksiyonel gelir dağılımı bireylerarası gelir farklılıklarını göstermez. Buna karşın, Türkiye’de yaşayan fertlerin ne kadarı (%), ne miktarda (%) gelir elde ediyor veya ne kadarı (%) milli gelirden ne oranda pay alıyor ifadesi ile de kişisel gelir dağılımından sözedilmiş olur. Bu gelir dağılımı sayesinde tüketici gruplar arasındaki dengesizlikleri saptamak mümkündür.

Kişisel gelir dağılımı incelenirken iki nokta göz önünde tutulmalıdır. Birincisi bu incelemede birim olarak fertlerin mi yoksa belirli bir tüketici grubunun mu ele alınacağıdır. İkincisi ise, gelir elde etmeyen fertlerin başka bir deyişle işsizlerin de gelir dağılımı içerisinde yer alması durumundadır. Bu iki nokta dikkate alındığında nicel çözümlemelerde birim olarak aile seçilmektedir (Miynat, 1993:7).

Kişisel gelir dağılımı üzerindeki kuramsal çalışmalar, fonksiyonel gelir dağılımına göre ikinci planda kalmaktadır. İtalyan ekonomist Pareto kişisel gelir dağılımı hakkında hanehalklarının sosyal sınıflarına veya gelirin kaynağına bakmaksızın çalışmalar yapmış ve 1897 yılında gelir dağılımı modellemesinde kullanılan Pareto dağılımını bulmuştur. Kişisel gelir dağılımı ile ilgili düşünceler Pareto’nun çalışmasından beri değişmektedir (Selim, 1997:379).

3.1.3. Coğrafi Gelir Dağılımı

Bu gelir dağılımına Bölgesel Gelir Dağılımı da denilmektedir. Bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında kişi başına düşen gelir farklılıklarının açıklanmasına yarar (Turhan; 1993:230). Bu gelir dağılımı bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farklılıklarını bulmada kullanılabilir. Milli gelir hiç bir ülkede, çeşitli bölgelere eşit olarak dağılmadığından bu dağılım kullanılır. Bazı coğrafi ve siyasi nedenlerden dolayı belli bölgeler, milli gelirden daha çok pay alırken, bazı bölgeler daha az almaktadır.

Bu durum daha çok az gelişmiş olan ülkelere görülürken gelişmiş ülkelere gelir dağılımı dengesizlikleri daha az görülmektedir (Eker ve diğerleri, 1994:232; Miynat,1993:8; Çopkur, 1996:16; Ayrıntılı bilgi için bkz., Özmucur 1996 : 26).

3.1.4. Sektörel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin milli gelirden ne oranda pay aldığını bulmak isteniyorsa, sektörler göre gelir dağılımını ele almak gerekmektedir. Üretim sektörleri olarak ele alınan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin hangi oranda sosyal hasılaya katıldığını araştırmak, bu sektörlerin gösterdiği gelişmeyi ve hangi faktörlerin bu oranı etkilediğini ancak sektörler göre gelir dağılımını kullanarak inceleyebiliriz (Eker ve diğerleri,1994:232; Özmucur, 1994 : 16)

Bir ülkenin ekonomik yapısındaki değişimleri incelerken, genellikle ilk olarak o ülkenin milli gelirinin sektörel dağılımındaki gelişmelere bakılmaktadır. Böylelikle hangi sektöre dayalı olduğu kadar, sanayileşmenin bulunup bulunmadığı, hatta sanayileşme hızının ne olduğu kaba bir hesaplama ile söylenebilmektedir (Eren, 1989:60). Ayrıca, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönem trendleri, devletin hangi sektörler lehine ve hangi sektörler aleyhine milli gelir dağılımını etkilediği, sektörler göre gelir dağılımı yardımıyla incelenebilir (Çopkur, 1996:16).

Bu dört gelir dağılım şeklinin her biri ayrı ayrı önem taşımaktadır. Eğer kişiler arasındaki milli gelirin eşitlik veya eşitsizlik derecesi ile ilgileniyorsak kişisel, sosyal grupların payları hakkında bir düşünceye sahip olmak istiyorsak fonksiyonel, değişik sektörlerin milli gelirden aldığı payları ve gelişmesini görmek istiyorsak sektörel ve bölgelerin gelişmişlik derecesi ile ilgileniyorsak coğrafi dağılım önem kazanmaktadır (Eker ve diğerleri, 1994:233).

Sektörlere göre gelir dağılımı ile bölgesel gelir dağılımı, daha ziyade maliye politikasının büyüme amacına ilişkin önlemler alanına girmektedir. Fonksiyonel gelir dağılımının değiştirilmesi ise maliye politikasının temel amaçları arasında yer almaktadır (Turhan, 1993:230; Eker ve diğerleri, 1994:233). Bundan dolayı da kişisel gelir dağılımı ayrıntıları ile ele alınacak ve gelir dağılımı kavramı olarak da kişisel gelir dağılımı esas alınacaktır (Ayrıntılı bilgi için bkz., Eren, 1989 : 60).

3.2. Gelir Eşitsizliğinin Ölçümü

Kişisel gelir dağılımında eşitsizliği ölçmek için gelirin tanımının yapılması gerekmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Geçici sonuçları'nda kişisel gelirin üretim faktörlerine yapılan gerçek ödemeler (faktör gelirleri) ücret, faiz, kar, kira gelirleri (dağıtılmayan şirket karları bu ödemeler dışındadır) ile kişilere kamu veya özel teşebbüsler ya da dış alemden yapılan tek taraflı transferleri kapsadığı belirtilmiş, kişisel gelirden dolaysız vergiler ve hanehalkının devlete yaptığı tek taraflı transferler (emekli sandığı kesintisi, SSK kesintisi) düşüldükten sonra kalan miktar kişisel kullanılabilir gelir olarak tanımlanmıştır (Selim, 1997:379)

Kişisel gelir dağılımının ölçüsü, adil bir gelir dağılımından beklenen faydaların gerçekleştirilmesini mümkün kılan bir ölçüdür. Bu ölçüye göre, herhangi bir ekonomide gelir dağılımı sosyal barışı sağlıyor, toplumsal refahı arttırıyor, herkese fırsat eşitliği sağlıyor ve gelir dağılımındaki eşitsizlik konjonktürel dalgalanmalara neden olmuyorsa, gelir dağılımının adil olduğu kabul edilir.

Fakat bu dağılım, herkesin aynı ölçüde eşit olduğu anlamda kabul edilmemelidir. Böyle bir gelir dağılımı refah seviyesinde meydana gelen eşitsizliği en aza indiren sosyal açıdan faydalı bir servet birikimine imkan veren ve aşırı servet birikimine engel olan bir dağılımdır (Eker ve diğerleri, 1994:233).

Ekonomi tarihinde gelir dağılımını ölçmeye yarayan çeşitli ölçütler geliştirilmiştir. Başlangıçta fonksiyonel gelir dağılımı dikkate alınmış, kira ve karlar arasındaki farklar için istatistiksel çalışmalar yapılmıştır. Pareto ile birlikte gelirin ölçek dağılımı (size distribution) dikkate alınmıştır (Özmucur, 1996 : 3).

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliği görebilmek ve gerek dönemler arası gerek ülkeler arası karşılaştırmalar yapabilmek için çeşitli araçlardan yararlanılabilir (Selim,1997:379; Ayrıntılı bilgi için bkz., Özmucur, 1996:3-9). İzleyen paragrafta sadece en çok kullanılan Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı üzerinde kısaca durulacaktır.

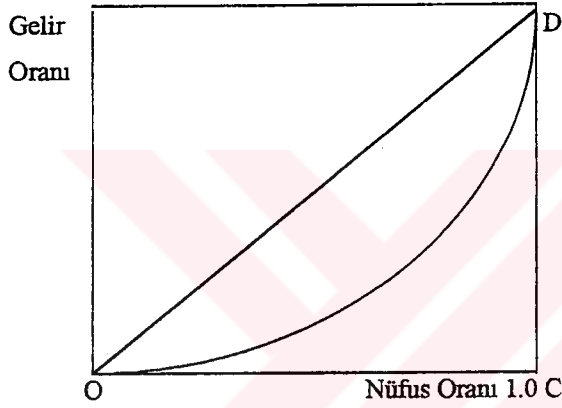
3.2.1. Lorenz Eğrisi

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliği görebilmek için en çok kullanılan metodlardan biri “Lorenz Eğrisi”dir. Gelir dağılımının diyagram ile gösterilmesinde çok geniş bir şekilde kullanılan bu eğriyi Amerikalı istatistikçi Max Lorenz (1905) geliştirmiştir. Lorenz eğrisi, gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan ve bazı gelir dağılımı ölçülerinin hesaplanmasında temel alınan grafik ile gösterim şeklidir (Selim, 1997:379-380).

Eğriyi oluşturabilmek için kişiler veya hanehalkları gelirlerinin büyüklüğüne göre en küçükten başlayarak sıralanır. Lorenz eğrisi, sıralanmış kişi veya hanehalklarının birikimli nüfus oranlarıyla bu kişi veya hanehalklarının elde ettikleri gelirin birikimli oranlarının karşılıklı çizildiği grafikdir. Lorenz eğrisi Şekil 1’de gösterilmiştir.

Lorenz eğrisinde yatay eksen en az gelirliden en çok gelirlie doğru dizilmiş tüketici birimlerinin oranı kümülatif olarak gösterilir. Dikey eksen ise toplam gelir kümülatif oranlar halinde gösterilir. Şekil-1’deki 45° lik açı oluşturularak çizilmiş

OD doğrusu gelir dağılımındaki “mutlak eşitlik doğrusu”dur. Çünkü OD doğrusu üzerindeki her noktada tüketicilerin oranı, toplam gelirin oranına eşittir. Bu doğrudan uzaklaştıkça gelir dağılımı bozulur, yaklaştıkça gelir dağılımında iyileşme söz konusudur (Ayrıntılı bilgi için bkz., Selim, 1997:380; Hatiboğlu, 1994:196; Çopkur, 1996:14; Miynat, 1993:14; Öksüz, 1993:28; Pugh, 1986:48; Pekin, 1993:73; Turhan, 1993:231-232; Ülken, 1980:13).

Şekil-1 Lorenz Eğrisi

Eşitsizlik söz konusu olduğu için üst gelir grupları toplam gelirden nüfustaki paylarından fazlasını, alt gelir grupları da azını almaktadır. Bu nedenle Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusunun altında uzanır. En uç nokta bir birey veya hanehalkının bütün geliri alması, diğerlerinin hiçbir şeye sahip olmamasıdır ki Lorenz eğrisi önce yatay eksene (OC) ve sonra da dikey eksene doğru (CD) uzanır (Selim, 1997:380).

Lorenz eğrisi ile gösterilen gelir dağılımı dengesizliklerini İtalyan istatistikçi bir Gini katsayısı ile ifade etmiştir (Türk, 1992:295).

3.2.2. Gini Katsayısı

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinden en yaygın olarak kullanılanı Gini katsayısıdır. Lorenz eğrisi gösteriminden elde edilen Gini katsayısı eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek çeşitli gelir dağılımlarının karşılaştırılmasını sağlamaktadır. Gini katsayısı Lorenz eğrisi ile 90 derecelik açının açısı ortayı arasındaki alanın dik üçgen alanına olan oranını rakamsal olarak göstermektedir. Gini katsayısının değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. 0'a yaklaştıkça gelir dağılımı düzelmekte, 1'e yaklaştıkça gelir dağılımı bozulmakta olup; 1'e eşitse gelir dağılımının hiç değişmediği anlaşılır (Selim, 1997: 381; Pugh, 1986:48; Çopkur, 1996 : 15).

Gini oranını hesaplamada kullanılan formül (DİE, 1997; Öksüz,1993:21; Özmucur, 1996:7; Çakmak, Kot, 1995:47);

$$G = \frac{\left[\sum_i^k \sum_j^k |X_i - X_j| f(x_i) f(x_j) \right]}{2N^2 \bar{X}}$$

X_i : i. grubun ortalama gelirini,

X_j : j. grubun ortalama gelirini,

$f(x_i)$: i. grubun frekansını,

$f(x_j)$: j. grubun frekansını,

$\bar{X}$: gelirlerin aritmetik ortalamasını,

N : toplam frekansını,

k : grup sayısını göstermektedir.

Gini oranına ilişkin temel özellikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Pigou-Dalton koşulunu sağlar. Yüksek gelirliden düşük gelirliye gelir aktarılsa dağılım daha eşit bir durum alır.

2. Gelir grupları arasındaki gelir aktarmaları, gini oranının değerini etkiler. Sınıf çokluğunun yüksek olduğu orta düzey gelirdeki değişimlerden çok etkilendiği

halde, uç noktalardaki, özellikle sınıf çokluklarının düşük olduğu üst gelir düzeylerinde meydana gelen değişimlerden fazla etkilenmez.

3. Gini oranının değeri, gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır. Kişinin gelir düzeyinde bir değişme olduğunda gini oranının değeri de değişmektedir (Öksüz, 1993 : 21).

3.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler

Bir ülkedeki gelir dağılımı bozuklukları bir çok nedene dayanmaktadır. Bu konuda mal ve hizmetlerin üretiminden tüketimine kadar bir çok neden ve sorun sıralamak mümkündür. Bunlar arasında en önemlileri şunlardır (Ayrıntılı bilgi için bkz., Özmucur, 1994 : 82):

- Nüfus artışı, işsizlik ve enflasyon
- Vergileme politikaları
- Piyasa yapısı ve fiyatlandırma politikaları
- Sosyal yardım politikaları

Kalkınma planlarında belirlenen hedeflere ulaşmak ve düşük gelirlielerin artan gelirden daha fazla pay almalarını sağlamak öncelikle nüfus artış hızının uluslararası kabul edilebilir bir düzeye indirilmesi ile mümkündür. Yıllık ortalama %2.2 düzeyinde gerçekleşen nüfus artış hızının istihdam edilebileceği bir kalkınma hızına ulaşmak, genç nüfusa gelecekte istihdam olanakları sağlamak ve çalışan nüfusa daha fazla gelir artışı sağlaması açısından önem taşımaktadır. Nüfus artış hızı ve işsizlik göstergeleri makro plan hedeflerinin gerçekleşmesi açısından önemli değişkenlerdir. Nüfus artış hızına paralel olarak artacak olan işgücüne yeni iş olanaklarının yaratılması ancak büyüme hızının yükseltilmesi ile mümkündür. Enflasyon ise ekonomik ve sosyal değerleri eriten bir faktör olarak ülke gündemindeki önemini korumaktadır.

Fiyatlardaki yüksek oranlı değişimler, özellikle dar ve sabit gelirli hanelerde önemli reel gelir kayıplarına neden olmaktadır. GSMH'daki artışlardan (ya da büyümeden) reel anlamda pay alamayan sosyo-ekonomik grupların durumu daha da

kötüye gitmektedir. Bu gruplar arasında emeklileri, yoksulluk maaşı alanları, ücretsiz aile işçilerini saymak mümkündür.

Ücret ve maaşlarda enflasyonun şiddeti göz ardı edilerek yapılan düzenlemeler bu kesimin daha da mağdur edilmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan, en azından mevcut görelî yapının korunabilmesi için ücret ve maaşlarda bir program çerçevesinde endekslemeye gidilmesi zorunludur.

Kamunun fiyatlandırma politikalarını iki ayrı açıdan değerlendirmek uygun olacaktır. Öncelikle bu politikalar Kamu Ekonomik Kuruluşları'nın fiyatlandırma politikalarından farklıdır. Burada değerlendirilmesi gereken politikalar kamunun destekleme alımları ve toplumsal temel ihtiyaçlardan olan elektrik, gaz ve su gibi malların fiyatlandırma politikalarıdır. Her iki alanda da fiyatlar belirlenirken tüketicilerin veya üreticilerin gelir düzeylerine göre değişen bir fiyatlandırmanın uygun olacağı düşünülmektedir. Örneğin destekleme alımına giren tarımsal ürünlerden gelirin tarım sektörü lehine yeniden dağılımı doğru bir politika olmakla birlikte bunun her büyüklükte işletmeye (çiftçi ailesine) aynen uygulanması sektör içi gelir adaletsizliğini büyük işletme sahipleri lehine daha da arttırabilecektir.

Temel sosyal ihtiyaç olan elektrik, şehir suyu, gaz vb. mallarında tüketicilerin gelir dilimlerine göre farklı fiyatlandırma politikalarının geliştirilmesi uygun olacaktır. Örneğin şehir suyu tüketiminde belli bir miktarın üzerinde fiyat artışının amacı fazla tüketimi kısımdır. Oysa bu miktar düşük gelirli geniş bir ailede sadece zorunlu tüketimi karşılıyor olabilir. Bu malların tüketiminde birey başına gelirle birlikte değişen fiyatların uygulanması, gelir dağılımını dolaylı olarak iyileştirebilecek bir politika aracı olarak düşünülmektedir.

3.4.Gelir Dağılımını Belirleyen Faktörler

Aşağıda ekonominin içinde kendiliğinden meydana gelen gelir dağılımını belirleyen faktörler üzerinde durulacaktır. Milli gelir, üretimine katılan üretim faktörlerinin belirli bir dönemde elde ettikleri gelirlerin toplamıdır. Buna göre, üretim faktörlerine sahip olmayanlar gelir elde edemezler. Diğer bir ifade ile gelir elde etmenin

şartı üretim faktörlerine sahip olmak ve bunları üretimde kullanmaktır. Üretim faktörlerinden emeğin dışında olanlar servet olarak nitelendirildiğinde gelir dağılımını belirleyen esas faktörler: Emeğin dağılımı, servetin dağılımı, faktör fiyatlarıdır (Türk, 1992:297; Çopkur,1996:7).

3.4.1.Emeğin Dağılımı

İlk bakışta emeğin yetişkin fertler arasında oldukça eşit bir şekilde dağıldığı sanılır. Gerçekte ise, bireylerin sahip oldukları işgücü nitelik bakımından önemli farklılıklar göstermektedir. Eğer emeğin niteliği bütün insanlarda aynı olsa idi, ücretler arasındaki eşitsizlikler azalır. Çünkü böyle bir durumda bütün insanlar aynı işleri yapabilecek duruma gelirlerdi¹. Bu durumda ücretler arasındaki farklılığın başlıca nedeni emeğin niteliğinden ileri gelmekte ve kişisel yetenek farklılıkları ikinci derecede rol oynamaktadır. İşgücüne nitelik kazandırmanın yolu eğitim olduğuna göre, yüksek ücretli iş kollarında ve mesleklerde emek arzını arttırmak ancak eğitim olanaklarını herkese eşit bir şekilde dağıtmakla mümkün olacaktır.

Herkese eşit fırsat eşitliği sağlansa bile ücret gelirleri işçinin özel becerisi, oturduğu şehir, işgücünün uzun veya kısalığı, işinde tek adam oluşu ve benzeri nedenlerden dolayı mutlak anlamda eşit olmaz. O halde emeğin niteliğinin dağılımındaki eşitsizlikler, emek gelirleri arasındaki eşitsizliğin en önemli nedenidir.

3.4.2. Servetin Dağılımı

Servet dağılımı tüketici birimler arasındaki gelir dağılımı üzerinde etkide bulunur. Çünkü servet dağılımı ile gelir dağılımı arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bu ilişki üzerinde ilerleyen bölümlerde durulacaktır. Bir ülkede gelir dağılımı dengesiz ise diğer bir ifade ile belirli gruplar çok yüksek gelir sağlarken geniş kitleler düşük gelirle ancak geçimini sürdürme durumunda kalıyorsa, o ülkede yeni oluşan servetin tümüne yakın bir kısmı yüksek gelirlielerin elinde toplanacaktır. Düşük gelirlielerin yeni oluşan servetten alacakları pay ise çok küçük ya da sıfır olacaktır.

¹ Nitelikli işçiliğin yaygın olduğu ekonomilerde çeşitli iş kollarında asgari ücretler birbirine çok yaklaşmakta ve en yüksek ücretin asgari ücrete oranı düşmektedir.

Servet gelirleri servet dağılımına göre tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımının eşit veya eşitsiz olması sonucunu doğurur. Servet dağılımı incelendiğinde nitelikli emek dağılımına göre daha eşitsiz olduğu görülebilir. Buna göre servet gelirleri emek gelirlerine göre eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır.

3.4.3. Faktör Fiyatları

Faktör fiyatları ifadesiyle, ücret, faiz, rant, kar gibi üretim faktörlerinin fiyatları kastedilmektedir. Servet ve işgücünün dağılımı veri kabul edildiğinde faktör fiyatlarındaki değişimler, tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımını fiyatı değişen faktörün lehine ve aleyhine değiştirir. Örneğin faiz, kar ve rantın sıfıra düştüğü bir ekonomide servetin değişimi tek başına gelir eşitsizlikleri yaratmaz. Yine devletin kar hadlerini dondurması, kiralari kontrol altına alması, gelir dağılımının belirli bir kesim lehine değişmesini önlediği gibi, belirli kesimlerin gelirlerini de reel olarak yükseltebilir.

3.5. Gelir Dağılımının Düzeltilmesi

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için üretimde bulunması ne kadar önemliyse, üretilen malların, bir başka ifadeyle, meydana getirilen hasılanın dağılımı da aynı şekilde büyük önem arz etmektedir. Gelir dağılımı teorileri, genellikle piyasa dağılımı veya birincil gelir dağılımı üzerinde dururken, 1929 krizinden sonra, devletin ekonomide artan fonksiyonu sonucu, gelirin bir kesimden diğer bir kesime aktarılması, yani ikincil gelir dağılımı önem kazanmıştır. Bu nedenle, gelirin adil dağılımı sosyal devletin en önemli görevleri arasında yer almaya başlamıştır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, farklı ekonomik sistemlere sahip ve farklı gelişme seviyelerinde bulunan tüm ülkelerde gelir dağılımının iyileştirilmesi, iktisat politikasının temel amaçları arasında yer almaktadır (Güçlü, Bilen; 1995:160).

Belli bir dönem içinde üretilen mal ve hizmetleri kimlerin mülkiyetine geçiyor ve kimler tarafından tüketiliyorsa, bu kişi ve gruplar gelirden (bunların değerinden) pay alıyorlar demektir. Bu dağılım fertlerarası, fertler-özel kurumlar arası ve fertler-devlet arası karşılıklı transferlerle değişir. Bu şekilde oluşan gelirin

dağılımının aynı olacağı iddia edilemez. Devletin olmadığı bir durumda bile gelirin dağılımı daha çok iktisadi ve sosyal politikalara bağlıdır (Eker ve diğerleri, 1994:228).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin fazla olduğu bir ülkedeki fakir kişilerin, çok az sayıda ve zengin grubun bireyleriyle karşılaşınca mevcut sosyal ekonomik statüsünden hoşnut olmaması ve köklü değişiklikler istemesi olasıdır (Selim, 1997:378).

Hiç şüphesiz, milli gelirin devamlı olarak arttırılması kadar; tüketici birimler arasında dağılımı ve bu dağılımın büyük eşitsizlikler göstermemesi de son derece önemli bir konudur. Fakat bu eşitsizliklerin ne dereceye kadar giderileceği konusunda bir ölçü yoktur. Çünkü, gelir dağılımında eşitsizliklerin giderilmesi, geniş ölçüde iktisat ve maliye politikasını uygulayanların değer yargıları, adı geçen politikaların uygulandığı memlekette yürürlükte olan ekonomik sistem ve bu sistem içinde insanlara uygulanacak teşvik tedbirleriyle ilgili bir konudur.

Gelir dağılımını gerçekten değiştirmenin en kestirme yolu, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin esas sebeplerini ortadan kaldırmaktır. Bununla birlikte, uygulamada devletler gelir dağılımını yeniden dağıtıma dayanarak değiştirmektedir. Devletin gelir dağılımını değiştirmesi iki şekilde mümkündür (Türk,1992:301):

i) Milli gelirin tüketici birimleri arasındaki dağılımını belirleyen esas faktörleri değiştirerek,

ii) Milli geliri kamu gelirleri ve harcamaları yoluyla yeniden dağıtarak (Gelirin yeniden dağılımı),

Birinci yöntemde gelir dağılımını belirleyen esas sebepler, yani servet ve eğitim imkanlarının dağılımı ile faktör fiyatları değiştirilirse ekonomide kendiliğinden meydana gelen gelir dağılımı da değişir. İkinci yöntemde ise gelir dağılımını belirleyen esas sebeplere dokunulmaz. Bilindiği gibi vergiler belirli grupların gelirlerini azaltmaktadır. Buna karşın vergi geliri kamu hizmetlerinin karşılanmasında ve belirli sosyal tabakalara nakdi transferler yapmada kullanılmaktadır. Her gelir grubunun

ödediği vergi ile yararlandığı kamu hizmetleri veya transfer ödemeleri aynı olmadığı için vergi ve harcama sistemi milli geliri yeniden dağıtmış olur.

Bu yeniden dağıtım gelir dağılımının esas sebeplerini doğrudan doğruya etkilemediği için ekonominin kendiliğinden meydana getirdiği dağılım şeklinin değişmesi devletin mali faaliyetlerinin devam etmesine bağlıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımını düzeltmek amacıyla alınabilecek çeşitli önlemler aşağıda sıralanmıştır (Hatiboğlu, 1993:394):

1. Ülkenin kaynaklarının dağılımı düzeltilebilirse ulusal gelir artar ve bu olay gelir dağılımının düzeltilmesine olanak verebilir.

2. Yatırımlar ülkenin fakir halkının gelirini arttıracak alanlara yönlenebilir. Örneğin eğitim yatırımları bu özelliği gösterir. Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğine neden olan en önemli olaylardan biri becerisi yüksek kişilerin kazandığı çok yüksek gelirlerdir. Eğitim nitelikli personel miktarını arttırdığından gelir artışının düzelmesine olanak verir. Buna benzeyen başka bir önlem nüfusun fakir kesimine verilen kredilerin arttırılmasıdır.

3. Vergi kanunlarının fakirler lehine düzeltilmesi ve fakirlerin tükettiği tüketim mallarına sübvansiyonlar verilmesi gelir dağılımını düzeltir. Kısa dönemde bu tedbirler zengin kesimin kapital birikimini azaltabilirse de uzun dönemde fakir kişileri verimli hale getirmek suretile bu tedbirler olumlu sonuçlar verebilir.

4. Tarlalar gibi kapital mallarının yeniden dağılımı ve fakirlere verilmesi gelir dağılımının düzelmesine neden olur.

3.6. Kişisel Gelir Dağılımının Önemi

Kişisel gelir dağılımları arasında çok büyük farklar bulunmaması çeşitli yönlerden arzulanmaktadır (Türk, 1992:299).

1. Kişisel gelir dağılımındaki adalet sosyal barışı sağlar: Tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımı ne derece adil olur veya büyük eşitsizlikler göstermezse o derecede kişiler arasındaki büyük refah farklılıkları da ortadan kalkar ve toplumsal refah artar. Adil gelir dağılımı tüketici birimleri arasında refah, ekonomik ve politik güç dengesi kurduğu ve çalışmadan yaşayan bir sosyal tabakanın oluşmasına meydan vermediği için sosyal barışı sağlayıcıdır.

2. Kişisel gelir dağılımındaki adalet toplumsal refahı artırır: Kişisel gelir dağılımının adil olması, büyük gelirli sosyal tabakalardan az gelirli sosyal tabakalar lehine yapılacak gelir transferi ile mümkündür. Marjinal fayda teorisine göre bir kişinin geliri ne derece artarsa o kişinin gelirinin son birimine verdiği değer o derece azalır. Bu nedenle yüksek gelirli sosyal tabakalardan az gelirli sosyal tabakalar lehine yapılan gelir transferleri toplumsal fayda ve refahı artırıcı yönde etkide bulunur.

3. Kişisel gelir dağılımındaki adalet fırsat eşitliğini artırır: Tüketici birimleri arasında gelir dağılımının adil olması fırsat eşitliğini de sağlar. Bu sayede sosyal alanda en önemli amaçlardan birine ulaşılmış, herkese başlangıçta eşit şans sağlanmış olur. Fırsat eşitliğinin önemi ise, yeteneklerle ilgili olmayan başlangıçtaki eşitsizliklerin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmasıdır.

4. Kişisel gelir dağılımındaki adalet ekonomik istikrarı sağlar: Tüketici birimleri arasında adil gelir dağılımı, kalkınmış ekonomilerde zaman zaman karşılaşılan ve tasarruf-yatırım dengesini tasarruf lehine bozan ve ekonomiyi istikrardan uzaklaştıran durumların meydana gelmesine imkan vermez. Adil gelir dağılımı sonucunda harcama gelirin bir fonksiyonu olduğundan ekonomide efektif talep düzeyinin düşüklüğünden doğan sıkıntılardan kurtulur.

3.7. Gelir ve Tüketim İlişkisi

Toplam harcanabilir gelirin az ya da çok adil dağılımı da tüketim harcamalarını etkileyen önemli bir etmendir. Harcanabilir gelir düzeyinde tüketim harcamaları, gelirin gelir grupları arasındaki dağılımı ne kadar adılse, o kadar büyük olacaktır. Bununla birlikte gelirin yeniden dağılımının hemen bu yönde çalışacağı

beklenmemelidir. Bu değişikliklerin önemini sınırlayan bir dizi faktörün gözönüne alınması zorunludur.

i) Mevcut ücret farklılıkları, mülkiyet sahipliğinin dağılımı, prodüktif yetenek farklılıkları ve karmaşık tüm kuramsal faktörler yıldan yıla gelir dağılımında çok az değişiklik olabileceğini dolayısıyla tüketime tahsis edilecek gelirden çok küçük bir değişiklik olacağını vurgular. Bu arada şiddetli enflasyonun yaşandığı dönemlerde gelir dağılımında önemli değişiklikler olmaktadır.

ii) Gelirin yeniden dağılımının tüketim üzerindeki etkisini iyi görebilmek için MTE (Marjinal tüketim eğilimi) ve OTE (Ortalama tüketim eğilimi)nin de gözönüne alınması gerekir. MTE ailenin harcanabilir gelirin ilavelerine veya azalmaların tahsisini, OTE ise ailenin toplam harcanabilir gelirini gösterir. Bu ayrım çok önemlidir. Çünkü ailelerin çeşitli gelir düzeylerine ilişkin MTE'deki farklılıklar OTE'deki farklılıklardan daha küçüktür. Eğer bu doğrudur gelirin yeniden dağılımı, aynı aile gelir düzeylerindeki OTE'ler arasındaki farklılıklardan daha küçüktür. Aynı zamanda gelirin yeniden dağılımının toplam tüketim harcamaları üzerindeki etkisi OTE'den çok MTE'ye bağlıdır. Buna göre gelirin dağılımındaki bir değişikliğin tüketim üzerindeki etkisi, eğer bu etki MTE'den çok OTE'deki farklılıklara göre ölçülmüşse, aşırı olacaktır.

iii) Belli bir gelir dağılımının tüketim üzerindeki etkisi, çeşitli gelir kavramlarına göre, yani gelirden anlaşılan durumun mutlak gelir mi, nisbi gelir mi, sürekli gelir mi olduğuna göre değişmektedir.

Örneğin nisbi gelir hipotezi gelirin yeniden dağılımının sonucu olarak tüketim harcamalarında azalıştan daha çok bir artış olacağını ifade eder. Mutlak gelir teorisi ise tam tersine bir sonuç vurgular. Sürekli gelir teorisine göre ise gelirin yeniden dağılımı sonucu sürekli tüketim harcamalarında herhangi bir değişme olmayacaktır (Parasız, 1998 : 36).

4. SERVET

Tüketim, gelir dağılımı, gelir ve tüketim ilişkisi kavramlarını açıkladıktan sonra aşağıda sırasıyla servete ait genel kavramlar, gelir ve servet ilişkisiyle, refah ekonomisi üzerinde durulacaktır.

4.1. Servetin Tanımı ve Oluşumu

Servet kelimesi esasında çok çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bu yüzden çok yönlü bir kavramdır. Önce gündelik konuşmalarda kullanılan servet kavramı ile iktisatta kullanılan servet kavramları farklıdır.¹ Günlük konuşmalarda servet (varlık) kelimesinin ifade ettiği anlam da halk arasında çok çeşitlidir. Bununla ilgili olarak bazen birbirlerine çok yaklaşan, bazen de birbirleriyle hiç ilgisi olmayan tanımlara ulaşmak mümkündür. “Servetten ne anlaşılması gerektiği” ile ilgili tartışma 300 yıl öncesine kadar gitmektedir. Yani bu tartışma iktisadın bir bilim olarak çıktığı andan itibaren mevcuttur (Aksu; 1993:56).

Servet, mülkiyet ve hatta bazen de sermaye kavramları kimi zaman eşanlamlı olarak, kimi zaman ise farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kavramların tam olarak anlamı henüz pek açıklığa kavuşturulamamıştır. Servet kavramı da yazardan yazara farklı biçimlerde yorumlanmakta ve kullanılmaktadır. Birçok çabalara karşın bu güne dek herkesce kabul olunabilecek bir servet tanımı yapılmamıştır (Dilik; 1976:1).

Servet kavramının hukuki tanımı ise; bir gerçek veya tüzel kişinin belirli bir zamanda sahip bulunduğu bütün iktisadi değerlerin –para ile ifade olunan- toplamıdır (Turhan; 1993:170).

Bilimsel tartışmalarda kullanılan servet kavramları ise, iki uç kutuptan bir yanda Hedonist servet kavramı, öbür yanda da maddi servet kavramı olarak gösterilmektedir. Hedonist servet kavramı, bir şahsın veya bir milletin sahip olduğu

¹ Günlük konuşmalarda servet ifadesi daha ziyade subjektif büyük bulunan para değeri olarak nitelendirilir. İktisatta ise bu çok farklıdır. İktisatta servet kavramı ile 1TL.lık bir değer de servet olarak nitelendirilir.

Örneğin, bir garsonun aldığı 10 TL.lık bir bahşiş hiçbir zaman servet olarak nitelendirilmez. Fakat milyonlarca liralık bir miras ise servet olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla halk arasında servet, subjektif değer olarak daima büyük bulunan değerlerdir.

yaşam düzeyinin arttırılması ile ilgili ne varsa hepsini içine alan bir kavramdan hareket etmektedir. Örneğin arsa veya emlak, yeraltı zenginlikleri, insan gücü ve hatta iklim gibi. İkincisi ise daha somut olan maddi görüştür. Burada servet kavramı yeniden hasıl olan servetle sınırlanmaktadır. Bu husus günümüzde kullanılan servet istatistiklerinde açıkça görülmektedir. Hedonist servet kavramı ile, servetin kavranması ve değerlendirilmesi imkanı teknik şartlar açısından mümkün değildir. Bu kavrama ve değerlendirme gücü, özellikle istatistikçileri daha dar bir tanıma yöneltmektedir. Bilindiği gibi servet tanımının, servetin istatistiki olarak kavranması ve değerlendirilebilmesi üzerinde çok büyük bir etkisi vardır.

Servet kavramının çok çeşitli anlamlarda kullanılışı bizi ister istemez tanımla ilgili bir sınırlamaya götürmektedir. Bu alanda konumuz açısından en uygun sınırlamanın Krelle'ye ait olduğu kanısındayız. Bu nedenle servet kavramının sınırlandırılması Krelle'ye dayanılarak açıklanacaktır. Krelle, bir gerçek veya tüzel kişinin servetini, belirli bir devredeki aktif değerler toplamından borç tutarlarının çıkarılmasıyla arta kalan değer olarak belirtmektedir. Esasında farklı servet kavramlarının ortaya çıkışı, buradaki aktiflerin değerlendirilmesi ile ilgili yöntem ve kapsamdan ileri gelmektedir.

Aktif kavramının geniş anlamda yorumlanması halinde, yukarıda açıklanan Hedonistik servet kavramına yani diğer bir ifade ile, toplam servet kavramına (S^{top}) varılmaktadır. Yani toplam servet; Ayni servet (A), Nakdi Servet (N) ile Emek servetinden (E) meydana gelmektedir. Ayni servet ise para ile ifade edilen değeri ve tahsili mümkün bütün alacaklardan borçların çıkarılmasıyla elde edilir. Toplam servet kavramı şu şekilde formüle edilebilir (Aksu, 1993:58; Dilik, 1976:11):

$$S^{top} = A_s + N_s + E_s$$

$$S^{top} = \text{Toplam Servet}$$

A = Ayni Servet

A = Alacaklar - Borçlar

N = Nakdi servet

E = Emek Serveti

Toplam servet kavramı yukarıdaki formülde de belirtildiği gibi şu şekilde özetlenmektedir: Bir şahsın toplam serveti, ayni servetten (A), nakdi servetten ve emek servetinden (E) oluşmaktadır. Bunlardan birincisi yani ayni servet reel yatırımlarla, nakdi servet mali yatırımlar vasıtasıyla ve nihayet emek serveti ise insana yapılan eğitim yatırımları ile arttırılır. Burada ayrıca ayni serveti de tüketime yönelik servet ve prodüktif servet olarak alt bölümlere ayırmak da mümkündür.

Tüketime yönelik servet: Tüketimi belirleyen ve tüketim yoluyla kişilerin hayat seviyelerini dolaysız olarak yükselten bütün malları kapsamaktadır. Bunlar da; örneğin, gıda maddeleri gibi çok kısa süreli, elbise gibi uzun süreli tüketim mallarından oluşmaktadır.

Prodüktif servet ise tüketime yönelik servet dışında kalan bütün diğer malları kapsamaktadır. Bunlar da üretim mallarından oluşan prodüktif yatırım serveti ile dolaylı olarak üretime hizmet eden emlak ve araziden oluşmaktadır. Yani diğer bir ifade ile prodüktif servet; üretime yönelik, yani yatırımlarla çoğalan prodüktif servet, örneğin, binalar ve makineler ile emlak, arazi ve yeraltı servetlerinden meydana gelmektedir. Bunlardan birincisine yani yatırımlara giden prodüktif servet de kendi içerisinde tesisler serveti ile döner sermaye veya stok (ihtiyat) serveti şeklinde bir ayrıma tabi tutulmaktadır (Aksu, 1993:59; Dilik, 1976:12).

Krelle ve Föhl'e göre servetin dengeli dağılımı politikası için üzerinde durulan veya durulması gereken servet kavramı "disponible" (üzerinde tasarruf

edilebilen) servettir. Disponible servet, sosyal siyasetteki gerek servetin teşkili ve gerekse dağılımı politikası tartışmalarının kaynağını teşkil etmektedir. Zira disponible servet, kişilerin veya grupların kapital yönünden iktisadi sürece katılmalarını ve bunun derecesini büyük ve geniş ölçüde göstermektedir.

Böylece disponible servet, aynı servet ile nakdi servetin toplamından meydana gelmektedir. Nihayet disponible servet kavramını şu şekilde formüle etmek mümkündür:

$$S^{Disp.} = M^{Prod.}$$

$$S^{Disp.} = \text{Disponible Servet}$$

$$M^{Prod.} = \text{Aynı üretkif Servet}$$

$$N = \text{Nakdi Servet}$$

$$M^{Prod.} = \text{Aynı Servet} - \text{Tüketim Serveti (Aksu. 1993:59-60; Dilik, 1976:12-13).}$$

Yukarıdaki servet kavramlarının dışında kullanılabilir servet ve gelir getiren servet kavramları da söz konusudur (Ayrıntılı bilgi için bkz : Dilik, 1976:14).

Her iktisadi ünite için (kişi, aile, işletme, organizasyonlar ve devlet için) servetin oluşumu ise bu ünitelerde elde edilen faktör gelirlerinin, aynı devrede harcanmayan kısmına bağlı bulunmaktadır. Yani daha açık bir ifadeyle her iktisadi ünite gelirler tasarrufların, tasarruflar da servetin temelini teşkil etmektedir.

Esas itibarıyla tasarruflar kanalı ile oluşturulan servetler, daima bir fedakarlık sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu fedakarlık sonucunda harcanmayan kısım tasarrufları oluşturmakta, tasarruf da yeni servet oluşumlarına yol açmaktadır.

Ancak bu sürecin dışında diğer servet oluşumları da, bu iktisadi üniteler için söz konusu olabilmektedir. Örneğin bir kişinin milli piyangodan yeni bir servet sahibi

olması ya da, servetin bir yerden diğer bir yere aktarılması olayında görülebileceği gibi. Ancak bu durum genel ekonomi açısından toplam servette bir artış olmaksızın, mevcut servetin yer ve el değiştirmesinden ibarettir. Burada ekonomik açıdan yaratılmış yeni bir servet sözkonusu olmamaktadır. Bu nedenle servet transferi şeklinde olmayıp, yeni bir servetin doğuşunda üzerinde durulması gereken ana faktör doğrudan doğruya tasarruflarla ilgili bulunmaktadır.

Her iktisadi ünite için servet teşkilinde ana faktör olan tasarruflar ise, gelir seviyelerine bağlı bulunmaktadır. Örneğin bir işçi elinde servet oluşturması için, önce ücret gelirlerinden belirli bir kısmını tasarruf etmelidir. Bunun için de gelirin bütününe harcamamak gibi bir fedakarlığa katlanacaktır. Çünkü işçi gelirlerinin sınırlı oluşu, tasarrufu cazip kılmamakta, aksine işçileri doymamış (stok) ihtiyaçlarının tatminine yöneltmektedir. Bu nedenle önce tasarruf cazip hale getirilmelidir. Ancak gelirin kullanılmasında beklenen etki de, tasarruf edilen gelirin yüksekliğine bağlıdır.

Özet olarak; servetin doğuşu, ilk olarak belirli ellerdeki servetin diğer gruplara transferi ile ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak devlet eliyle kişilere aktarılması, üçüncü olarak da işletmede doğan ve işletmede kalan servetten, yani dağıtılmayan karlar yoluyla, nihayet en önemlisi de gelirin tüketilmeyip tasarruf edilmesi yoluyla olmaktadır. İlk iki yol servetin yeniden dağılımı ile ilgili önlemleri gerekli kılmaktadır. Bu iki yolun hiçbir şekilde toplam servette bir büyümeye katkısı olmamaktadır. Üçüncü yolla ilgili görüşler ise çok tartışılmalıdır. Dördüncü yol gelirin bir kısmının tüketilmeyip, tasarruf edilmesidir. Ekonomide toplam servetin büyümesi bu yolla gerçekleşebilir (Aksu, 1993:64-65).

4.2. Servetin Dağılımı

Servet dağılımı tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımı üzerinde etkide bulunur. Çünkü servet dağılımına göre tüketici birimler arasındaki gelir dağılımının eşit veya eşit olmaması sonucunu doğurur.

Gelişmiş batı toplumlarında bile az sayıda tüketicinin gelir getiren serveti büyük bir kısmına sahip olduğu görülmektedir. Bu eşitsizlik iki durumdan

kaynaklanmaktadır. Birincisi herkesin emeğinin niteliğini arttırabilmesi için bütün imkanlar sağlansa bile emeğin sınırlı kalmasıdır. İkinci olarak gelirler arası eşitsizliğin bir üst sınırı vardır. Gelirsiz yaşamak mümkün olmadığına göre bu üst sınır aşılamaz.

Az gelişmiş ülkelerde toplam gelirin yaklaşık yarısı mülk geliridir. Gelişmiş ülkeler daha fazla sermayeye sahip oldukları halde mülk geliri toplam gelirin yaklaşık beşte biri kadardır (Miynat, 1993:10).

4.3. Gelir ve Servet Arasındaki İlişki

Servet; biriktirilmiş gelir olarak incelenir. Gelir ise servet artışı için bir kaynak vazifesi görmektedir. Bu nedenle gelir ve servet birbirlerine bağlı olarak, servetin dağılımı gelirin dağılımına gelirin dağılımı da servetin dağılımına bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımının aldığı şekil servet dağılımına etki etmekte ve buradan da iktidarın dağılımına ve kişilerin tüketimine ve tasarruflarına yansımaktadır (Aksu, 1993:69).

Gelir ve servet, tüketimin temel belirleyicileridir. Çalışmaların birçoğunda, mutlak gelir ve servet değişkenleri olarak kişi başına düşen gelir seviyesi, büyüme oranı ve toplam ya da finansal servet kullanılmaktadır.

Kişi başına düşen gelir seviyesinin tasarruf oranında pozitif etkisi olduğu varsayılır çünkü zenginlerin, gelecekteki tüketimlerini güvence altına almak için lüks tasarruflara güçleri yetebilir. Fakirlerde ise daha çok cari tüketim biyolojiksel ya da toplumsal olarak minimum seviyesinde olacaktır. Bu, tüm yıllarda fakirler için sıfır tasarruf (hiç tasarrufun olmadığı) anlamına gelmez, çünkü fakirler cari gelir dalgalanmalarına karşı kendilerini korumaya çalışırlar. Fakat, onların kendilerini koruma yetenekleri çok zayıftır ve genellikle kendilerini sıfır servet seviyesinde bulacaklar ve gelirleri düşük olduğundan tüketimi desteklemek için borçlanma fırsatı bulamayacaklardır (Schmidt-Hebel ve diğerleri, 1992:531).

Gelir dağılımını belirleyen en önemli etkenlerden biri de servet dağılımıdır. Gerçekten de her iki dağılım arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü servet birikimi tüketici birimler arasında gelir dağılımında eşitliğe veya eşitsizliklere yol açmaktadır.

Gelişmiş batı toplumlarında yapılan araştırmalarda, servet birikimine nüfusun büyük kısmının sahip olmadığı buna karşılık az sayıda nüfusun servetlerin büyük kısmını elinde bulundurduğunu göstermektedir. Bunun nedeni servetin, birikiminin temel kaynağı oluşturmamasından kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle yüksek gelirli kişiler daha fazla servet biriktirebilir. Diğer yandan gelirin seviyesi mevcut servetin kapsamı ile verimliliği tarafından belirlenir. Çünkü sahip olunan büyük servet stokları gelirde artışa yol açmakta ve dolayısıyla ihtiyaçlarını daha yüksek seviyede tatmin edilmesini mümkün kılmaktadır (Eker ve diğerleri, 1994:234; Turhan, 1993:230).

Esasında servet birikiminin ana nedeni olarak gelirdeki birikimler gösterilmektedir. Şayet eşit olmayan servet dağılımının nedenleri araştırılırsa, o zaman ilk önce gelir dağılımı sorununa eğilmek gerekecektir. Çünkü gelir dağılımı, servet dağılımının esasını teşkil etmektedir. Zira bir ekonomide ilave servet yalnızca tasarruflar vasıtasıyla gelirden oluşmaktadır (Aksu, 1993:67).

Bir ülkede gelir dağılımı dengesiz ise, başka deyişle belirli gruplar çok yüksek gelirler sağlarken, geniş yığınlar düşük gelirle ancak geçimini sürdürme durumunda kalıyorsa, o ülkede yeni oluşan servetin tümüne yakın bir bölümü yüksek gelirli kişilerin elinde toplanacaktır. Düşük gelirli kişilerin yeni oluşacak servetten alacakları pay ise çok küçük ya da sıfır olacaktır.

Yüksek gelirli grupların gelirleri arsında büyük ölçüde emek dışı faktörlerin, özellikle sahip oldukları servetler ve bunların gelir getirme durumlarının bir fonksiyonudur. Böylece bir grubun elindeki servet, o gruba yüksek gelir sağlayarak bunlar servetinin giderek artmasına yol açmaktadır (Dilik, 1976 : 95).

Gelir geçici olarak azaldığında, finansal veya parasal varlıklar kişinin (hanehalkının) cari gelir kaynaklarına olan güvenini azaltır. Çünkü tüketiciler, kendi tüketim seviyelerini kontrol etmek için servetlerini kullanabilirler. Bu nedenle servetlerinin stoğunu yüksek tutmak, kişilere (hanehalklarına) ortalama üzerinden yüksek tüketimi kontrol etmesine imkan tanır, böylece tasarruf oranına baskı uygular. Bununla birlikte, parasal servetin elde bulundurulması toplam tüketici servetinin önemli bir bileşenidir. Bu, parasal varlıkları elde tutmanın tasarruf üzerinde ikincil, negatif etkisi olduğunu gösterir (Schmidt-Hebbel ve diğerleri, 1992:531).

Gelir ve servet arasındaki yakın ilişki belirtildikten sonra, niçin tasarruf edildiği, tasarrufun hangi durumdan sonra gerçekleştirilebildiği, servet birikiminden ileri gelen zenginliğin ne olduğu ile gelir ve servetin rollerine de değinmekte yarar vardır. Bilindiği gibi küçük gelirler genellikle kişilerce tamamen tüketilmektedir. Bunlar tasarruf başlangıcının daha altında yer alırlar. Sahip oldukları servet, çoğunlukla yalnızca dayanıklı tüketim mallarıyla ilgilidir. Şayet gelirler tasarruf başlangıcından daha yüksek ise gelirin bir kısmı tasarruf edilir. Bu tasarruf gelecekte kullanılmak üzere beklenilmeyen durumlar veya yaşlılık halleri için yedek olarak bulundurulmaktadır. Yapılan bu çeşit tasarrufların faizleri, kişinin bir yan geliri olmakta, yoksa tasarruflarının bir amacını teşkil etmemektedir. Bu tasarruflar kişinin güvence nedeniyle belirsiz bir gelecekte korku endişesiyle yapılmakta ve bunlar yedek tasarruflar olarak belirtilmektedir. Bu tür tasarruflara da alt gelir düzeyindeki kişiler başvurmaktadır. Gelirlerin ve servetlerin belirli bir düzeye ulaşmasından sonra, artık tasarruflar yedek (ihtiyat) nedeniyle yapılmamakta, daha ziyade birlikte görülen diğer iki neden ağırlık kazanmaktadır. Önce servet, yalnız malların kullanılmasında bir hak ve selahiyet veya tasarruf gücü vermemekte, tersine insanlar üzerinde tasarruf hakkı yani iktidarı ortaya çıkarmaktadır. İkinci olarak servet kar getirmektedir. Bununla da daha çok servet teşkil edilmektedir (Aksu,1993:66).

4.4. Dengesiz Servet Dağılımının Nedenleri

Sanayi toplumlarındaki dengesiz servet dağılımının kökenini, eski tarımsal feodal düzenin kalıntılarından (toprak dağılımında dengesizlikler), öte yandan sanayi devriminin özel koşullarında doğan çok düşük ücret ve yüksek kar gelirlerinin oluşturduğunu söylemek kuşkusuz yanlış olmaz.

Büyüyen ekonomilerde servet dağılımında artan dengesizliğin en önemli nedenleri gelir dağılımı ve gelirin kullanım biçimidir. Bunlardan gelir dağılımı mevcut servet dağılımının yapısına, gelirin kullanım biçimi de gelir dağılımının durumuna sıkı bir biçimde bağlıdır. Bunun yanında iktisadi devlet işletmelerinin kurulma ve işletilmesi, işletmelere özendirici tedbirlerin uygulanması, kuşaklar arasında servetin devri, küçük aksiyonerlerin bilgi ve haklarını koruma olanaklarının yetersizliği gibi

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMETRİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

72835

GELİR VE SERVET İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ :
ESKİŞEHİR İLİ UYGULAMASI

GAYE KARPAT

72835

DANIŞMAN
Doç. Dr. Şenay ÜÇDOĞRUK

İZMİR, 1998

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

**YÜKSEK ÖĞRENİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

Tez No:

Konu Kodu:

Ünv. Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimizce doldurulacaktır.

Tezin Yazarının;

Soyadı: KARPAT

Adı: Gaye

Tezin Türkçe Adı: Gelir ve Servet İlişkisinin Ekonometrik Analizi: Eskişehir İli Uygulaması

Tezin Yabancı Dildeki Adı: Econometric Analysis Of Relationship Income And Wealth: Application Of Eskişehir City

Tezin Yapıldığı;

Üniversite: Dokuz Eylül Üniversitesi **Enstitü:** Sosyal Bilimler Enstitüsü **Yılı:** 1998

Diğer Kuruluşlar:

Tezin Türü: 1-Yüksek Lisans

Dili: Türkçe
Sayfa Sayısı : 80
Referans Sayısı : 50

Tez Danışmanlarının;

Ünvanı: Doçent Doktor

Adı: Şenay

Soyadı: ÜÇDOĞRUK

Ünvanı:

Adı:

Soyadı:

Türkçe Anahtar Kelimeler:

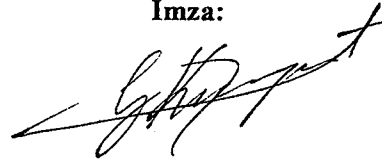
Servet
Gelir Dağılımı
Hanehalkı

İngilizce Anahtar Kelimeler:

Wealth
Income Distribution
Household

Tarih:

İmza:

TUTANAK

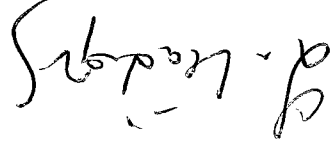
Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 13.08.1998 tarih 16 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz Lisansüstü Yönetmeliğin 21. Maddesine gereğince Ekonomî Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Gaye KARPAT'ın "Eskişehir İlinde Tüketim Harcaması Ekonomî Bir Yaklaşım" konulu tezini incelemiş 21.8.98.. tarihinde saat 10.00..... da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel gelişmeye dayanan tezini savunmasından sonra .. dakikalık süre içinde gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verildiği cevaplar da değerlendirilerek tezin başarıldığına oy çokluğu ile karar verilmiştir.

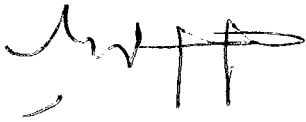
BASKAN
Doç.Dr.Bülent MİRAN

ÜYE
Doç.Dr.Şenay ÜÇDOĞRUK

ÜYE
Yrd.Doç.Dr.Vedat PAZARLIOĞLU

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün / / 1998 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin maddesine göre Ekonometri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gaye KARPAT'ın "Gelir ve Servet İlişkisinin Ekonometrik Analizi: Eskişehir İli Uygulaması" konulu tezini incelemiş ve aday / / 1998 tarihinde saat 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarında jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verildi.

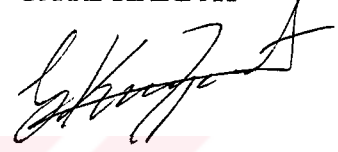
BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Gelir ve Servet İlişkisinin Ekonometrik Analizi : Eskişehir İli Uygulaması” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

GAYE KARPAT

ÖZET

Gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından olan gelir dağılımı önemli bir konudur. Çünkü bir ülkenin gelişmişlik düzeyini o ülkede oluşturulan gelirin kişiler, hanehalkları veya kurumlar arasında eşit dağılımı göstermektedir. Türkiye’de ise gelir dağılımının eşit olmadığı düşünüldüğünde bireylerin veya hanehalklarının sahip olduğu servetin de eşit dağılmadığı görülmektedir. Çünkü kişi veya hanehalkları gelirleri ölçüsünde servete sahiptirler. Geliri fazla olan kişiler veya hanehalkları daha fazla servete sahip olmakta ve bunun sonucunda da toplum refahı artmaktadır.

Bu çalışmada gelir-servet ilişkisine geçmeden tüketim ve gelir/gelir dağılımı üzerinde durulmuş, izleyen kısımda ise konut ve refah ekonomisine değinilmiştir.

Gelirin kişiler veya hanehalklarının yaşamlarını rahat bir şekilde sürdürebilecek şekilde servete dönüşmesi önemli bir konudur. Çünkü gelir tek başına önemli olduğu kadar gelire paralel olarak servetin oluşumu da önemlidir. Uygulamada oluşturulan modellerde gelir ve servet arasındaki ilişkiler incelenmiş ve buna göre ekonometrik yorumlar yapılmıştır.

Çalışmada ilk üç bölümde gelir ve servet ilişkisine zemin olmak amacıyla bazı temel kavramlar üzerinde durulmuş, dördüncü bölümde ise Eskişehir ilindeki hanehalklarının sahip olduğu gelir ve servet arasındaki ilişki incelenmiştir.

ABSTRACT

The income distribution, which is one of the basic problems of the developing countries, is an important subject. Because, equal dispersion of income, which is obtained in a country, between the people, households or institutions displays the growth rate of the country. When we think Turkey where the income dispersion isn't equal, we can see that the wealth of the people or households isn't distributing equally. Since, the people and households could accumulate wealth with their income level. The people or households, whose income level are higher, have more wealth and therefore the social welfare is increasing.

In this study, we have looked the consumption and income/income distribution without elaborating the relationship between income and wealth and in following chapters we mentioned about housing and wealth economy.

To transform income to wealth while the people and households live in prosperity is an important subject, are well. Because, to accumulate wealth accordance with the income is important, although the income is important alone. We have examined the relationship between income and wealth in the models that were created in practices and we made econometrical comments in accordance with them.

In this thesis, we have elucidated some basic concepts to ground the relationship between income and wealth in first three chapters, and we have examined the relationship between income and wealth of the households in Eskişehir Province in Chapter 4.

ÖNSÖZ

Türkiye’deki gelir dağılımı düşünüldüğünde gelirin adil dağılmadığı söylenebilir. Buna paralele olarak da servetin dağılımı da eşit olmayacaktır. Çünkü bazı kişiler ülke gelirinden fazla pay alırken bazıları daha az pay almaktadır. Dolayısıyla bu kişilerin sahip oldukları servet de o ölçüde az olacaktır. Bunun nedeni ise kişilerin gelirleri ölçüsünde servete sahip olmasıdır. Bu düşünceden hareketle çalışmada Eskişehir ilinde bulunan hanelerin sahip olduğu gelir ile serveti arasındaki ilişki incelenmiştir.

Çalışma süresince bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen, her konuda desteğini hissettiğim sevgili hocam Doç. Dr. Şenay Üçdoğruk’a, bana çalışma imkanı veren değerli hocam Prof. Dr. Necla Çömlekçi’ye ve sabır ve yardımlarından dolayı aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Özet.....	i
Abstract.....	ii
Önsöz.....	iii
İçindekiler.....	iv
Tablolar ve Şekiller Listesi.....	vii
1- GİRİŞ.....	1
2- TÜKETİM.....	4
2.1. Tüketime Etki Eden Değişkenler.....	5
2.2. Tüketim Fonksiyonu.....	6
2.3. Tüketim Eğilimi.....	7
2.4. Elastikiyet.....	8
2.5. Mal ve Hizmet Türlerine Göre Tüketim Fonksiyonları: ENGEL YASALARI.....	9
2.6. Üstün ve Aşağı Mallar.....	11
3. GELİR DAĞILIMI.....	12
3.1. Gelir Dağılımı Türleri.....	13
3.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı.....	13
3.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı.....	13
3.1.3. Coğrafi Gelir Dağılımı.....	15
3.1.4. Sektörel Gelir Dağılımı.....	15
3.2. Gelir Eşitsizliğinin Ölçümü.....	16
3.2.1. Lorenz Eğrisi.....	17
3.2.2. Gini Katsayısı.....	19
3.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler.....	20
3.4. Gelir Dağılımını Belirleyen Faktörler.....	21
3.4.1. Emegın Dağılımı.....	22
3.4.2. Servetin Dağılımı.....	22

3.4.3. Faktör Fiyatları.....	23
3.5. Gelir Dağılımının Düzeltilmesi.....	23
3.6. Kişisel Gelir Dağılımının Önemi.....	25
3.7. Gelir ve Tüketim İlişkisi.....	26
4. SERVET.....	28
4.1. Servetin Tanımı ve Oluşumu.....	28
4.2. Servetin Dağılımı.....	32
4.3. Gelir ve Servet Arasındaki İlişki.....	33
4.4. Dengesiz Servet Dağılımının Nedenleri.....	35
4.5. Refah Ekonomisi.....	36
4.5.1. Kişi ve Toplum Refahı.....	36
4.5.2. Pareto Optimumu.....	37
4.6. Konut.....	38
5. ESKİŞEHİR İLİNDE GELİR-SERVET İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ.....	40
5.1.1994 Yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinin Tanımı ve Tarihçesi.....	40
5.2. 1994 Yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketinde Kullanılan Bazı Tanımlar.....	44
5.2.1. Hanehalkı.....	44
5.2.2. Gelir Getiren Fert.....	45
5.2.3. Çalışan Fert.....	46
5.2.4. Kişisel Kullanılabilir Gelir.....	46
5.2.5. Faaliyet Gelirleri.....	46
5.2.6 Faaliyet Dışı Gelirler.....	46
5.2.7. Hanehalkı Tüketim Harcaması.....	46
5.2.8. Konutun Mülkiyet Durumu.....	47
5.2.9. Oturulan Sokağın Özelliği.....	47
5.2.10. Konutun Özellikleri.....	48
5.2.11. Hanehalkının Serveti.....	48
5.2.12. Konutta Bulunan Yetişkin Kişilerin Matematiksel Gösterimi.....	48
5.3. Eskişehir İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı.....	49

5.4. Araştırmada İzlenen Yöntem ve Değişkenlerin Tanımlanması.....	50
5.4.1. Değişkenlere Ait Özet İstatistikler.....	54
5.4.2. Ekonometrik Modeller.....	57
5.4.3. Ekonometrik Modellerin Analizi ve Yorumlanması.....	59
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	74
KAYNAKÇA.....	77

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1 : Yetişkin Kişi Sayısı Kod Anahtarı.....	49
Tablo 2 : Eskişehir İli Tanımlayıcı İstatistikleri.....	54
Tablo 3 : Hanenin Geliri ile Servetine (Sahip Olduğu Eşyalar) Ait EKKY Tahmin Sonuçları.....	66
Tablo 4 : Hanenin Geliri ile Konutun Özelliklerine Ait EKKY Tahmin Sonuçları.....	67
Tablo 5 : Genişletilmiş Modelin EKKY Tahmin Sonuçları.....	68
Tablo 6 : Genişletilmiş Modelde Yer Alan Değişkenlerin Gelir Üzerine Yüzde Etkileri.....	69
Tablo 7 : Hanenin Geliri ile Hanenin Serveti (Sahip Olduğu Eşyalar) ve Konut Özelliklerine Ait EKKY Tahmin Sonuçları.....	70
Tablo 8 : Hanede Bulunan Yetişkin Kişi Sayısının Gelire Yüzde Etkisi.....	71
Tablo 9 : Hanenin Serveti (Sahip Olduğu Eşyalar) ve Konut Özelliklerinin Gelir Üzerine Yüzde Etkileri.....	72
Şekil 1 : Lorenz Eğrisi.....	18
Şekil 2 : Gelir Dağılımının Histogram İle Gösterimi.....	73
Şekil 3 : Gelir Dağılımının Normal Eğri ve Histogram ile Gösterimi.....	73

1. GİRİŞ

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyini gösteren gelir dağılımı üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Çünkü bir ülkenin geliri o ülkede yaşayan kişiler veya haneler arasında ne kadar eşit paylaşılmış ise o ülkenin gelişmişlik düzeyinin de o derece yüksek olduğunu gösterir. Bu amaçla gelişmekte olan ülkeler gelir dağılımı dengesizliklerini ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Çünkü gelir dağılımındaki bozukluk sosyal dengelerin de bozulmasına neden olmaktadır. O nedenle ülkeler için gelir dağılımı önem kazanmaktadır.

Gelir dağılımı konusunda yıllardan beri ülkemizde çalışmalar yapılmaktadır. Hazırlanan yıllık kalkınma planlarında gelirin dengesiz dağılımı vurgulanmış ve iyileştirilmesi yönünde çalışmalar yapılması önerilmiştir. Özellikle son yıllarda yüksek fiyat artışlarına sahne olan ülkemizde gelirin bölüşümü ve dağılımında görülen hızlı bozulma, günümüzde “gelir dağılımı” sözcüğünün daha sık kullanılır olmasına neden olmuştur (DİE, 1997).

Gelir dağılımındaki eşitliğin toplum refahını da arttırdığı gerçeğinden hareketle kişilerin veya hanelerin sahip oldukları servetin çağın gerektirdiği teknolojik araç ve gereçleri karşılaması gerekmektedir. Çünkü kişi veya hanelerin yaşam seviyelerinin göstergesi bu değerlerle ölçülmektedir. Bir ülkede üretilen mal ve hizmetlerden servete bağlı olarak ne ölçüde yararlanılıyorsa ülkedeki toplum refahının o nispette yüksek olduğu söylenir. Eğer bir toplumda belli bir kesimin refahı artarken diğerininki azalmıyorsa toplumda refah sağlanmış olur.

Kişi veya hanelerin yaşam standartlarının belli bir seviyede en azından yaşamlarını rahatça sürdürebilecek kadar servetinin olması kişi veya hanelerin gelirlerine bağlıdır. Bazıları gelirlerini ileriye dönük tasarruf amaçlı kullanır bazıları ise günlük yaşamlarını daha yüksek seviyede sürdürebilmek için kullanır.

Gelir ve servet arasındaki ilişki son derece önemli bir konu olmasına rağmen ülkemizde bu kavramlar genelde tek tek ele alınmıştır, birarada pek alınmamıştır. Ülkemizde bu konuda yapılan çalışmalara örnek olarak Zehra Kasnakoğlu

ve Sevil Uygur'un (1993) Sağlık Bakanlığı için yapmış olduğu " Asset Ownership and Household Income: An Econometric Model For Turkey" konulu çalışma verilebilir. Bu çalışmanın amacı DİE'nin yapmış olduğu 1987 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketine dayalı olarak Türkiye'nin kentsel ve kırsal bölgelerinde yaşayan hanehalklarının gelir düzeyleri, hanehalkının yapısı ve sahip oldukları servet arasındaki ilişkiyi incelemektir. Literatürde hanehalkı geliri ve serveti arasındaki ilişki konusunda yapılan çalışmalara diğer iki örnek ise Tipple, Korboe ve Garrod'un (1997) birlikte yapmış olduğu çalışma ve Irvine'nin (1980) yapmış olduğu çalışma bu konuya örnek verilebilir. İlk çalışmada Gana kentlerinde evsahibi olma çabalarında gelir ve servetin önemi üzerinde durulmuş diğer çalışmada ise Kanada'da gelir dağılımı ve servet arasındaki ilişki ele alınmıştır.

Bu çalışmanın amacı DİE tarafından yürütülen 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketine dayalı olarak Eskişehir ilindeki hanehalklarının gelir düzeyleri, hanehalkının sahip olduğu servet arasındaki ilişkiyi incelemek ve daha sonra sahip olunan servete göre hanehalkının gelir durumunu tahmin etmektir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde öncelikle tüketimin tanımı yapılmış, tüketime etki eden değişkenler, tüketim fonksiyonu ve eğilimi, elastikiyet, mal ve hizmet türlerine göre tüketim fonksiyonları ile üstün ve aşağı malların tanımı üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise gelir dağılımı konusu ele alınmıştır. Konuya gelir dağılımının tanımı ile başlanmış daha sonra gelir dağılımı türleri olan fonksiyonel gelir dağılımı, kişisel gelir dağılımı, coğrafi gelir dağılımı ve sektörel gelir dağılımı üzerinde kısaca durulduktan sonra gelir eşitsizliği ölçümlerinden olan Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı konusuna değinilmiştir. İlerleyen aşamada ise gelir dağılımını etkileyen faktörler ve gelir dağılımını belirleyen faktörlere değinilmiştir. Ayrıca, gelir dağılımındaki eşitsizliği kaldırmak amacıyla gelir dağılımının düzeltilmesi konusunda alınacak önlemler üzerinde durulmuş ve kişisel gelir dağılımının önemi ve gelir-tüketim ilişkisi ile bu bölüm sonlandırılmıştır.

Üçüncü bölüm ise servet, refah ekonomisi ve konut konularından oluşmaktadır. Öncelikle servetin tanımı ve servetin oluşumu üzerinde durulduktan sonra servetin dağılımı, gelir ve servet arasındaki ilişkiye değinilmiş ve ayrıca dengesiz servet dağılımının nedenleri ele alınmıştır. Bununla birlikte refah ekonomisi konusuna yer verilmiş, kişi ve toplum refahı, refahın göstergesi olan pareto optimumundan söz edilmiştir. Takip eden kısımda konut kavramı ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünü ise araştırmanın amacı olan Eskişehir ilindeki gelir servet ilişkisinin incelenmesi oluşturmaktadır. Bu bölümde 1994 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinin tanımı ve tarihçesine yer verilerek DIE'nin 1994 yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketinde yer alan hanehalkı, gelir getiren fert, çalışan fert, kişisel kullanılabilir gelir, faaliyet ve faaliyet dışı gelirler, hanehalkı tüketim harcaması, konutun mülkiyet durumu, oturulan sokağın özellikleri ve hanehalkı serveti kavramları üzerinde kısaca durulmuştur. Ayrıca konutta bulunan yetişkin kişilerin matematiksel gösterimi yapılmış ve daha sonra Eskişehir ilinin sosyo-ekonomik yapısından kısaca söz edilmiştir. Bölümün son konusu olan araştırmada izlenen yöntem ve değişkenlerin tanımlanması yapıldıktan sonra çalışmada kullanılan Eskişehir iline ait özet istatistiklere yer verilmiş ve ekonometrik modeller kurulduktan sonra bu ekonometrik modellerin analizi ve yorumu yapılmıştır. Çalışmada kullanılan ekonometrik modeller En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) ile tahmin edilmiş ve değişen varyans problemi olan modeller Tahmin Edilmiş Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (EGLS) ile tahmin edilmiştir.

2. TÜKETİM

Bu bölümde tüketim, tüketime etki eden değişkenler ve tüketim fonksiyonuyla tüketim eğilimine yer verildikten sonra, elastikiyet ve mal hizmet türlerine göre tüketim fonksiyonları üzerinde durulacaktır.

Tüketim, iktisadi faaliyetlerin yöneldiği son aşama olmakta ve ihtiyaçları karşılayan malların kullanılıp yok edilme süreci olarak tanımlanmaktadır (Kesbiç, 1993:4). Diğer bir ifadeyle tüketim, faydalı mal ve hizmetlerin insan ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla kullanılmasıdır. Yine tüketim bütün ekonomik faaliyetlerin son amacıdır. İnsanların bütün çabaları yaşam standartlarını yükseltmek içindir. Bu da, daha çok mal ve hizmete sahip olunmasına ve onları günlük ihtiyaçları karşılayabilmek amacıyla kullanılabilmesine bağlıdır (Alkin, 1982:87). Ancak, insan ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla mal ve hizmetlerin kullanılmasının iktisadi anlamda tüketim sayılabilmesi için söz konusu mal ve hizmetlerin sağlayacağı faydadan yararlanma “dolaysız olmalıdır”. Bundan dolayı, insan ihtiyaçlarını doğrudan karşılamaya yönelik mallar tüketim malları olarak kabul edilmektedir. Başka malların üretiminde kullanılan mallar için tüketim malı deyiminin kullanılması doğru olmamaktadır (Kesbiç, 1993:5).

İlk olarak tüketim amacıyla bazı mal ve hizmetler seçilmektedir. Gıda maddeleri, giyim eşyaları, sağlık harcamaları gibi hizmetler örnek olarak verilebilir. Daha sonra seçilen bu mal ve hizmetler kullanılmaktadır. İnsanların seçtikleri söz konusu mal ve hizmetleri kullanmaları çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Bazı malların kullanılması kısa süre içinde gerçekleşirken (rneğin gıda maddeleri -ekmek-) bazılarının kullanımı uzun süre devam edebilir (rneğin dayanıklı tüketim malları -buzdolabı-). Tüketimin son unsuru da mal ve hizmetlerin kullanılması sonunda bir tatmin sağlanmasıdır. Tatmin, insanların ihtiyaçlarını giderince duydukları hazdır (Avralıoğlu, 1976:12).

Tüketim faaliyeti insan ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik olduğu için tüketici birimlerin sahip olduğu yapı ve özellikler tüketimi etkilemektedir. Çok sayıdaki mal ile ilgili tüketim büyüklüklerinin farklılığı, tüketime etki eden etkenler tarafından belirlenmektedir (Kesbiç, 1993:5).

Tüketim ve tüketim harcamaları farklı kavramlardır. Tüketim yenilen, içilen ve eskitilen malları ve yararlanılan hizmetleri içermektedir (Uygur, 1993:2-3). Türlü ihtiyaçlarımızı doğrudan karşılayacak mallar için günü gününe yaptığımız harcamalara tüketim harcamaları denir. Doğrudan demekle amaç, söz konusu malların kullanımından elde edilen tatmin duygusunu belirtmektir (Ülgener, 1986:157).

Tüketici birimdeki kişi sayısı ile tüketim arasında bir ilişki vardır. Kişi sayısı arttıkça, tüketimin artması beklenir.

-Tüketici birimlerde büyüklük bazı ekonomik durumlar sağlar. Yani kişi sayısı artarken, tüketim aynı hızla artmaz. Fiyat, gelir ve tüketim alışkanlıkları gibi etkenler sabit kaldığı taktirde, hanedeki kişi sayısı arttıkça, israfın azalması gibi nedenlerle kişi başına tüketimin azalacağı düşünülebilir. Farklı mal gruplarının tüketiminde fert sayısının etkisi farklıdır. Örneğin gıda harcamaları fert sayısı ile yakından ilgili olmasına karşın, konut ve ev eşyalarında ilişki zayıftır.

-Kişiler tüketim yönünden birbirine eşit değildir, örneğin çocuklar yetişkinlere göre daha az tüketimde bulunmaktadır. Bu amaçla kişileri yaş ve cinsiyetlerine göre sınıflandıran ve yetişkin ferdin bir kabul edilerek diğer fertlerin bunların bir oranı olarak alındığı bir çok çalışma yapılmıştır. Bu ağırlıklara “yetişkin eş değer tüketici ağırlıkları” veya “birim tüketici indisleri” denmektedir (Uygur, 1993:2-3).

2.1. Tüketime Etki Eden Değişkenler

Tüketimi etkileyen çok sayıda değişken sözkonusudur. Malın kendi fiyatı, tüketicinin harcanabilir geliri, diğer malların fiyatları, tüketicinin zevk ve tercihleri, nüfus, servet, gelir dağılımı, ekonomik politikalar tüketimi etkileyen temel değişkenler olmaktadır (Kesbiç, 1993:5). Bu değişkenler tüketim fonksiyonunda açıklayıcı değişken olarak üç grupta toplanmaktadır.

-Ekonomik Değişkenler: Gelir, servet, fiyat ve geçmiş dönemlerde yapılan harcamalardır. Bir maddenin tüketimi kendi fiyatı ve tamamlayıcı maddelerin

fiyatlarındaki değişmelerle ters, ikame malların fiyatlarındaki değişmelerle doğru orantılıdır. Kişı başına tüketimi etkileyen faktör kişı başına düşen gelirdir. Gelir düzeyi arttıkça, ilgili maddelerin kişı başına düşen miktarı da artar. Kişı başına tüketim, fiyatlardan çok kişı başına gelir ve tüketim alışkanlıklarından ortaya çıkan değişimlere bağlı olarak değişir. Uzun dönemde malların kendi fiyatları ile ikame ve tamamlayıcı malların fiyatları arasındaki oranların önemli derecede değişmeyeceği varsayılarak analiz dışı bırakılabilir. Uzun dönemde, kişı başına tüketim üzerinde en etkili faktör kişı başına düşen harcanabilir gelirdir.

-Demografik Değişkenler: Kişilerin eğitim durumu, mesleği, medeni durumu, yaşı, oturlan semtin özelliği kişilerin tüketim yapılarını etkileyen demografik karakteristiklerdir. Tüketici birimi olarak haneler alındığında, hanehalkı reisinin bu tür demografik bilgilerinin diğer fertlere ait özellikleri geri plana ittiği kabul edilmektedir.

-Davranış Değişkenleri: Tüketicilerin satın alma kararlarına etkide bulunan diğer değişkenler, geleceğe yönelik beklentileri, umut ve moda anlayışıdır (Uygun, 1993:4).

2.2. Tüketim Fonksiyonu

Tüketim ve tüketimi etkileyen faktörler arasındaki ilişki, tüketim fonksiyonu olarak ifade edilmektedir. Bu tanımdaki tüketim kavramı, fiziki bir büyüklük olarak değil, bir harcama büyüklüğü olarak alınmıştır. Çünkü tüketime konu olan çok sayıdaki mal ve hizmetin ortak bir ölçü ile ifade edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, tüketim denildiğinde bunun “tüketim harcaması” şeklinde düşünülmesi uygun olmaktadır. Tüketimle ilgili analizlere konu olan mallar homojen mal ¹ ise tüketimin fiziksel bir büyüklük veya bir harcama unsuru olarak alınması mümkün olabilmektedir. Genel fonksiyonu aşığıdaki gibi yazmak mümkündür:

$$C=f(X_1,X_2,X_3,\dots,X_n)$$

¹ Mallar arasında kalite farkı bulunmadığını ifade etmektedir.

Bu ilişkide tüketim (C), tüketime etki eden değişkenler de genel olarak $(X_1, X_2, X_3, \dots, X_n)$ ile ifade edilmektedir (Kesbiç, 1993:24)

2.3. Tüketim Eğilimi

Tüketim eğilimi, belirli gelir seviyelerinde tüketime harcanan miktarın o gelire olan oranı demektir.

$$OTE = \frac{C}{Y}$$

T: Tüketim eğilimi

C: Tüketim

Y: Gelir

Buradan hesaplanan T'ye "ortalama tüketim eğilimi" denir. Ortalama tüketim eğilimi, gelirin ne kadarının tüketim harcamasında kullanıldığını gösteren bir orandır.

Tüketimle gelir arasındaki ilişkinin iktisadi analizler bakımından bir diğer göstergesi marjinal tüketim eğilimidir.

$$MTE = \frac{dC}{dY}$$

Marjinal tüketim eğilimi, gelirdeki bir birimlik bir artışın (veya azalışın) tüketimi ne ölçüde etkilediğini gösteren bir orandır. Geometrik olarak $M, C = f(Y)$ fonksiyonunun teğetlerinin eğiminden başka bir şey değildir. Bu eğim fonksiyonda her Y değeri için ayrı ayrı hesaplanabilir. Marjinal tüketim eğiliminin düşük gelir düzeylerinde, yüksek gelir düzeylerine nazaran daha büyük olması beklenir. Bunun nedeni, düşük gelirlilerin bir çok ihtiyaçlarının olması ve küçük bir gelir artışında dahi tüketime yönelmeleridir. Yüksek gelir düzeylerinde ise kişiler gelirlerindeki artışları tasarrufa kaydırarak refah düzeylerini yükseltmektedirler.

Her iki eğilim veya oran, birey ve hanehalkı olarak tüketici biriminin karar ve davranışlarının incelenmesinde kullanılan göstergeler olduğu gibi; bu oranlardan

daha çok grupların veya bir toplumun global geliri (milli gelir) ve global tüketim harcamaları şeklindeki makro-ekonomik büyüklükler arasındaki ilişkilerin incelenmesinde de yararlanılır (Yiğitbaşı, 1985:50; Kesbiç, 1993:14).

2.4. Elastikiyet

$C = f(Y) = \alpha + \beta Y$ fonksiyonunun Y 'ye göre elastikiyeti aşağıdaki gibi tanımlanır (AKKAYA, 1995 : 69).

$$E_{CY} = \lim_{\Delta Y \rightarrow 0} \frac{dC/C_i}{dY/Y_i} \frac{Y_i}{C_i} \quad (1)$$

Elastiklik, C 'deki nisbi artışın, Y 'deki nisbi artışa olan oranının $\Delta Y \rightarrow 0$ iken limitidir. Elastikiyet katsayısı C ve Y 'nin ölçüldüğü birimlerin cinslerine (kg, TL. gibi) bağlı değildir. E_{CY} , C 'nin Y 'ye göre elastikiyeti olup Y 'nin %1 artışına karşılık C 'de oluşan artış veya azalış yüzdesini göstermektedir. (1) deki (dC/dY) , C 'nin Y 'ye göre birinci türevidir ve β katsayısı tahminine eşittir. Bu durumda formül

$$E_{CY} = \beta \frac{Y_i}{C_i} \quad (2)$$

olarak yazılabilir. (2)'ye C 'nin Y 'ye göre nokta elastikiyeti denir. Ayrıca (2)'de Y_i yerine $\bar{Y}$, C_i yerine $\bar{C}$ yazılarak C 'nin $\bar{Y}$ 'ye göre ortalama elastikiyeti hesaplanabilir.

$$E_{CY} = \hat{\beta} \frac{\bar{Y}}{\bar{C}} \quad (3)$$

ya da

$$E_{CY} = \hat{\beta} \frac{\bar{Y}}{\bar{C}} \quad (4)$$

2.5. Mal ve Hizmet Türlerine göre Tüketim Fonksiyonları: ENGEL YASALARI

Bir malın ne miktarda harcanacağı hanehalkının gelir düzeyinin etkisi altındadır. Gelir düzeyiyle harcama miktarı arasındaki ilişki genellikle doğru yönlüdür. Yani hanehalkının geliri arttıkça, bir maldan harcadığı miktar artar, geliri azaldıkça azalır. Tüketim gelirin bir fonksiyonu olduğuna göre, tüketimdeki değişme de gelirdeki değişmeye bağlı olacak, diğer bir deyişle tüketim ve gelir farklı oranlarda değişmeler bile, bu oranlar birbirleriyle ilişkili olacaktır. Bu ilişkiye gelire göre tüketim elastikiyeti veya tüketimin gelir elastikiyeti denir ve tüketimin gelirin fonksiyonu olması göz önünde tutulularak, tüketimdeki nisbi değişimin gelirdeki nisbi değişmeye oranı olarak tanımlanır. (Öğüt, 1992:24; Yiğitbaşı, 1985:49). Bu durumda tüketimin gelir elastikiyeti (1) nolu formülle ifade edilir ve E_{CY} ise “marjinal tüketim eğiliminin ortalama tüketim eğilimine oranlanmasıdır”.

Gelir elastikiyetinin çok veya az olduğunu belirleyebilmek için kullanılan ölçek, genelde elastikiyet katsayısının 1’den büyük veya, küçük bir değer taşıdığına bakılmasıdır. Esneklik katsayısı 1.5, 2 ya da 5 ise gelir değişimleri karşısında tüketimin duyarlılık derecesinin yüksek olduğu kabul edilir. Katsayı 1’den küçük ise örneğin 0.5 veya 0.1 ise talebin duyarlılık derecesinin düşük olduğu kabul edilir. Katsayı negatif bir değer taşıyor ise tersine esnek bir harcama ile karşılaşmış demektir. Örneğin ekmek tüketiminde gelir artışının etkisi son derece zayıf kalacaktır. Düşük kaliteli mallar ve çok ucuz gıda maddeleri için gelir artışının harcama üzerindeki etkisi belki de ters yönde olacaktır. Yani gelir seviyesi yükselen hanehalkı bu mallardan daha az alacak, onların yerine daha iyi kalite malları ikame etmeğe çalışacaktır. Örneğin ekmeğin yerine eti, pekmezin yerine balı ikame edecektir (Öğüt, 1992:24-25).

Hanehalkı bütçe analizlerinin en önemli konularından biri de, tüketicilerin gelirlerinin çeşitli mal grupları arasında nasıl dağıldığıdır. Kuşkusuz bu dağılım toplumdan topluma, yöreden yöreye değişmekle birlikte, genel bazı eğilimlerin ortaya çıkarılması söz konusudur. Bu genel eğilimlerden birisi de gelir grupları arasındaki harcama kompozisyonu farklılığıdır (Öğüt, 1992:24).

Hanehalkı anketleri analizlerinde, belirli bir dönemde, tüm hanehalkları için fiyatların sabit olduğu, ancak gelirin bir hanehalkından diğerine farklılık gösterebileceği varsayılabilir. Bu durumda, bir hanenin belli bir maldan tükettiği mal miktarı, o hanenin gelirin fonksiyonu olarak gösterilir. Bu fonksiyona tüketim konularında yaptığı öncü çalışmalar nedeniyle Engel fonksiyonu denilmektedir. Engel fonksiyonunun gelirin sürekli bir fonksiyonu olduğu kabul edilirse, bir mal veya hizmet grubu için düşünülecek fonksiyonun sıfır veya belli bir düzeyden başlaması, gelir arttıkça önce artarak, daha sonra azalarak artan bir gelir elastikiyeti taşıması ve belli bir gelir düzeyinden sonra da bir doyum noktasını kapsamaması gerekmektedir (Öğüt, 1992:24; Yiğitbaşı, 1985:53-54).

Engel yasaları şöyle ifade edilebilir (Üçdoğruk, 1997:106-107):

-Tüketicinin geliri ne kadar düşükse, gelirinden gıda maddelerine ayrılan pay o kadar fazla olmaktadır. Gelir arttıkça, gelirden bu maddelerin tüketimine ayrılan pay giderek azalmaktadır.

-Giyim, konut, ısınma ve aydınlatma gibi ihtiyaçları karşılamak için gerekli malların tüketimine ayrılan gelir payı, gelir düzeyi ne olursa olsun daima aynı kalmaktadır. Gelir arttıkça, gelirden bu maddelerin tüketimine ayrılan pay, oran olarak sabit kalmaktadır.

-Eğitim, gezi, eğlenme gibi kültürel veya lüks ihtiyaçların karşılanmasında, gelirden bu tür mal ve hizmetlerin tüketimine ayrılan pay, ancak belli bir gelir düzeyinden sonra söz konusu olabilmekte ve gelir arttıkça gelirden daha fazla oranda artmaktadır.

Tüketicinin geliri değiştiğinde, tükettiği malların bazılarında vazgeçebilir veya bazı malların tüketimini azaltabilir. Bu tür malların yerine, o zamana kadar tüketmediği malları ikame edebilir ve az tükettiği malların tüketim miktarlarını arttırabilir. Tüketicinin tercihinine göre aşağı mal ya da üstün mal gibi nitelikler kazanır (Yiğitbaşı, 1985 : 53-54). Konuyu daha iyi açıklayabilmek için normal ya da lüks mallardan ve aşağı mallardan söz etmek yerinde olacaktır.

2.6. Üstün ve Aşağı Mallar

Geliri değişen tüketici, satın aldığı malların miktarını az ya da çok değiştirir. Gelir değişikliği ile talepteki değişikliğin yönü açısından mal ve hizmetler, iki ana gruba ayrılır. “Normal ya da üstün mallar” ve “düşük ya da aşağı mallar” (Dinler, 1988:66):

Normal ya da üstün malların talebindeki değişme gelirdeki değişme ile aynı yöndedir. Aşağı malların talebindeki değişme ise gelir değişikliği ile ters yönde olmaktadır.

-Üstün Mallar: Genel olarak, tüketicinin geliri artınca her mala karşı olan talebinde bir artış olmaktadır. Bu gibi gelir artışı ile tüketimi artan mallara normal mallar ya da üstün mallar adı verilir.

Fakir mallar dışında kalan tüm mallar bu gruba girer. Zira tüketici geliri arttıkça, her iki maldan talep edilen miktar da artmaktadır.

-Aşağı Mallar: “Giffen malları”, “Tali mallar”, “Düşük mallar”, “Fakir mallar” da denilen aşağı mallar, genellikle tüketicilerin gelir seviyesi düşük iken kullandıkları, gelirleri arttıkça tüketiminden vazgeçtikleri mallardır.

Aşağı mallar ile “ayıp”, “özürlü”, “çürük” malları karıştırmamak gerekir. Aşağı mallar, sadece tüketicilerin gelirleri arttıkça tüketiminden vazgeçtikleri mallardır. Örneğin geliri artan kişilerin nebati margarin yerine tereyağ kullanmaları gibi. Bazı mallar çok fakir olanlar için normal mal özelliği taşıırken, yüksek gelirliler için aşağı mal olabilir.

Aşağı mallara, iç yağını, tahılları, margarini, çarıkı, patatesi ve ekmeği örnek vermek mümkündür.

3. GELİR DAĞILIMI

Gelir dağılımı, “Bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin, üretim faktörleri, bölgeler, sektörler ve hanehalkları arasında herbirine düşen dilimin büyüklüğü bakımından paylaşılma biçimi” olarak tanımlanabilir (Çopkur, 1996:6; Selim, 1997:375; Eren, 1989:59; Miynat, 1993:5; Öksüz, 1993:3; Karaman, 1995:154).

Gelir dağılımı, zaman içinde uygulanan ekonomi politikalarının kişilerin gelir düzeylerini ne yönde etki ettiğini gösterdiğinden önemli olmaktadır. Şüphesiz gelir dağılımına uygulanan ekonomi politikalar yanında sosyal ve ekonomik bazı kurumların varlığı ve kompozisyonu da etkili olacaktır.

Gelir dağılımını önemli kılan diğer etmen yatırımların kaynağının oluşturulmasıyla ilgilidir. Gelirin tüketime mi yoksa yatırımlara mı gideceği gelir sahiplerince belirlendiğine göre gelir dağılımı ile yatırımlar arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır (Eren, 1989:59).

Milli gelirin bireyler ve faktör sahipleri arasında paylaşılma biçimi ekonomik ve sosyal bakımdan son derece önemli bir olgudur. Bunun nedeni; “Bir toplumdaki sosyo-ekonomik iktidarın en belirgin göstergesinin o toplumdaki gelir dağılımı” oluşudur (Çopkur, 1996:6; Güçlü, Bilen, 1995:160).

Gelir dağılımını, birincil gelir dağılımı ve ikincil gelir dağılımı olmak üzere iki grupta incelenebilir (Miynat, 1993:5):

Üretim faktörleri üretim sürecine katılmaları sonucunda ücret, rant, faiz ve kar geliri elde ederler. Gelirin birincil dağılımı toplam gelirin bu dört faktör geliri arasında nasıl paylaşıldığı üzerinde durmaktadır. Bu gelirin fonksiyonel dağılımıdır ve daha çok iktisat bilminin inceleme alanına girmektedir.

Birincil gelir dağılımından sonra devletin çeşitli kuruluşları aracılığı ile gelir yeniden dağılıma tabi tutulmaktadır. Bu şekilde bazı kişilerin geliri artarken bazılarının ki azalmaktadır. Bu, gelirin ikincil ya da kişisel dağılımı olarak da adlandırılmaktadır.

3.1. Gelir Dağılımı Türleri

3.1.1. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Çeşitli üretim etkenlerinin üretime katılma sonucunda milli gelirden aldıkları payı, yani milli gelirin ücret, faiz ve rant arasındaki dağılımı ifade eden bir kavramdır. Bu tür gelir dağılımı, milli gelirin çeşitli sosyal sınıflar arasında nasıl dağıldığı hakkında bilgi edinmeyi mümkün kılar. Litaratürde bu tür gelir dağılımına “Faktör Payları” ya da “Birincil Gelir Dağılımı” da denmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz., Turhan,1993:230; Selim,1997:379; Eren, 1989:66; Eker ve diğerleri, 1994:231; Özmucur, 1994:18; Güçlü, Bilen; 1995:162).

Milli gelirin çeşitli sosyal sınıflar arasında nasıl dağıldığı araştırılırsa, iktisat ilminde kullanılan gelir dağılımı kavramları içinde bu amaca en uygun olan, fonksiyonel gelir dağılımıdır. Buna rağmen, kabul etmek gerekir ki, fonksiyonel gelir dağılımı ile çeşitli sosyal tabakaların milli gelirden aldıkları paylar ancak kaba hatları ile gösterilebilir. Çünkü, sosyal tabakalaşma fonksiyonel dağılımın dörtlü sınıflandırmasının kapsamına giremeyecek kadar karmaşıktır. Zira bu sınıflandırmaya göre küçük çiftçi ile büyük çiftçi, küçük tüccar ile büyük tüccar, memur ile sanayi ve tarım işçileri arasında fark yoktur. Kaldı ki, sosyolojik bakımdan sosyal gruplar, sadece elde edilen gelirin kaynağına göre tanımlanmaz. Nitekim, büyük bir şirketin direktörü emek gelirli olduğu için fonksiyonel dağılıma göre ücretli sınıftan olması gerektiği halde sosyolojik bakımdan işçi sınıfından sayılmaz (Türk, 1992:292).

3.1.2. Kişisel Gelir Dağılımı

Toplam gelirin toplumu teşkil eden bireyler ve aileler arasında nasıl dağıldığını, yani bireylerden ne kadarının ne kadar gelir elde ettiklerini ve gelir seviyeleri arasındaki farkın ne olduğu incelendiğinde kişisel gelir dağılımına ulaşılır. Kişisel gelir dağılımı gelirin nasıl, nerede, ne yaparak elde edildiğini değil, sadece fertlerin veya tüketici birimlerinin belirli bir süre boyunca elde ettikleri gelir miktarını göz önünde tutar. Onun için bireylerarası gelir eşitsizlikleri araştırılmak isteniyorsa, kişisel gelir dağılımı kavramına başvurulur (Ayrıntılı bilgi için bkz., Kasaroğlu, 1979; Eker ve diğerleri, 1994:229; Selim, 1997:379; Çopkur, 1996:11; Öksüz, 1993:15; Özmucur, 1994:25; Eren, 1989:62).

Fonksiyonel gelir dağılımı ile kişisel gelir dağılımı arasındaki fark aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Türk, 1992:294):

Ücretlerin milli gelirden aldıkları pay (%) ve ayrıca faiz, rant ve karların milli gelirden aldıkları paylar (%) fonksiyonel gelir dağılımını ifade eder. Toplumda ne kadar ücretli, ne kadar rantçı bulunduğunu dağılım biçimi belirtmez; ayrıca, bir ailenin, yıllık gelirinde ücret, rant, faiz ve de karın tümü bir arada bulunabileceği için fonksiyonel gelir dağılımı bireylerarası gelir farklılıklarını göstermez. Buna karşın, Türkiye’de yaşayan fertlerin ne kadarı (%), ne miktarda (%) gelir elde ediyor veya ne kadarı (%) milli gelirden ne oranda pay alıyor ifadesi ile de kişisel gelir dağılımından sözedilmiş olur. Bu gelir dağılımı sayesinde tüketici gruplar arasındaki dengesizlikleri saptamak mümkündür.

Kişisel gelir dağılımı incelenirken iki nokta göz önünde tutulmalıdır. Birincisi bu incelemede birim olarak fertlerin mi yoksa belirli bir tüketici grubunun mu ele alınacağıdır. İkincisi ise, gelir elde etmeyen fertlerin başka bir deyişle işsizlerin de gelir dağılımı içerisinde yer alması durumundadır. Bu iki nokta dikkate alındığında nicel çözümlemelerde birim olarak aile seçilmektedir (Miynat, 1993:7).

Kişisel gelir dağılımı üzerindeki kuramsal çalışmalar, fonksiyonel gelir dağılımına göre ikinci planda kalmaktadır. İtalyan ekonomist Pareto kişisel gelir dağılımı hakkında hanehalklarının sosyal sınıflarına veya gelirin kaynağına bakmaksızın çalışmalar yapmış ve 1897 yılında gelir dağılımı modellemesinde kullanılan Pareto dağılımını bulmuştur. Kişisel gelir dağılımı ile ilgili düşünceler Pareto’nun çalışmasından beri değişmektedir (Selim, 1997:379).

3.1.3. Coğrafi Gelir Dağılımı

Bu gelir dağılımına Bölgesel Gelir Dağılımı da denilmektedir. Bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında kişi başına düşen gelir farklılıklarının açıklanmasına yarar (Turhan; 1993:230). Bu gelir dağılımı bir ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki farklılıklarını bulmada kullanılabilir. Milli gelir hiç bir ülkede, çeşitli bölgelere eşit olarak dağılmadığından bu dağılım kullanılır. Bazı coğrafi ve siyasi nedenlerden dolayı belli bölgeler, milli gelirden daha çok pay alırken, bazı bölgeler daha az almaktadır.

Bu durum daha çok az gelişmiş olan ülkelere görülürken gelişmiş ülkelere gelir dağılımı dengesizlikleri daha az görülmektedir (Eker ve diğerleri, 1994:232; Miynat,1993:8; Çopkur, 1996:16; Ayrıntılı bilgi için bkz., Özmucur 1996 : 26).

3.1.4. Sektörel Gelir Dağılımı

Bir ülkenin milli gelirden ne oranda pay aldığını bulmak isteniyorsa, sektörler göre gelir dağılımını ele almak gerekmektedir. Üretim sektörleri olarak ele alınan tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin hangi oranda sosyal hasılaya katıldığını araştırmak, bu sektörlerin gösterdiği gelişmeyi ve hangi faktörlerin bu oranı etkilediğini ancak sektörler göre gelir dağılımını kullanarak inceleyebiliriz (Eker ve diğerleri,1994:232; Özmucur, 1994 : 16)

Bir ülkenin ekonomik yapısındaki değişimleri incelerken, genellikle ilk olarak o ülkenin milli gelirinin sektörel dağılımındaki gelişmelere bakılmaktadır. Böylelikle hangi sektöre dayalı olduğu kadar, sanayileşmenin bulunup bulunmadığı, hatta sanayileşme hızının ne olduğu kaba bir hesaplama ile söylenebilmektedir (Eren, 1989:60). Ayrıca, sanayi ve hizmet sektörlerinin milli gelirden aldıkları paylar, bunların uzun dönem trendleri, devletin hangi sektörler lehine ve hangi sektörler aleyhine milli gelir dağılımını etkilediği, sektörler göre gelir dağılımı yardımıyla incelenebilir (Çopkur, 1996:16).

Bu dört gelir dağılım şeklinin her biri ayrı ayrı önem taşımaktadır. Eğer kişiler arasındaki milli gelirin eşitlik veya eşitsizlik derecesi ile ilgileniyorsak kişisel, sosyal grupların payları hakkında bir düşünceye sahip olmak istiyorsak fonksiyonel, değişik sektörlerin milli gelirden aldığı payları ve gelişmesini görmek istiyorsak sektörel ve bölgelerin gelişmişlik derecesi ile ilgileniyorsak coğrafi dağılım önem kazanmaktadır (Eker ve diğerleri, 1994:233).

Sektörlere göre gelir dağılımı ile bölgesel gelir dağılımı, daha ziyade maliye politikasının büyüme amacına ilişkin önlemler alanına girmektedir. Fonksiyonel gelir dağılımının değiştirilmesi ise maliye politikasının temel amaçları arasında yer almaktadır (Turhan, 1993:230; Eker ve diğerleri, 1994:233). Bundan dolayı da kişisel gelir dağılımı ayrıntıları ile ele alınacak ve gelir dağılımı kavramı olarak da kişisel gelir dağılımı esas alınacaktır (Ayrıntılı bilgi için bkz., Eren, 1989 : 60).

3.2. Gelir Eşitsizliğinin Ölçümü

Kişisel gelir dağılımında eşitsizliği ölçmek için gelirin tanımının yapılması gerekmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi Geçici sonuçları'nda kişisel gelirin üretim faktörlerine yapılan gerçek ödemeler (faktör gelirleri) ücret, faiz, kar, kira gelirleri (dağıtılmayan şirket karları bu ödemeler dışındadır) ile kişilere kamu veya özel teşebbüsler ya da dış alemden yapılan tek taraflı transferleri kapsadığı belirtilmiş, kişisel gelirden dolaysız vergiler ve hanehalkının devlete yaptığı tek taraflı transferler (emekli sandığı kesintisi, SSK kesintisi) düşüldükten sonra kalan miktar kişisel kullanılabilir gelir olarak tanımlanmıştır (Selim, 1997:379)

Kişisel gelir dağılımının ölçüsü, adil bir gelir dağılımından beklenen faydaların gerçekleştirilmesini mümkün kılan bir ölçüdür. Bu ölçüye göre, herhangi bir ekonomide gelir dağılımı sosyal barışı sağlıyor, toplumsal refahı arttırıyor, herkese fırsat eşitliği sağlıyor ve gelir dağılımındaki eşitsizlik konjonktürel dalgalanmalara neden olmuyorsa, gelir dağılımının adil olduğu kabul edilir.

Fakat bu dağılım, herkesin aynı ölçüde eşit olduğu anlamda kabul edilmemelidir. Böyle bir gelir dağılımı refah seviyesinde meydana gelen eşitsizliği en aza indiren sosyal açıdan faydalı bir servet birikimine imkan veren ve aşırı servet birikimine engel olan bir dağılımdır (Eker ve diğerleri, 1994:233).

Ekonomi tarihinde gelir dağılımını ölçmeye yarayan çeşitli ölçütler geliştirilmiştir. Başlangıçta fonksiyonel gelir dağılımı dikkate alınmış, kira ve karlar arasındaki farklar için istatistiksel çalışmalar yapılmıştır. Pareto ile birlikte gelirin ölçek dağılımı (size distribution) dikkate alınmıştır (Özmucur, 1996 : 3).

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliği görebilmek ve gerek dönemler arası gerek ülkeler arası karşılaştırmalar yapabilmek için çeşitli araçlardan yararlanılabilir (Selim,1997:379; Ayrıntılı bilgi için bkz., Özmucur, 1996:3-9). İzleyen paragrafta sadece en çok kullanılan Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı üzerinde kısaca durulacaktır.

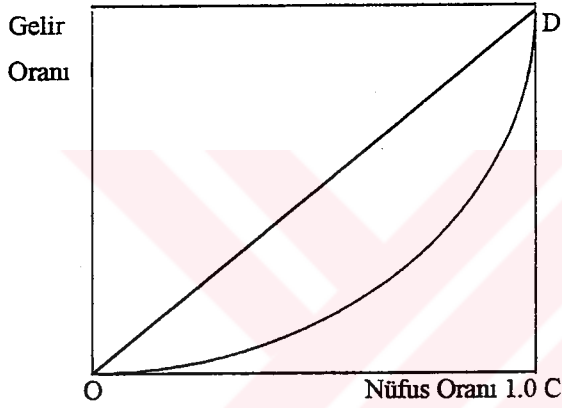
3.2.1. Lorenz Eğrisi

Kişisel gelir dağılımındaki eşitsizliği görebilmek için en çok kullanılan metodlardan biri “Lorenz Eğrisi”dir. Gelir dağılımının diyagram ile gösterilmesinde çok geniş bir şekilde kullanılan bu eğriyi Amerikalı istatistikçi Max Lorenz (1905) geliştirmiştir. Lorenz eğrisi, gelir dağılımı çalışmalarında yaygın olarak kullanılan ve bazı gelir dağılımı ölçülerinin hesaplanmasında temel alınan grafik ile gösterim şeklidir (Selim, 1997:379-380).

Eğriyi oluşturabilmek için kişiler veya hanehalkları gelirlerinin büyüklüğüne göre en küçükten başlayarak sıralanır. Lorenz eğrisi, sıralanmış kişi veya hanehalklarının birikimli nüfus oranlarıyla bu kişi veya hanehalklarının elde ettikleri gelirin birikimli oranlarının karşılıklı çizildiği grafikdir. Lorenz eğrisi Şekil 1’de gösterilmiştir.

Lorenz eğrisinde yatay eksen en az gelirliden en çok geliriye doğru dizilmiş tüketici birimlerinin oranı kümülatif olarak gösterilir. Dikey eksen ise toplam gelir kümülatif oranlar halinde gösterilir. Şekil-1’deki 45° lik açı oluşturularak çizilmiş

OD doğrusu gelir dağılımındaki “mutlak eşitlik doğrusu”dur. Çünkü OD doğrusu üzerindeki her noktada tüketicilerin oranı, toplam gelirin oranına eşittir. Bu doğrudan uzaklaştıkça gelir dağılımı bozulur, yaklaştıkça gelir dağılımında iyileşme söz konusudur (Ayrıntılı bilgi için bkz., Selim, 1997:380; Hatiboğlu, 1994:196; Çopkur, 1996:14; Miynat, 1993:14; Öksüz, 1993:28; Pugh, 1986:48; Pekin, 1993:73; Turhan, 1993:231-232; Ülken, 1980:13).

Şekil-1 Lorenz Eğrisi

Eşitsizlik söz konusu olduğu için üst gelir grupları toplam gelirden nüfustaki paylarından fazlasını, alt gelir grupları da azını almaktadır. Bu nedenle Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusunun altında uzanır. En uç nokta bir birey veya hanehalkının bütün geliri alması, diğerlerinin hiçbir şeye sahip olmamasıdır ki Lorenz eğrisi önce yatay eksene (OC) ve sonra da dikey eksene doğru (CD) uzanır (Selim, 1997:380).

Lorenz eğrisi ile gösterilen gelir dağılımı dengesizliklerini İtalyan istatistikçi bir Gini katsayısı ile ifade etmiştir (Türk, 1992:295).

3.2.2. Gini Katsayısı

Gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinden en yaygın olarak kullanılanı Gini katsayısıdır. Lorenz eğrisi gösteriminden elde edilen Gini katsayısı eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek çeşitli gelir dağılımlarının karşılaştırılmasını sağlamaktadır. Gini katsayısı Lorenz eğrisi ile 90 derecelik açının açısı ortayı arasındaki alanın dik üçgen alanına olan oranını rakamsal olarak göstermektedir. Gini katsayısının değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. 0'a yaklaştıkça gelir dağılımı düzelmekte, 1'e yaklaştıkça gelir dağılımı bozulmakta olup; 1'e eşitse gelir dağılımının hiç değişmediği anlaşılır (Selim, 1997: 381; Pugh, 1986:48; Çopkur, 1996 : 15).

Gini oranını hesaplamada kullanılan formül (DİE, 1997; Öksüz,1993:21; Özmucur, 1996:7; Çakmak, Kot, 1995:47);

$$G = \frac{\left[\sum_i^k \sum_j^k |X_i - X_j| f(x_i) f(x_j) \right]}{2N^2 \bar{X}}$$

X_i : i. grubun ortalama gelirini,

X_j : j. grubun ortalama gelirini,

$f(x_i)$: i. grubun frekansını,

$f(x_j)$: j. grubun frekansını,

$\bar{X}$: gelirlerin aritmetik ortalamasını,

N : toplam frekansını,

k : grup sayısını göstermektedir.

Gini oranına ilişkin temel özellikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Pigou-Dalton koşulunu sağlar. Yüksek gelirliden düşük gelirliye gelir aktarılsa dağılım daha eşit bir durum alır.

2. Gelir grupları arasındaki gelir aktarmaları, gini oranının değerini etkiler. Sınıf çokluğunun yüksek olduğu orta düzey gelirdeki değişimlerden çok etkilendiği

halde, uç noktalardaki, özellikle sınıf çokluklarının düşük olduğu üst gelir düzeylerinde meydana gelen değişimlerden fazla etkilenmez.

3. Gini oranının değeri, gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kişilerin sayısına bağlıdır. Kişinin gelir düzeyinde bir değişme olduğunda gini oranının değeri de değişmektedir (Öksüz, 1993 : 21).

3.3. Gelir Dağılımını Etkileyen Faktörler

Bir ülkedeki gelir dağılımı bozuklukları bir çok nedene dayanmaktadır. Bu konuda mal ve hizmetlerin üretiminden tüketimine kadar bir çok neden ve sorun sıralamak mümkündür. Bunlar arasında en önemlileri şunlardır (Ayrıntılı bilgi için bkz., Özmucur, 1994 : 82):

- Nüfus artışı, işsizlik ve enflasyon
- Vergileme politikaları
- Piyasa yapısı ve fiyatlandırma politikaları
- Sosyal yardım politikaları

Kalkınma planlarında belirlenen hedeflere ulaşmak ve düşük gelirlielerin artan gelirden daha fazla pay almalarını sağlamak öncelikle nüfus artış hızının uluslararası kabul edilebilir bir düzeye indirilmesi ile mümkündür. Yıllık ortalama %2.2 düzeyinde gerçekleşen nüfus artış hızının istihdam edilebileceği bir kalkınma hızına ulaşmak, genç nüfusa gelecekte istihdam olanakları sağlamak ve çalışan nüfusa daha fazla gelir artışı sağlaması açısından önem taşımaktadır. Nüfus artış hızı ve işsizlik göstergeleri makro plan hedeflerinin gerçekleşmesi açısından önemli değişkenlerdir. Nüfus artış hızına paralel olarak artacak olan işgücüne yeni iş olanaklarının yaratılması ancak büyüme hızının yükseltilmesi ile mümkündür. Enflasyon ise ekonomik ve sosyal değerleri eriten bir faktör olarak ülke gündemindeki önemini korumaktadır.

Fiyatlardaki yüksek oranlı değişimler, özellikle dar ve sabit gelirli hanelerde önemli reel gelir kayıplarına neden olmaktadır. GSMH'daki artışlardan (ya da büyümeden) reel anlamda pay alamayan sosyo-ekonomik grupların durumu daha da

kötüye gitmektedir. Bu gruplar arasında emeklileri, yoksulluk maaşı alanları, ücretsiz aile işçilerini saymak mümkündür.

Ücret ve maaşlarda enflasyonun şiddeti göz ardı edilerek yapılan düzenlemeler bu kesimin daha da mağdur edilmesine yol açmaktadır. Bu bakımdan, en azından mevcut görelî yapının korunabilmesi için ücret ve maaşlarda bir program çerçevesinde endekslemeye gidilmesi zorunludur.

Kamunun fiyatlandırma politikalarını iki ayrı açıdan değerlendirmek uygun olacaktır. Öncelikle bu politikalar Kamu Ekonomik Kuruluşları'nın fiyatlandırma politikalarından farklıdır. Burada değerlendirilmesi gereken politikalar kamunun destekleme alımları ve toplumsal temel ihtiyaçlardan olan elektrik, gaz ve su gibi malların fiyatlandırma politikalarıdır. Her iki alanda da fiyatlar belirlenirken tüketicilerin veya üreticilerin gelir düzeylerine göre değişen bir fiyatlandırmanın uygun olacağı düşünülmektedir. Örneğin destekleme alımına giren tarımsal ürünlerden gelirin tarım sektörü lehine yeniden dağılımı doğru bir politika olmakla birlikte bunun her büyüklükte işletmeye (çiftçi ailesine) aynen uygulanması sektör içi gelir adaletsizliğini büyük işletme sahipleri lehine daha da arttırabilecektir.

Temel sosyal ihtiyaç olan elektrik, şehir suyu, gaz vb. mallarında tüketicilerin gelir dilimlerine göre farklı fiyatlandırma politikalarının geliştirilmesi uygun olacaktır. Örneğin şehir suyu tüketiminde belli bir miktarın üzerinde fiyat artışının amacı fazla tüketimi kısımdır. Oysa bu miktar düşük gelirli geniş bir ailede sadece zorunlu tüketimi karşılıyor olabilir. Bu malların tüketiminde birey başına gelirle birlikte değişen fiyatların uygulanması, gelir dağılımını dolaylı olarak iyileştirebilecek bir politika aracı olarak düşünülmektedir.

3.4.Gelir Dağılımını Belirleyen Faktörler

Aşağıda ekonominin içinde kendiliğinden meydana gelen gelir dağılımını belirleyen faktörler üzerinde durulacaktır. Milli gelir, üretimine katılan üretim faktörlerinin belirli bir dönemde elde ettikleri gelirlerin toplamıdır. Buna göre, üretim faktörlerine sahip olmayanlar gelir elde edemezler. Diğer bir ifade ile gelir elde etmenin

şartı üretim faktörlerine sahip olmak ve bunları üretimde kullanmaktır. Üretim faktörlerinden emeğin dışında olanlar servet olarak nitelendirildiğinde gelir dağılımını belirleyen esas faktörler: Emeğin dağılımı, servetin dağılımı, faktör fiyatlarıdır (Türk, 1992:297; Çopkur,1996:7).

3.4.1.Emeğin Dağılımı

İlk bakışta emeğin yetişkin fertler arasında oldukça eşit bir şekilde dağıldığı sanılır. Gerçekte ise, bireylerin sahip oldukları işgücü nitelik bakımından önemli farklılıklar göstermektedir. Eğer emeğin niteliği bütün insanlarda aynı olsa idi, ücretler arasındaki eşitsizlikler azalırdı. Çünkü böyle bir durumda bütün insanlar aynı işleri yapabilecek duruma gelirlerdi¹. Bu durumda ücretler arasındaki farklılığın başlıca nedeni emeğin niteliğinden ileri gelmekte ve kişisel yetenek farklılıkları ikinci derecede rol oynamaktadır. İşgücüne nitelik kazandırmanın yolu eğitim olduğuna göre, yüksek ücretli iş kollarında ve mesleklerde emek arzını arttırmak ancak eğitim olanaklarını herkese eşit bir şekilde dağıtmakla mümkün olacaktır.

Herkese eşit fırsat eşitliği sağlansa bile ücret gelirleri işçinin özel becerisi, oturduğu şehir, işgücünün uzun veya kısalığı, işinde tek adam oluşu ve benzeri nedenlerden dolayı mutlak anlamda eşit olmaz. O halde emeğin niteliğinin dağılımındaki eşitsizlikler, emek gelirleri arasındaki eşitsizliğin en önemli nedenidir.

3.4.2. Servetin Dağılımı

Servet dağılımı tüketici birimler arasındaki gelir dağılımı üzerinde etkide bulunur. Çünkü servet dağılımı ile gelir dağılımı arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Bu ilişki üzerinde ilerleyen bölümlerde durulacaktır. Bir ülkede gelir dağılımı dengesiz ise diğer bir ifade ile belirli gruplar çok yüksek gelir sağlarken geniş kitleler düşük gelirle ancak geçimini sürdürme durumunda kalıyorsa, o ülkede yeni oluşan servetin tümüne yakın bir kısmı yüksek gelirliilerin elinde toplanacaktır. Düşük gelirliilerin yeni oluşan servetten alacakları pay ise çok küçük ya da sıfır olacaktır.

¹ Nitelikli işçiliğin yaygın olduğu ekonomilerde çeşitli iş kollarında asgari ücretler birbirine çok yaklaşmakta ve en yüksek ücretin asgari ücrete oranı düşmektedir.

Servet gelirleri servet dağılımına göre tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımının eşit veya eşitsiz olması sonucunu doğurur. Servet dağılımı incelendiğinde nitelikli emek dağılımına göre daha eşitsiz olduğu görülebilir. Buna göre servet gelirleri emek gelirlerine göre eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır.

3.4.3. Faktör Fiyatları

Faktör fiyatları ifadesiyle, ücret, faiz, rant, kar gibi üretim faktörlerinin fiyatları kastedilmektedir. Servet ve işgücünün dağılımı veri kabul edildiğinde faktör fiyatlarındaki değişimler, tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımını fiyatı değişen faktörün lehine ve aleyhine değiştirir. Örneğin faiz, kar ve rantın sıfıra düştüğü bir ekonomide servetin değişimi tek başına gelir eşitsizlikleri yaratmaz. Yine devletin kar hadlerini dondurması, kiraları kontrol altına alması, gelir dağılımının belirli bir kesim lehine değişmesini önlediği gibi, belirli kesimlerin gelirlerini de reel olarak yükseltebilir.

3.5. Gelir Dağılımının Düzeltilmesi

İnsanların ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için üretimde bulunması ne kadar önemliyse, üretilen malların, bir başka ifadeyle, meydana getirilen hasılanın dağılımı da aynı şekilde büyük önem arz etmektedir. Gelir dağılımı teorileri, genellikle piyasa dağılımı veya birincil gelir dağılımı üzerinde dururken, 1929 krizinden sonra, devletin ekonomide artan fonksiyonu sonucu, gelirin bir kesimden diğer bir kesime aktarılması, yani ikincil gelir dağılımı önem kazanmıştır. Bu nedenle, gelirin adil dağılımı sosyal devletin en önemli görevleri arasında yer almaya başlamıştır. Bu gelişmenin bir sonucu olarak, farklı ekonomik sistemlere sahip ve farklı gelişme seviyelerinde bulunan tüm ülkelerde gelir dağılımının iyileştirilmesi, iktisat politikasının temel amaçları arasında yer almaktadır (Güçlü, Bilen; 1995:160).

Belli bir dönem içinde üretilen mal ve hizmetleri kimlerin mülkiyetine geçiyor ve kimler tarafından tüketiliyorsa, bu kişi ve gruplar gelirden (bunların değerinden) pay alıyorlar demektir. Bu dağılım fertlerarası, fertler-özel kurumlar arası ve fertler-devlet arası karşılıklı transferlerle değişir. Bu şekilde oluşan gelirin

dağılımının aynı olacağı iddia edilemez. Devletin olmadığı bir durumda bile gelirin dağılımı daha çok iktisadi ve sosyal politikalara bağlıdır (Eker ve diğerleri, 1994:228).

Gelir dağılımı eşitsizliğinin fazla olduğu bir ülkedeki fakir kişilerin, çok az sayıda ve zengin grubun bireyleriyle karşılaşınca mevcut sosyal ekonomik statüsünden hoşnut olmaması ve köklü değişiklikler istemesi olasıdır (Selim, 1997:378).

Hiç şüphesiz, milli gelirin devamlı olarak arttırılması kadar; tüketici birimler arasında dağılımı ve bu dağılımın büyük eşitsizlikler göstermemesi de son derece önemli bir konudur. Fakat bu eşitsizliklerin ne dereceye kadar giderileceği konusunda bir ölçü yoktur. Çünkü, gelir dağılımında eşitsizliklerin giderilmesi, geniş ölçüde iktisat ve maliye politikasını uygulayanların değer yargıları, adı geçen politikaların uygulandığı memlekette yürürlükte olan ekonomik sistem ve bu sistem içinde insanlara uygulanacak teşvik tedbirleriyle ilgili bir konudur.

Gelir dağılımını gerçekten değiştirmenin en kestirme yolu, gelir dağılımındaki eşitsizliklerin esas sebeplerini ortadan kaldırmaktır. Bununla birlikte, uygulamada devletler gelir dağılımını yeniden dağıtıma dayanarak değiştirmektedir. Devletin gelir dağılımını değiştirmesi iki şekilde mümkündür (Türk,1992:301):

i) Milli gelirin tüketici birimleri arasındaki dağılımını belirleyen esas faktörleri değiştirerek,

ii) Milli geliri kamu gelirleri ve harcamaları yoluyla yeniden dağıtarak (Gelirin yeniden dağılımı),

Birinci yöntemde gelir dağılımını belirleyen esas sebepler, yani servet ve eğitim imkanlarının dağılımı ile faktör fiyatları değiştirilirse ekonomide kendiliğinden meydana gelen gelir dağılımı da değişir. İkinci yöntemde ise gelir dağılımını belirleyen esas sebeplere dokunulmaz. Bilindiği gibi vergiler belirli grupların gelirlerini azaltmaktadır. Buna karşın vergi geliri kamu hizmetlerinin karşılanmasında ve belirli sosyal tabakalara nakdi transferler yapmada kullanılmaktadır. Her gelir grubunun

ödediği vergi ile yararlandığı kamu hizmetleri veya transfer ödemeleri aynı olmadığı için vergi ve harcama sistemi milli geliri yeniden dağıtmış olur.

Bu yeniden dağıtım gelir dağılımının esas sebeplerini doğrudan doğruya etkilemediği için ekonominin kendiliğinden meydana getirdiği dağılım şeklinin değişmesi devletin mali faaliyetlerinin devam etmesine bağlıdır.

Gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımını düzeltmek amacıyla alınabilecek çeşitli önlemler aşağıda sıralanmıştır (Hatiboğlu, 1993:394):

1. Ülkenin kaynaklarının dağılımı düzeltilebilirse ulusal gelir artar ve bu olay gelir dağılımının düzeltilmesine olanak verebilir.

2. Yatırımlar ülkenin fakir halkının gelirini arttıracak alanlara yönelebilir. Örneğin eğitim yatırımları bu özelliği gösterir. Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğine neden olan en önemli olaylardan biri becerisi yüksek kişilerin kazandığı çok yüksek gelirlerdir. Eğitim nitelikli personel miktarını arttırdığından gelir artışının düzelmesine olanak verir. Buna benzeyen başka bir önlem nüfusun fakir kesimine verilen kredilerin arttırılmasıdır.

3. Vergi kanunlarının fakirler lehine düzeltilmesi ve fakirlerin tükettiği tüketim mallarına sübvansiyonlar verilmesi gelir dağılımını düzeltir. Kısa dönemde bu tedbirler zengin kesimin kapital birikimini azaltabilirse de uzun dönemde fakir kişileri verimli hale getirmek suretile bu tedbirler olumlu sonuçlar verebilir.

4. Tarlalar gibi kapital mallarının yeniden dağılımı ve fakirlere verilmesi gelir dağılımının düzelmesine neden olur.

3.6. Kişisel Gelir Dağılımının Önemi

Kişisel gelir dağılımları arasında çok büyük farklar bulunmaması çeşitli yönlerden arzulanmaktadır (Türk, 1992:299).

1. Kişisel gelir dağılımındaki adalet sosyal barışı sağlar: Tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımı ne derece adil olur veya büyük eşitsizlikler göstermezse o derecede kişiler arasındaki büyük refah farklılıkları da ortadan kalkar ve toplumsal refah artar. Adil gelir dağılımı tüketici birimleri arasında refah, ekonomik ve politik güç dengesi kurduğu ve çalışmadan yaşayan bir sosyal tabakanın oluşmasına meydan vermediği için sosyal barışı sağlayıcıdır.

2. Kişisel gelir dağılımındaki adalet toplumsal refahı artırır: Kişisel gelir dağılımının adil olması, büyük gelirli sosyal tabakalardan az gelirli sosyal tabakalar lehine yapılacak gelir transferi ile mümkündür. Marjinal fayda teorisine göre bir kişinin geliri ne derece artarsa o kişinin gelirinin son birimine verdiği değer o derece azalır. Bu nedenle yüksek gelirli sosyal tabakalardan az gelirli sosyal tabakalar lehine yapılan gelir transferleri toplumsal fayda ve refahı artırıcı yönde etkide bulunur.

3. Kişisel gelir dağılımındaki adalet fırsat eşitliğini artırır: Tüketici birimleri arasında gelir dağılımının adil olması fırsat eşitliğini de sağlar. Bu sayede sosyal alanda en önemli amaçlardan birine ulaşılmış, herkese başlangıçta eşit şans sağlanmış olur. Fırsat eşitliğinin önemi ise, yeteneklerle ilgili olmayan başlangıçtaki eşitsizliklerin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmasıdır.

4. Kişisel gelir dağılımındaki adalet ekonomik istikrarı sağlar: Tüketici birimleri arasında adil gelir dağılımı, kalkınmış ekonomilerde zaman zaman karşılaşılan ve tasarruf-yatırım dengesini tasarruf lehine bozan ve ekonomiyi istikrardan uzaklaştıran durumların meydana gelmesine imkan vermez. Adil gelir dağılımı sonucunda harcama gelirin bir fonksiyonu olduğundan ekonomide efektif talep düzeyinin düşüklüğünden doğan sıkıntılardan kurtulur.

3.7. Gelir ve Tüketim İlişkisi

Toplam harcanabilir gelirin az ya da çok adil dağılımı da tüketim harcamalarını etkileyen önemli bir etmendir. Harcanabilir gelir düzeyinde tüketim harcamaları, gelirin gelir grupları arasındaki dağılımı ne kadar adilse, o kadar büyük olacaktır. Bununla birlikte gelirin yeniden dağılımının hemen bu yönde çalışacağı

beklenmemelidir. Bu değişikliklerin önemini sınırlayan bir dizi faktörün gözönüne alınması zorunludur.

i) Mevcut ücret farklılıkları, mülkiyet sahipliğinin dağılımı, prodüktif yetenek farklılıkları ve karmaşık tüm kuramsal faktörler yıldan yıla gelir dağılımında çok az değişiklik olabileceğini dolayısıyla tüketime tahsis edilecek gelirden çok küçük bir değişiklik olacağını vurgular. Bu arada şiddetli enflasyonun yaşandığı dönemlerde gelir dağılımında önemli değişiklikler olmaktadır.

ii) Gelirin yeniden dağılımının tüketim üzerindeki etkisini iyi görebilmek için MTE (Marjinal tüketim eğilimi) ve OTE (Ortalama tüketim eğilimi)nin de gözönüne alınması gerekir. MTE ailenin harcanabilir gelirine ilavelerin veya azalmaların tahsisini, OTE ise ailenin toplam harcanabilir gelirini gösterir. Bu ayırım çok önemlidir. Çünkü ailelerin çeşitli gelir düzeylerine ilişkin MTE'deki farklılıklar OTE'deki farklılıklardan daha küçüktür. Eğer bu doğruysa gelirin yeniden dağılımı, aynı aile gelir düzeylerindeki OTE'ler arasındaki farklılıklardan daha küçüktür. Aynı zamanda gelirin yeniden dağılımının toplam tüketim harcamaları üzerindeki etkisi OTE'den çok MTE'ye bağlıdır. Buna göre gelirin dağılımındaki bir değişikliğin tüketim üzerindeki etkisi, eğer bu etki MTE'den çok OTE'deki farklılıklara göre ölçülmüşse, aşırı olacaktır.

iii) Belli bir gelir dağılımının tüketim üzerindeki etkisi, çeşitli gelir kavramlarına göre, yani gelirden anlaşılan durumun mutlak gelir mi, nisbi gelir mi, sürekli gelir mi olduğuna göre değişmektedir.

Örneğin nisbi gelir hipotezi gelirin yeniden dağılımının sonucu olarak tüketim harcamalarında azalıştan daha çok bir artış olacağını ifade eder. Mutlak gelir teorisi ise tam tersine bir sonuç vurgular. Sürekli gelir teorisine göre ise gelirin yeniden dağılımı sonucu sürekli tüketim harcamalarında herhangi bir değişme olmayacaktır (Parasız, 1998 : 36).

4. SERVET

Tüketim, gelir dağılımı, gelir ve tüketim ilişkisi kavramlarını açıkladıktan sonra aşağıda sırasıyla servete ait genel kavramlar, gelir ve servet ilişkisiyle, refah ekonomisi üzerinde durulacaktır.

4.1. Servetin Tanımı ve Oluşumu

Servet kelimesi esasında çok çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bu yüzden çok yönlü bir kavramdır. Önce gündelik konuşmalarda kullanılan servet kavramı ile iktisatta kullanılan servet kavramları farklıdır.¹ Günlük konuşmalarda servet (varlık) kelimesinin ifade ettiği anlam da halk arasında çok çeşitlidir. Bununla ilgili olarak bazen birbirlerine çok yaklaşan, bazen de birbirleriyle hiç ilgisi olmayan tanımlara ulaşmak mümkündür. “Servetten ne anlaşılması gerektiği” ile ilgili tartışma 300 yıl öncesine kadar gitmektedir. Yani bu tartışma iktisadın bir bilim olarak çıktığı andan itibaren mevcuttur (Aksu; 1993:56).

Servet, mülkiyet ve hatta bazen de sermaye kavramları kimi zaman eşanlamlı olarak, kimi zaman ise farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kavramların tam olarak anlamı henüz pek açıklığa kavuşturulamamıştır. Servet kavramı da yazardan yazara farklı biçimlerde yorumlanmakta ve kullanılmaktadır. Birçok çabalara karşın bu güne dek herkesce kabul olunabilecek bir servet tanımı yapılmamıştır (Dilik; 1976:1).

Servet kavramının hukuki tanımı ise; bir gerçek veya tüzel kişinin belirli bir zamanda sahip bulunduğu bütün iktisadi değerlerin –para ile ifade olunan- toplamıdır (Turhan; 1993:170).

Bilimsel tartışmalarda kullanılan servet kavramları ise, iki uç kutuptan bir yanda Hedonist servet kavramı, öbür yanda da maddi servet kavramı olarak gösterilmektedir. Hedonist servet kavramı, bir şahsın veya bir milletin sahip olduğu

¹ Günlük konuşmalarda servet ifadesi daha ziyade subjektif büyük bulunan para değeri olarak nitelendirilir. İktisatta ise bu çok farklıdır. İktisatta servet kavramı ile 1TL. lık bir değer de servet olarak nitelendirilir.

Örneğin, bir garsonun aldığı 10 TL. lık bir bahşiş hiçbir zaman servet olarak nitelendirilmez. Fakat milyonlarca liralık bir miras ise servet olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla halk arasında servet, subjektif değer olarak daima büyük bulunan değerlerdir.

yaşam düzeyinin arttırılması ile ilgili ne varsa hepsini içine alan bir kavramdan hareket etmektedir. Örneğin arsa veya emlak, yeraltı zenginlikleri, insan gücü ve hatta iklim gibi. İkincisi ise daha somut olan maddi görüştür. Burada servet kavramı yeniden hasıl olan servetle sınırlanmaktadır. Bu husus günümüzde kullanılan servet istatistiklerinde açıkça görülmektedir. Hedonist servet kavramı ile, servetin kavranması ve değerlendirilmesi imkanı teknik şartlar açısından mümkün değildir. Bu kavrama ve değerlendirme güçlüğü, özellikle istatistikçileri daha dar bir tanıma yöneltmektedir. Bilindiği gibi servet tanımının, servetin istatistiki olarak kavranması ve değerlendirilebilmesi üzerinde çok büyük bir etkisi vardır.

Servet kavramının çok çeşitli anlamlarda kullanılışı bizi ister istemez tanımla ilgili bir sınırlamaya götürmektedir. Bu alanda konumuz açısından en uygun sınırlamanın Krelle'ye ait olduğu kanısındayız. Bu nedenle servet kavramının sınırlandırılması Krelle'ye dayanılarak açıklanacaktır. Krelle, bir gerçek veya tüzel kişinin servetini, belirli bir devredeki aktif değerler toplamından borç tutarlarının çıkarılmasıyla arta kalan değer olarak belirtmektedir. Esasında farklı servet kavramlarının ortaya çıkışı, buradaki aktiflerin değerlendirilmesi ile ilgili yöntem ve kapsamdan ileri gelmektedir.

Aktif kavramının geniş anlamda yorumlanması halinde, yukarıda açıklanan Hedonistik servet kavramına yani diğer bir ifade ile, toplam servet kavramına (S^{top}) varılmaktadır. Yani toplam servet; Ayni servet (A), Nakdi Servet (N) ile Emek servetinden (E) meydana gelmektedir. Ayni servet ise para ile ifade edilen değeri ve tahsili mümkün bütün alacaklardan borçların çıkarılmasıyla elde edilir. Toplam servet kavramı şu şekilde formüle edilebilir (Aksu, 1993:58; Dilik, 1976:11):

$$S^{top} = A_s + N_s + E_s$$

$$S^{top} = \text{Toplam Servet}$$

A = Ayni Servet

A = Alacaklar - Borçlar

N = Nakdi servet

E = Emek Serveti

Toplam servet kavramı yukarıdaki formülde de belirtildiği gibi şu şekilde özetlenmektedir: Bir şahsın toplam serveti, ayni servetten (A), nakdi servetten ve emek servetinden (E) oluşmaktadır. Bunlardan birincisi yani ayni servet reel yatırımlarla, nakdi servet mali yatırımlar vasıtasıyla ve nihayet emek serveti ise insana yapılan eğitim yatırımları ile arttırılır. Burada ayrıca ayni serveti de tüketime yönelik servet ve prodüktif servet olarak alt bölümlere ayırmak da mümkündür.

Tüketime yönelik servet: Tüketimi belirleyen ve tüketim yoluyla kişilerin hayat seviyelerini dolaysız olarak yükselten bütün malları kapsamaktadır. Bunlar da; örneğin, gıda maddeleri gibi çok kısa süreli, elbise gibi uzun süreli tüketim mallarından oluşmaktadır.

Prodüktif servet ise tüketime yönelik servet dışında kalan bütün diğer malları kapsamaktadır. Bunlar da üretim mallarından oluşan prodüktif yatırım serveti ile dolaylı olarak üretime hizmet eden emlak ve araziden oluşmaktadır. Yani diğer bir ifade ile prodüktif servet; üretime yönelik, yani yatırımlarla çoğalan prodüktif servet, örneğin, binalar ve makineler ile emlak, arazi ve yeraltı servetlerinden meydana gelmektedir. Bunlardan birincisine yani yatırımlara giden prodüktif servet de kendi içerisinde tesisler serveti ile döner sermaye veya stok (ihtiyat) serveti şeklinde bir ayrıma tabi tutulmaktadır (Aksu, 1993:59; Dilik, 1976:12).

Krelle ve Föhl'e göre servetin dengeli dağılımı politikası için üzerinde durulan veya durulması gereken servet kavramı "disponible" (üzerinde tasarruf

edilebilen) servettir. Disponible servet, sosyal siyasetteki gerek servetin teşkili ve gerekse dağılımı politikası tartışmalarının kaynağını teşkil etmektedir. Zira disponible servet, kişilerin veya grupların kapital yönünden iktisadi sürece katılmalarını ve bunun derecesini büyük ve geniş ölçüde göstermektedir.

Böylece disponible servet, aynı servet ile nakdi servetin toplamından meydana gelmektedir. Nihayet disponible servet kavramını şu şekilde formüle etmek mümkündür:

$$S^{Disp.} = M^{Prod.}$$

$$S^{Disp.} = \text{Disponible Servet}$$

$$M^{Prod.} = \text{Aynı üretken Servet}$$

$$N = \text{Nakdi Servet}$$

$$M^{Prod.} = \text{Aynı Servet} - \text{Tüketim Serveti (Aksu, 1993:59-60; Dilik, 1976:12-13).}$$

Yukarıdaki servet kavramlarının dışında kullanılabilir servet ve gelir getiren servet kavramları da söz konusudur (Ayrıntılı bilgi için bkz : Dilik, 1976:14).

Her iktisadi ünite için (kişi, aile, işletme, organizasyonlar ve devlet için) servetin oluşumu ise bu ünitelerde elde edilen faktör gelirlerinin, aynı devrede harcanmayan kısmına bağlı bulunmaktadır. Yani daha açık bir ifadeyle her iktisadi ünite gelirler tasarrufların, tasarruflar da servetin temelini teşkil etmektedir.

Esas itibarıyla tasarruflar kanalı ile oluşturulan servetler, daima bir fedakarlık sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu fedakarlık sonucunda harcanmayan kısım tasarrufları oluşturmakta, tasarruf da yeni servet oluşumlarına yol açmaktadır.

Ancak bu sürecin dışında diğer servet oluşumları da, bu iktisadi üniteler için söz konusu olabilmektedir. Örneğin bir kişinin milli piyangodan yeni bir servet sahibi

olması ya da, servetin bir yerden diğer bir yere aktarılması olayında görülebileceği gibi. Ancak bu durum genel ekonomi açısından toplam servette bir artış olmaksızın, mevcut servetin yer ve el değiştirmesinden ibarettir. Burada ekonomik açıdan yaratılmış yeni bir servet sözkonusu olmamaktadır. Bu nedenle servet transferi şeklinde olmayıp, yeni bir servetin doğuşunda üzerinde durulması gereken ana faktör doğrudan doğruya tasarruflarla ilgili bulunmaktadır.

Her iktisadi ünite için servet teşkilinde ana faktör olan tasarruflar ise, gelir seviyelerine bağlı bulunmaktadır. Örneğin bir işçi elinde servet oluşturmaları için, önce ücret gelirlerinden belirli bir kısmını tasarruf etmelidir. Bunun için de gelirin bütününe harcamamak gibi bir fedakarlığa katlanacaktır. Çünkü işçi gelirlerinin sınırlı oluşu, tasarrufu cazip kılmamakta, aksine işçileri doymamış (stok) ihtiyaçlarının tatminine yöneltmektedir. Bu nedenle önce tasarruf cazip hale getirilmelidir. Ancak gelirin kullanılmasında beklenen etki de, tasarruf edilen gelirin yüksekliğine bağlıdır.

Özet olarak; servetin doğuşu, ilk olarak belirli ellerdeki servetin diğer gruplara transferi ile ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak devlet eliyle kişilere aktarılması, üçüncü olarak da işletmede doğan ve işletmede kalan servetten, yani dağıtılmayan karlar yoluyla, nihayet en önemlisi de gelirin tüketilmeyip tasarruf edilmesi yoluyla olmaktadır. İlk iki yol servetin yeniden dağılımı ile ilgili önlemleri gerekli kılmaktadır. Bu iki yolun hiçbir şekilde toplam servette bir büyümeye katkısı olmamaktadır. Üçüncü yolla ilgili görüşler ise çok tartışılmalıdır. Dördüncü yol gelirin bir kısmının tüketilmeyip, tasarruf edilmesidir. Ekonomide toplam servetin büyümesi bu yolla gerçekleşebilir (Aksu, 1993:64-65).

4.2. Servetin Dağılımı

Servet dağılımı tüketici birimleri arasındaki gelir dağılımı üzerinde etkide bulunur. Çünkü servet dağılımına göre tüketici birimler arasındaki gelir dağılımının eşit veya eşit olmaması sonucunu doğurur.

Gelişmiş batı toplumlarında bile az sayıda tüketicinin gelir getiren serveti büyük bir kısmına sahip olduğu görülmektedir. Bu eşitsizlik iki durumdan

kaynaklanmaktadır. Birincisi herkesin emeğinin niteliğini arttırabilmesi için bütün imkanlar sağlansa bile emeğin sınırlı kalmasıdır. İkinci olarak gelirler arası eşitsizliğin bir üst sınırı vardır. Gelirsiz yaşamak mümkün olmadığına göre bu üst sınır aşılamaz.

Az gelişmiş ülkelerde toplam gelirin yaklaşık yarısı mülk geliridir. Gelişmiş ülkeler daha fazla sermayeye sahip oldukları halde mülk geliri toplam gelirin yaklaşık beşte biri kadardır (Miynat, 1993:10).

4.3. Gelir ve Servet Arasındaki İlişki

Servet; biriktirilmiş gelir olarak incelenir. Gelir ise servet artışı için bir kaynak vazifesi görmektedir. Bu nedenle gelir ve servet birbirlerine bağlı olarak, servetin dağılımı gelirin dağılımına gelirin dağılımı da servetin dağılımına bağlı bulunmaktadır. Bu nedenle gelir dağılımının aldığı şekil servet dağılımına etki etmekte ve buradan da iktidarın dağılımına ve kişilerin tüketimine ve tasarruflarına yansımaktadır (Aksu, 1993:69).

Gelir ve servet, tüketimin temel belirleyicileridir. Çalışmaların birçoğunda, mutlak gelir ve servet değişkenleri olarak kişi başına düşen gelir seviyesi, büyüme oranı ve toplam ya da finansal servet kullanılmaktadır.

Kişi başına düşen gelir seviyesinin tasarruf oranında pozitif etkisi olduğu varsayılır çünkü zenginlerin, gelecekteki tüketimlerini güvence altına almak için lüks tasarruflara güçleri yetebilir. Fakirlerde ise daha çok cari tüketim biyolojiksel ya da toplumsal olarak minimum seviyesinde olacaktır. Bu, tüm yıllarda fakirler için sıfır tasarruf (hiç tasarrufun olmadığı) anlamına gelmez, çünkü fakirler cari gelir dalgalanmalarına karşı kendilerini korumaya çalışırlar. Fakat, onların kendilerini koruma yetenekleri çok zayıftır ve genellikle kendilerini sıfır servet seviyesinde bulacaklar ve gelirleri düşük olduğundan tüketimi desteklemek için borçlanma fırsatı bulamayacaklardır (Schmidt-Hebel ve diğerleri, 1992:531).

Gelir dağılımını belirleyen en önemli etkenlerden biri de servet dağılımıdır. Gerçekten de her iki dağılım arasında sıkı bir ilişki vardır. Çünkü servet birikimi tüketici birimler arasında gelir dağılımında eşitliğe veya eşitsizliklere yol açmaktadır.

Gelişmiş batı toplumlarında yapılan araştırmalarda, servet birikimine nüfusun büyük kısmının sahip olmadığı buna karşılık az sayıda nüfusun servetlerin büyük kısmını elinde bulundurduğunu göstermektedir. Bunun nedeni servetin, birikiminin temel kaynağı oluşturmaktan kaynaklanmaktadır. Bir başka deyişle yüksek gelirli kişiler daha fazla servet biriktirebilir. Diğer yandan gelirin seviyesi mevcut servetin kapsamı ile verimliliği tarafından belirlenir. Çünkü sahip olunan büyük servet stokları gelirde artışa yol açmakta ve dolayısıyla ihtiyaçlarını daha yüksek seviyede tatmin edilmesini mümkün kılmaktadır (Eker ve diğerleri, 1994:234; Turhan, 1993:230).

Esasında servet birikiminin ana nedeni olarak gelirdeki birikimler gösterilmektedir. Şayet eşit olmayan servet dağılımının nedenleri araştırılırsa, o zaman ilk önce gelir dağılımı sorununa eğilmek gerekecektir. Çünkü gelir dağılımı, servet dağılımının esasını teşkil etmektedir. Zira bir ekonomide ilave servet yalnızca tasarruflar vasıtasıyla gelirden oluşmaktadır (Aksu, 1993:67).

Bir ülkede gelir dağılımı dengesiz ise, başka deyişle belirli gruplar çok yüksek gelirler sağlarken, geniş yığınlar düşük gelirle ancak geçimini sürdürme durumunda kalıyorsa, o ülkede yeni oluşan servetin tümüne yakın bir bölümü yüksek gelirli kişilerin elinde toplanacaktır. Düşük gelirli kişilerin yeni oluşacak servetten alacakları pay ise çok küçük ya da sıfır olacaktır.

Yüksek gelirli grupların gelirleri arasında büyük ölçüde emek dışı faktörlerin, özellikle sahip oldukları servetler ve bunların gelir getirme durumlarının bir fonksiyonudur. Böylece bir grubun elindeki servet, o gruba yüksek gelir sağlayarak bunlar servetinin giderek artmasına yol açmaktadır (Dilik, 1976 : 95).

Gelir geçici olarak azaldığında, finansal veya parasal varlıklar kişinin (hanehalkının) cari gelir kaynaklarına olan güvenini azaltır. Çünkü tüketiciler, kendi tüketim seviyelerini kontrol etmek için servetlerini kullanabilirler. Bu nedenle servetlerinin stoğunu yüksek tutmak, kişilere (hanehalklarına) ortalama üzerinden yüksek tüketimi kontrol etmesine imkan tanır, böylece tasarruf oranına baskı uygular. Bununla birlikte, parasal servetin elde bulundurulması toplam tüketici servetinin önemli bir bileşenidir. Bu, parasal varlıkları elde tutmanın tasarruf üzerinde ikincil, negatif etkisi olduğunu gösterir (Schmidt-Hebbel ve diğerleri, 1992:531).

Gelir ve servet arasındaki yakın ilişki belirtildikten sonra, niçin tasarruf edildiği, tasarrufun hangi durumdan sonra gerçekleştirilebildiği, servet birikiminden ileri gelen zenginliğin ne olduğu ile gelir ve servetin rollerine de değinmekte yarar vardır. Bilindiği gibi küçük gelirler genellikle kişilerce tamamen tüketilmektedir. Bunlar tasarruf başlangıcının daha altında yer alırlar. Sahip oldukları servet, çoğunlukla yalnızca dayanaklı tüketim mallarıyla ilgilidir. Şayet gelirler tasarruf başlangıcından daha yüksek ise gelirin bir kısmı tasarruf edilir. Bu tasarruf gelecekte kullanılmak üzere beklenilmeyen durumlar veya yaşlılık halleri için yedek olarak bulundurulmaktadır. Yapılan bu çeşit tasarrufların faizleri, kişinin bir yan geliri olmakta, yoksa tasarruflarının bir amacını teşkil etmemektedir. Bu tasarruflar kişinin güvence nedeniyle belirsiz bir gelecekte korku endişesiyle yapılmakta ve bunlar yedek tasarruflar olarak belirtilmektedir. Bu tür tasarruflara da alt gelir düzeyindeki kişiler başvurmaktadır. Gelirlerin ve servetlerin belirli bir düzeye ulaşmasından sonra, artık tasarruflar yedek (ihtiyat) nedeniyle yapılmamakta, daha ziyade birlikte görülen diğer iki neden ağırlık kazanmaktadır. Önce servet, yalnız malların kullanılmasında bir hak ve selahiyet veya tasarruf gücü vermemekte, tersine insanlar üzerinde tasarruf hakkı yani iktidarı ortaya çıkarmaktadır. İkinci olarak servet kar getirmektedir. Bununla da daha çok servet teşkil edilmektedir (Aksu,1993:66).

4.4. Dengesiz Servet Dağılımının Nedenleri

Sanayi toplumlarındaki dengesiz servet dağılımının kökenini, eski tarımsal feodal düzenin kalıntılarından (toprak dağılımında dengesizlikler), öte yandan sanayi devriminin özel koşullarında doğan çok düşük ücret ve yüksek kar gelirlerinin oluşturduğunu söylemek kuşkusuz yanlış olmaz.

Büyüyen ekonomilerde servet dağılımında artan dengesizliğin en önemli nedenleri gelir dağılımı ve gelirin kullanım biçimidir. Bunlardan gelir dağılımı mevcut servet dağılımının yapısına, gelirin kullanım biçimi de gelir dağılımının durumuna sıkı bir biçimde bağlıdır. Bunun yanında iktisadi devlet işletmelerinin kurulma ve işletilmesi, işletmelere özendirici tedbirlerin uygulanması, kuşaklar arasında servetin devri, küçük aksiyonerlerin bilgi ve haklarını koruma olanaklarının yetersizliği gibi

başka nedenlerde servet dağılımındaki dengesizliği arttırmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz., Dilik,1976:94-121).

4.5. Refah Ekonomisi

Refah ekonomisi, toplumun refah düzeyinin yükseltilebilmesi için alınması gereken önlemlerin neler olduğunu araştırmaya yöneliktir (Dinler, 1988:467; Salvatore, 1992:333).

4.5.1. Kişi ve Toplum Refahı

Refah ekonomisinin amacı, toplum refahını en yükseğe çıkarmak olmakla beraber, toplum refahı o toplumu oluşturan kişilerin refahından ayrı olarak düşünülemez.

Bir tüketicinin veya ailenin ekonomik refahı, onun belli bir süre içinde tükettiği mal ve hizmet miktarları ile bu mal ve hizmetlerin faydalarına bağlıdır. Kullanılan veya tüketilen mal miktarı arttıkça kişinin ekonomik refahının arttığı, bu miktar azaldıkça refahın da azaldığı kabul edilir. Ekonomik refah fonksiyonunun bu tanımı, faydanın ölçülebilir ve toplanabilir olmasına bağlıdır. Oysa, bir tek tüketici açısından bile bir malın sağladığı fayda ile başka bir malın sağladığı faydayı basit bir aritmetik işlem ile toplamak, çıkarmak veya ölçmek mümkün değildir.

Bununla beraber, tüketici tercihleri esas alınarak kişinin bir mal demetini başka bir mal demetine tercih ettiği söylenebilir. Açıklanmış tercihler ya da farksızlık analizlerini kullanarak tüketicinin tercih ettiği mal demetinin kendisi için daha yüksek bir ekonomik refahı sağlayacağı kabul edilebilir (Üstünel,1975:387; Ülken,1980:150).

Üretimi sınırlı ve malların kıt olduğu bir toplumda bir tüketicinin –veya bir grup tüketicinin- daha yüksek bir ekonomik refaha ulaşması, genellikle başkalarının daha düşük bir refaha razı olmaları halinde mümkündür. Fakat bazı hallerde bir tüketicinin veya bir grubun refah düzeyini yükseltmek başkalarınınkini azaltmadan da gerçekleştirilebilir (Üstünel, 1975:387).

Toplumun ekonomik refahına gelince bunun ölçülmesi ve artış veya azalışların tesbiti, bu konudaki tartışmaların kaynağını oluşturur (Ulken, 1980:150; Ayrıntılı bilgi için bkz., Braff, 1969:267).

Toplumun refah düzeyinin ne olduğu, basit bir yaklaşımla o toplumdaki fertlerin refah düzeylerinin toplamı olarak belirtilebilir. Ne var ki, her toplumda kişilerin tüketebilecekleri mal ve hizmet miktarı sınırlıdır. Toplumdaki bazı kişilerin arzuladıkları mal ve hizmet bileşimini elde ederek en yüksek refah düzeyine erişmeleri, o toplumdaki öteki kişilerin refah düzeyinin daha düşük olmasına neden olacaktır. Bu durumda, toplum refahının artma yada azalma yönünde nasıl değiştiği acaba saptanabilir mi ? Pareto, konuyu basitleştirerek toplumda kişiler arasındaki gelir dağılımını veri kabul edip, optimum refah düzeyine nasıl erişileceğini araştırmıştır. Ona göre bir toplumdaki kişilerden en az birinin refah düzeyini azaltmadan öteki kişilerin (en az birinin) refah düzeylerini yükseltmek olanağı yoksa o toplumda optimum refah düzeyine erişilmiş demektir. Bir toplumda, bu optimum refah düzeyine üretimde ve tüketimde etkinliğin birlikte sağlanması sonucu erişilmektedir (Dinler, 1988:468-469).

4.5.2. Pareto Optimumu

Pareto'ya göre, toplumda en az bir kişinin refah düzeyini azaltmadan öteki kişilerin (en az bir kişinin) refah düzeylerini yükseltmek olanağı yoksa, toplum refahı optimuma erişmiş demektir. Ekonomik etkinliği ifade eden bu optimumun gerçekleşebilmesi için bir yandan üretilen malların tüketiciler arasında optimal dağılımının (tüketimde etkinlik), öte yandan üretim faktörlerinin, çeşitli malların üretim alanında optimal dağılımının (üretimde etkinlik) sağlanması gerekir (Dinler, 1988:469).

Ünlü İtalyan Vilfredo'dan (1848-1923) sonra pareto ölçütü olarak adlandırılan bu kriter objektif olarak ölçülebilen iktisadi etkinliğe atıfta bulunur. Bu ölçütün daha değişik olarak şu şekilde belirlenmesi olanaklıdır: Herhangi bir bireyin durumunu kötüleştirmeden herhangi bir diğer bireyin durumunu iyileştirmek olanaklı değil ise, bu durum Pareto-optimum ya da Pareto etkin olarak adlandırılır (Sarımeşeli, 1987b : 575).

Tüketim mallarının tüketiciler arasındaki dağılımı bir yeniden dağılım halinde, hiç olmazsa bir kişiyi bile daha kötü duruma düşürmezse, etkindir. Bu durumda tüketim kesiminde etkinlik sağlanmıştır. Pareto optimumu gerçekleşmiştir (Divitçioğlu, 1982:171; Garb, 1968:202-203).

4.6. Konut

Konut, ev ekonomisine kaynak girdisi olan ev sermayesi olarak görülür.

Sen'in refah kapasitesi teorisi, neo-klasik ekonomik faydacılığa ve çeşitli eşitlikçi teorilere alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu teori bazı karmaşık psikolojik ve sosyal kanıtlara sahiptir. İnsanların yetenekleri, becerilerine, gelirlerine ve sosyal haklarına dayanır. Ürünler, refah içinde önemli kapasite ve özelliklere sahiptir. Örneğin gıda, nasıl beslenmeyi sağlayan bir ölçü ise konutun da uygun standartlara sahip olması gerekmektedir ve böylece konut yaşam koşullarına uygun sosyal bir işlev görür. Konut ve ev sektörü refahı sağlamada etkin bir rol oynar. Çocuklar genellikle çabuk sosyalleşir, yetişkinler ve çocuklar toplumunda insan sermaye oluşumunda önemli bir yer tutar.

Gelişmekte olan ülkelerde düşük ve orta gelirli konutun ev tipi başkasına muhtaç olmadan kendi kendine yetebilen konuttur. Bu tür konutlar genellikle geniş ekonomilerde gelişmekte ve ilerlemektedir. Kendi kendine yetebilmek, başkasının yardımı olmaksızın kendi başına inşaat yapmaktır. Zamanla odalar eklenir, yüksek standart malzemeleri kullanılır. Artık bu kendi başına inşaat yapmak demek değildir. Konut yeteneği, bu süreçte ardarda kanalizasyon örtülmesinde, konut tasarımında ve fertlerin kişisel ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak için ilerlemede değerli komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesinde ilerleyici bir adım olarak açıklanır.

İkinci örnek olarak gelişmekte olan ülkelerdeki orta sınıflar arasında ve sanayi ülkelerinde meydana gelen değişikliklerden sözedilebilir. Modern ekonomiler, insan sermayesi oluşumu üzerindeki büyük önemi belirtir. Konutun sağladığı kolaylıklar ise, ders çalışma zamanı hazırlaması, multi medya ve bilgisayar gibi

elektronik aletler için kolaylık sağlamasıdır. Konutun değeri, hanehalkı yapısına, hanehalkı ekonomisine ve hanehalkına sağladığı kolaylıklara bağlıdır.

Kendini sürekli yenileyen ve kendi kendine yetebilen konut, modern insan sermayesi oluşumu ihtiyaçları ve elektronik teçhizat için gerekli potansiyele sahiptir. Bu nedenle başkasına muhtaç olmadan kendi kendine yetebilen konut türü diğer konut türlerine göre daha avantajlıdır (Pugh, 1997:389).

Buraya kadar tüketim, gelir dağılımı, servet kavramları ve bunların birbirleri ile olan ilişkileri ayrıca refah ekonomisi ve konut üzerinde duruldu. İzleyen bölümde ise uygulamaya baz olması amacıyla 1994 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinin tarihçesi ve 1994 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinde yer alan bazı kavramlardan kısaca söz etmek yerinde olacaktır.

5. ESKİŞEHİR İLİNDE GELİR-SERVET İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ

Uygulamanın amacı 1994 yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi verilerine göre Eskişehir ilindeki gelir servet ilişkisini incelemektir. Bu inceleme için DİE'nin yapmış olduğu 1994 yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı anketi ham verilerinden yararlanılmıştır. Eskişehir ilinde DİE'nin seçmiş olduğu örnek hacmi 660'tır. Bu nedenle çalışmada söz konusu 660 hane ile çalışılmıştır. Ekonometrik modellere geçmeden önce izleyen kısımda DİE'nin 1994 yılı Gelir Dağılımı Anketinden ve kavramlardan söz etmek yerinde olacaktır.

5.1. 1994 Yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinin Tanımı ve Tarihçesi

Hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketleri bireylerin ve bunların oluşturduğu hanehalklarının sosyo-ekonomik yapıları, yaşam düzeyleri, tüketim kalıpları ve gelir düzeyleri hakkında bilgi veren anketlerdir (Üçdoğruk, 1997:102).

Hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketinin temeli, tüketim harcamaları tanımına dayanır. Tüketim harcamaları tanımında iki kavram vardır (Üçdoğruk, 1997:103):

i) Sahiplenme esası: Araştırmanın kapsadığı dönem içinde sahiplenilen mal ve hizmetlerin bedeli o dönemin tüketimi olarak alınmaktadır. Sahiplenilen malın peşin olarak veya taksitle alınmasının, fiilen tüketilip tüketilmemesinin önemi yoktur.

ii) Ödeme esası: Bir döneme ait tüketim, o devre içinde tüketim mallarına yapılan ödemelerin toplamıdır.

Kamuoyu, gelir çalışmalarında daha çok gelirin haneler arasında veya fertler arasında nasıl dağıldığı ile, yani kişisel gelir dağılımı ile; tüketim harcamalarında ise hanelerin tüketim kalıpları ile ilgilenmiştir. Bu nedenle bu alanda resmi kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalar daha çok kişisel gelir dağılımı ve tüketici fiyatları indeksinin kurulmasına elverişli tüketim ağırlıklarının tesbitiyle sınırlı kalmıştır.

Ülkemizde bu alanda ilk çalışma 1933 yılında Ticaret Bakanlığı Konjoktür Yayın Müdürlüğü tarafından Ankara’da memur, İstanbul’da işçi ailelerini kapsayan Aile bütçesi Anketleridir.

Ülkemizde uzun zamandan beri milli gelir istatistikleri düzenlenmektedir. Fakat milli gelirin dağılımı ile ilgili çalışmalar çok sonraları başlamıştır. Bu konudaki ilk çalışma Colombia Üniversitesine sunulmak üzere bir doktora tezi olarak hazırlanan ve tarımsal gelirlerin 1951-1953 yılları arasındaki dağılımına dayanan Eva Hirsch’in çalışmasıdır. Bu çalışma, tarıma yönelik özellik taşımaktadır.

Bu konuda Türk kamuoyunu meşgul eden ve gelir dağılımı ile ilgili, fakat verileri topluma yansıtılmayan Enos Raporu da 1960’lı yılların başında ülkemizde çok kullanılan bir rapor olmuştur.

Ülkemizde gelir dağılımını ciddi bir şekilde gündeme getiren Prof. Nejat Bengül olmuştur. Prof. Bengül 1959 yılında Stanford Üniversitesi’ndeki “Gelir Dağılımı Araştırması İçin Öneriler” isimli çalışmasıyla Türkiye’de gelir dağılımı çalışmasının metodik yaklaşımını şekillendirmek istemiştir.

1960 yılından sonra gelir dağılımı ile ilgili çalışmalara yönelme giderek artmıştır. Planlı döneme geçişte Planlarda gelir dağılımı ile ilgili kısmi analizler görülmeye başlamıştır. Diğer taraftan SBF öğretim üyeleri Alpaslan Işıklı, Tuncer Bulutay, Korkut Boratav ve Uğur Kurum tarafından yapılan farklı çalışmalar Türkiye çapında geçerli bütüncül gelir dağılımı çalışmaları olmayıp gelir dağılımı verilerinin kısmi analizlerine yönelik çalışmalar olarak kabul edilmektedir (Karaman, 1995:158).

Türkiye’de ilk kapsamlı gelir dağılımı çalışması 1963 yılında DPT bünyesinde yapılmıştır. Bu çalışmada 327000 gelir vergisi mükellefinin formlarından yararlanılmıştır. En fazla eleştiri gelir vergisi kapsamının çok dar olduğu ve bunun ülkenin temsilde hatalı olacağı yönünde olmuştur.

Bunun sonucunda 1968 yılında Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü tarafından yurt çapında hanehalklarının gelirlerine ait bilgiler edinmek amacıyla gerçekleştirilmiş ankete dayalı bir çalışma yapılmıştır (Bulutay, Ersel&Timer,1971). Veriler, kent ve kırsal farkını dikkate alarak yapılmış olan tabakalı örnekleme yöntemiyle seçilmiş 4505 hanehalkı ile yapılan görüşmelerden elde edilmiştir (Özmucur, 1995:145).

1973 yılında, DPT ve Hacettepe Nüfus Etüdları Enstitüsü'nce yapılan Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Nüfus sorunları konusunda ülke çapında bir örnekleme niteliğindeki araştırmanın hanehalkı gelirlerine ilişkin verileri kullanılarak yeni bir gelir dağılımı araştırması yapılmıştır. Bu çalışmada Türkiye çapında çok aşamalı kümelili tesadüfî örnekleme metodu ile seçilen 6500 hanehalkı, soru kağıtlarının uygulanacağı, örnek kütleyi oluşturmaktadır.

1978-1979 anketi 10000'den fazla nüfusu olan kentsel yerleri kapsamaktadır. 40 kentsel alandaki 2-9 kişiden oluşan hanehalkları örneğe seçilmişlerdir. Her ay 822 hanehalkı seçilmiştir. Beş coğrafi bölge mevcuttur. Her bölgede dört sosyo-ekonomik göstergeye dayanarak gelişmiş, orta gelişmiş ve az gelişmiş olmak üzere üç tabaka oluşturulmuştur. Ağırlık olarak nüfus kullanılarak, orta gelişmiş alanlardan $\frac{1}{4}$ 'ü az gelişmiş alanlardan $\frac{1}{5}$ 'i sistematik örnekleme ile seçilmiştir. Yörelere ise sosyo-ekonomik duruma göre fakir, orta gelirli, zengin olmak üzere iki veya üç tabakaya ayrılmıştır (Özmucur., 1995:147). Daha sonraki tarihlerde Merih Celasun'un 1973 yılı DPT gelir dağılımı çalışmasının gelir dağılımı tablosu esas alınarak 1978 ve 1983 yıllarında dağılımın ülkemizde nasıl bir seyir gösterdiğini ortaya koyan ekonometrik bir çalışması bulunmaktadır (Karaman, 1995:158).

1986 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nin Öğretim üyeleri Yılmaz Esmer, Hamit Fişek ve Ersin Kalaycıoğlu tarafından hazırlanan TÜSİAD'ın yaptırdığı 1032 hanede Türkiye'de Hane Geliri, Hanehalkı Harcamaları ve Hayat Standardı isimli çalışma sosyo-ekonomik önceliklerin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Esas itibarıyla bir gelir dağılımı çalışması değildir. Tabakalama için nüfus değil seçmen kitlesi kullanılıp kırsal ve kentsel ayrımı yapılmıştır. Çok aşamalı tabakalı tesadüfî örnekleme

kullanılmıştır. 1444 hanehalkı seçilmiş 1032 hanehalkındaki 6760 kişi ile yüzyüze görüşmeler yapılmıştır (Özmucur, 1995:147).

Yukarıda yer verilen tüm çalışmalar yöntem ve uygulama açısından önemli aksaklıklar nedeniyle yeterli sayılmamaktadır. Bu gerekçelerle DPT'nin teklifi ve DİE'nin kabulü ile Türkiye'de ilk defa örnek hacmi, uygulama esasları yönünden bilimselliği kabul edilen, 1987 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulaması sonucunda Gelir Dağılımı Araştırması yapılmıştır.

Anket 1 Ocak 1987-31 Aralık 1987 tarihleri arasında kentsel yerlerde her ay değişen 1202 hanehalkı, kırsal yerlerde ise bir yıl boyunca 998 hanehalkına uygulanmıştır.

DİE'nin 1987 Gelir Dağılımı Araştırması 1987 yılında uygulanan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, bölge, nüfus tabakaları ve kır-kent ayrımında gelir ve tüketim farklılaşmasını belirlemek üzere Türkiye genelini kapsayan ilk anket olarak düzenlenmiştir. Ankette 20 binden az nüfuslu yerleşim yerleri kırsal yerler, 20001'den fazla nüfuslu yerleşim yerleri kentsel kesim olarak kabul edilmiştir (Karaman, 1995:158-159).

Hanelerin gerçekleşen yıllık gelirlerinin belirlenmesi amacı ile düzenlenen " Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi " 8 Şubat 1994- 31 Mayıs 1994 tarihleri arasında tüketim harcamaları anket kapsamında olan 26256 örnek haneye uygulanmış; istihdam durumu , iktisadi faaliyet, meslek, işteki durum ve benzeri konular sorgulanarak 1994 yılı içinde fertlerin elde ettikleri faaliyet gelirleri ve faaliyet dışı gelir bilgileri alınmıştır. Bu anket, gelir dağılımı analizleri için gerekli verileri hazırlamak ve belirli zaman döneminde hanelerin yaşam seviyesi üzerindeki değişimleri ile farklı sosyo ekonomik gruplar, coğrafi bölgeler kentsel ve kırsal yerleşim yerlerinde bulunan haneler arasında geliri analiz etmek amacıyla yapılmıştır. 1994 hanehalkı gelir dağılımı anketi, yedi coğrafi bölge içinde kır-kent, nüfus ayrımında altı tabakada 26256 hanehalkına uygulanmıştır .

Ankette meslek kodlarının yer aldığı, meslek klasifikasyonu, ISCO 1968 kullanılarak çalışan kişilerin iş ve meslek gruplarıyla ilgili üç digitli kodlar, çalışan kişilerin iktisadi faaliyet gruplarıyla ilgili sekiz digitli kodlar kullanılmıştır. Her bölgede nüfusu 20001 ve daha fazla olan yerler kent olarak tanımlanmış ve bu tür yerleşim yerlerinden 17 il ve nüfusu 200000'den az olan iki il seçilmiş ve bu illerin yalnız il merkezlerine ilişkin tahminler ile kapsanmıştır (Metin, Üçdoğruk, 1997 : 286).

Bu çalışmalar Türkiye'de kişisel gelirlerin eşitlikten uzak bir şekilde dağıldığını göstermektedir. Bu araştırmaların sonuçları incelendiğinde 1963 yılından günümüze hanehalklarının toplam gelirden aldıkları payların sürekli bir iyileşme ve bozulmasından bahsetmek zordur.

Gelir bölüşümünün haneler ve fertler arasında nasıl olduğunu inceleyen bu çalışmaların dışında, kişisel gelirleri etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik çalışmalar yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu çalışmalarda daha çok emek gelirlerini belirleme amaçlanmıştır. Yurt dışında ağırlık kazanan bu çalışmalara paralel olarak Türkiye'de de bir takım çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede Kasaroğlu ve Kasnakoğlu'nun yaptığı çalışmalardan söz edilebilir. Tüm çalışmalarda gelir eşitsizlikleri sosyal ve ekonomik etmenlerin açıklayıcı değişken olarak kullanıldığı kazanç denklemleriyle açıklanmaya çalışılmıştır (Öğüt, 1992:17).

5.2. 1994 Yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketinde Kullanılan Bazı Tanımlar (DİE, 1997)

Bu bölüme kadar tüketim, gelir dağılımı, servet konusu ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri, refah ekonomisi, konut ve son olarak da 1994 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim harcamaları Anketinin tanımı ve tarihçesi üzerinde durulmuştur. İzleyen bölümde ise uygulamaya baz olması amacıyla 1994 yılı Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinde yer alan bazı kavramlar üzerinde kısaca durmak yerinde olacaktır.

5.2.1.Hanehalkı: Aralarında akrabalık bağı bulunsun veya bulunmasın aynı evde oyuran veya aynı evin bir kısmında yaşayan, aynı kazandan yemek yiyen, gelir ve

giderleri ayırmayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birkaç kişinin oluşturduğu topluluktur.

5.2.2. Gelir getiren fert : 12 veya daha yukarı yaşta olup, nakdi veya aynı şekilde faaliyet yada faaliyet dışı herhangi bir geliri olan fert ile geliri olmayan ücretsiz aile işçilerini kapsar. Bu kapsama çalışıp gelir getiren fertler dahil olduğu gibi, çalışmadan geliri olan fertler de dahil edilmiştir. (emekli maaşı, dul ve yetim maaşı, faiz ve irad geliri olan fertler).

12 yaşın altındaki çocuklar da hanehalkı ekonomisine katkıda bulunmaktadır. Çocuk işgücü hem toplumsal hem de entellektüel olarak yanlış anlaşılmaktadır. Grootaert&Kanbur (1995) tarafından yapılan açıklamaya göre;

-Çocuk işgücü geniş bir alana yayılmıştır. ILO araştırmasının ortaya çıkardığı sonuçlara göre 200 ülke arasında 10-14 yaşları arasındaki çocukların %13.7'si gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek oranlarda kazançlı olarak istihdam edilmektedir.

-Çocuk işgücünün çok çeşitli türleri vardır. Toplumsal olarak çok yararlı ve istismar edilmeyen işlerden, çok ucuza çalıştırılan işlere ve çocuk fahişeliğine kadar sıralanmaktadır. Aynı zamanda ev işlerini ve parası ödenmeyen çeşitli ekonomik aktiviteleri de bunun içine alınabilmektedir.

-Gelişmekte olan ülkelerde yoksullar arasında çocuk işgücü, aile büyüklüğünden, verimlilik oranlarından, okul yönetimi ve eğitiminden etkilenen birbirinden bağımsız faktörlerin birleşimidir ve yoksulluğun gerçekleriyle ilişkilidir. Çocuk işgücü, cinsiyet ve yaştan etkilenmektedir. Büyük kızlar, anneleri ev dışına çalışmaya gittiklerinde küçük kardeşlerine bakmak için evde kalırlar.

Grootaert&Kanbur (1995) çocuk işgücünü ayırt etmek için kanun dışı cezalandırmamanın gerektiğini tavsiye etmektedir. Çocukların eğitimi için teşvik sağlanmalı ve işverenler arasındaki istismarcılığı kaldıracak ya da azaltacak çalışmalarda bulunulmalıdır. Grootaert&Kanbur (1995), çocuk işgücü

hesaplamalarında, iş ve insan sermayesi oluşumunda önemli çalışmalar yapmasına rağmen çocuk işgücü olarak çalışma zamanını dahil etmemişlerdir. Filipinler’de çocuk işgücü çalışmalarında ev işlerini de dahil eden Folbre (1984), çocuk bakımı maliyetlerinin %15’ine çocuk işgücünün katıldığını ortaya çıkarmıştır. Çocuk bakım parası karşılanmayan maliyetleri ve özellikle annelerin ev işgücü başlıca maliyetlerdir (Pugh, 1997:386).

5.2.3. Çalışan fert: Ücretli, maaşlı, yevmiyeli, kendi hesabına, işveren ya da ücretsiz aile işçisi olarak anket dönemi içinde bir iktisadi faaliyette bulunan veya işleri ile ilişkileri devam eden 12 veya daha yukarı yaştaki fertlerdir.

5.2.4. Kişisel kullanılabilir gelir: Üretim faktörlerine yapılan gerçek ödemeler (faktör gelirleri), ücret, faiz, kar, kira gelirleri (dağıtılmayan şirket karları bu ödemeler dışındadır.) ile kişilere kamu veya özel teşebbüsler yada dış alemden yapılan tek taraflı transferleri kapsamaktadır. Kişisel gelirden dolaysız vergiler ve hanehalkının devlete yaptığı tek taraflı transferler(emekli sandığı kesintisi ve SSK kesintisi) düşüldükten sonra kalan miktar kişisel kullanılabilir gelir olarak tanımlanmıştır. Anket uygulamasında fertlerin kişisel kullanılabilir gelirleri toplamından hanehalkı kullanılabilir gelirine ulaşılmıştır.

5.2.5. Faaliyet gelirleri : Maaş ücret ve yevmiye gelirleri, müteşebbis gelirleri, tarım geliri, imalat sanayi ve madencilik geliri, hizmet geliri, inşaat geliri, ticaret geliri gibi gelir kategorilerinden oluşur. Kişinin çalıştığı işinden elde ettiği faaliyet gelirleri, gelir vergisi ve sosyal güvenlik kesintileri ödenmiş geliridir.

5.2.6. Faaliyet dışı gelirler : Gayrimenkul geliri, transfer gelirler, esas iş gelirleri, değiştirilen iş gelirleri, diğer (ek iş) gelirleri, kategorilerinden oluşur.

5.2.7. Hanehalkı tüketim harcaması: Hanehalklarının anket ayı içinde gıda, lokanta, giyim, ev eşyası, ev ve hanehalkı ile ilgili bakım ve hizmet, sağlık, ulaştırma, kültür-eğitim-eğlence, konut ve diğer ihtiyaçlarını karşılamak için yapmış oldukları peşin veya vadeli mal ve hizmet satın alımları ile hanehalkı fertlerinin kendi ekonomik faaliyetleri sonucu elde ettikleri mal ve hizmet üretimlerinden tükettiği maddeleri,

hanede iktisaden faal olan fertlerin çalıştığı iş yerinde ürettiği ya da satışa sunduğu mal ve hizmetlerden hanede tüketilenler ile anket ayı içinde stoktan tüketilenleri kapsar.

5.2.8. Konutun mülkiyet durumu

5.2.8.1. Evsahibi: Hanehalkı reisinin ya da hanehalkı fertlerinden birinin sahip olduğu (mülkiyetinde bulunan) konutta oturan hanelerin konuta tasarruf şeklidir.

5.2.8.2. Kiracı: Mülkiyeti kendilerine ait olmayan bir konutta aynı veya nakdi bir bedel ödeyerek oturan hanelerin konuta tasarruf şeklidir.

5.2.8.3. Lojman: Mülkiyeti devlete veya çalıştığı iş yerine ait olan bir konutta oturan hanelerin konuta tasarruf şeklidir.

5.2.8.4. Diğer: Hanehalkının baba evi, akraba evi vb. şekilde hiçbir değer ödemedi oturduğu konuta tasarruf şeklidir. Eğer hanehalkı baba evinde oturuyor veya az da olsa konut için bir ödeme yapıyorsa “kiracı” olarak değerlendirilmiştir.

5.2.9. Oturulan sokağın özelliği:

5.2.9.1. Gelişmiş: Alışveriş, ticaret ya da turizm merkezlerine çok yakın konutların bulunduğu, konut kiralari yüksek ve ulaşımı kolay olan sokaklar gelişmiş sokak olarak tanımlanmıştır.

5.2.9.2. Gelişmemiş: Alışveriş, ticaret ya da turizm merkezlerine çok uzak, konut kiralari yukarıda tanımlanan sokak kiralari göre çok düşük ve ulaşımı zor olan sokaklar gelişmemiş sokak olarak tanımlanmıştır.

5.2.9.3. Gecekondu: Bir kişinin, bir başkasının veya kamunun mülkiyetinde bulunan bir arsa üzerine ruhsatsız olarak yaptığı yapılar gecekondu olarak tanımlanmıştır (DİE,1997).

5.2.10. Konutun özellikleri:

Konutun oda sayısı, konutun türü ve konutun yapı türü konutun özelliklerini oluşturmaktadır. Konutun oda sayısı, döşemeden tavana kadar dört tarafı duvarla çevrili ve büyüklüğü en az dört metrekare olan ve tavan yüksekliği iki metreden az olmayan (salon dahil) yerlerin sayısını ifade etmektedir. Genişliği ne olursa olsun banyo, tuvalet, antre vb. oda sayılmamaktadır. Konutun türü olarak da lüks bina, ev, bodrum, zemin, kat ve gecekondü ifade edilmektedir. Konutun yapı türü ise beton, biriket, taş, tuğla, kerpiç ve diğer türlerden oluşmaktadır.

5.2.11. Hanehalkının serveti: Hanehalkının sahip olduğu gayrimenkuller, ev eşyaları ve ulaşım araçları hanehalkının servetini oluşturmaktadır. Hanehalkının sahip olduğu gayrimenkuller gerek kendi oturduğu veya kullandığı, gerekse kiraya verdiği veya boş tuttuğu kendi mülkiyetinde bulunan tüm gayrimenkulleri (ev, apartman dairesi, tarla, bağ, bahçe, arsa, yazlık, dükkan, depo, pansiyon) içermektedir. Hanehalkının sahip olduğu ev eşyaları ise hanehalkının kullansın veya kullanmasın sahip olduğu tüm elektrikli ya da elektriksiz ev eşyalarını telefon, bilgisayar, renkli televizyon, renksiz televizyon, otomatik çamaşır makinası, çamaşır kurutma makinası, bulaşık makinası, dikiş makinası, mikro dalga fırını içermektedir. Bisiklet, motosiklet, motorlu deniz taşıtı, motorsuz deniz taşıtı, yat, minibüs, otomobil gibi mallar ise hanehalkının sahip olduğu ulaşım araçlarını oluşturmaktadır (DİE, 1998).

5.2.12. Konutta Bulunan Yetişkin Kişilerin Matematiksel Gösterimi

Ekonometrik modellere geçmeden önce hanede bulunan kişiler, kalori gereksinmelerine göre ağırlıklandırılmıştır. Bu ağırlıklandırmaya göre yetişkin kişi bir, çocuk ise 0.809 olarak tanımlanmıştır. Yetişkin kişi sayısını veren kod anahtarı aşağıdaki Tablo 1’de gösterilmektedir (Kasnakoğlu, 1993:7).

Bu ağırlıklandırmada amaç, hanedeki yetişkin sayısını (çocuğu da hesaba katarak) modele dahil etmektir.

Tablo-1 Yetişkin Kişi Sayısı Kod Anahtarı

AİLE YAPISI	YETİŞKİN KİŞİ SAYISI
1 Yetişkin	1
2 Yetişkin	2
1 Yetişkin ve 1 Çocuk	1.809
2 Yetişkin ve 1 Çocuk	2.809
2 Yetişkin ve 2 Çocuk	3.617
2 Yetişkin ve 3 Çocuk	4.426
2 Yetişkin ve 6 Çocuk	6.851
2 Yetişkin ve 7 Çocuk	7.660
3 Yetişkin ve 3 Çocuk	5.426
4 Yetişkin ve 3 Çocuk	6.426
5 Yetişkin ve 3 Çocuk	7.426
6 Yetişkin ve 3 Çocuk	8.426
7 Yetişkin ve 3 Çocuk	9.426
8 Yetişkin ve 3 Çocuk	10.426

5.3. Eskişehir İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Eskişehir ilinin toplam nüfusu 1990 sayımlarına göre 641057 olup toplam 155619 hanehalkı yaşamaktadır. Ortalama hanehalkı büyüklüğü ise toplam nüfusa göre 4.12, toplam hanehalkı nüfusuna göre 4.05'tir.

Eskişehir ilindeki hanelerin konut mülkiyetlerine bakıldığında 30394'ü ev sahibi, 8008'i ise apartman dairesi (kat) sahibidir. Hanenin sahip olduğu eşyalara göre ise 103922 hane telefona, 2548 hane bilgisayara, 13286 hane bulaşık makinasına, 109564 hane renkli televizyona, 48412 hane otomatik çamaşır makinasına 13650 hane bisiklete, 182 hane motorlu deniz taşıtına ve 30940 hane ise otomobile sahiptir.

Eskişehir ilinde kira karşılığı ikamet eden 29489 haneden 182'si lüks binada, 19656'sı evde, 9646'sı apartmanda oturmaktadır (DİE, 1998).

5.4. Araştırmada İzlenen Yöntem ve Değişkenlerin Tanımlanması

Bu araştırmanın amacı Eskişehir ilindeki hanelerin sahip olduğu gelir ile bu hanelerin serveti (mal varlıkları) arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaçla DİE'nin yapmış olduğu 1994 Hanehalkı Gelir Dağılımı anketi verilerine dayalı olarak 660 hane incelenmiştir. Bu çalışmada hanehalklarının sadece faaliyet geliri değil faaliyet dışı gelirleri de göz önüne alınmıştır.

Araştırmada öncelikle çeşitli alternatif modeller kurulmuş ve bu alternatif modellerdeki bazı değişkenlerin bir modelde toplanmasıyla da genişletilmiş model kurularak analiz ve yorumlar yapılmıştır.

Modellerin tahmininde ise En Küçük Kareler (EKK) Yöntemi kullanılmıştır. Hata terimlerinin normal dağılıma sahip oldukları, ortalamalarının sıfır, varyanslarının sabit olduğu varsayımı yapılmıştır. Ancak çalışma kesit serisi olduğundan dolayı değişen varyans sorunu ile karşılaşılacağı için değişen varyans testleri yapılmıştır. Bunun için de White testi kullanılmıştır. Değişen varyans probleminin olduğu modeller ise Tahmin Edilmiş Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi (EGLS) ile tahmin edilmiştir.

Araştırmada kullanılan toplam 660 haneden sadece bir hanenin motorlu deniz taşıtı ve bir hanenin de lüks binada ikamet ediyor olması nedeniyle söz konusu değişkenler analizlere alınmamıştır.

Oluşturulan modellerin tümünde gelir, hanede bulunan oda sayısı, hanedeki kişi sayısı, çalışan kişi sayısı, 12 yaşından büyük ve 12 yaşından küçük olanların sayısı, hanede bulunan yetişkin sayısı, hanede çalışanların yaş ortalamasından oluşan değişkenler kantitatif değişkenler olup kalan diğer değişkenler kalitatif değişkenlerdir. Bunlar: Konutun bulunduğu sokağın türü, oturlan konutun türü, konutun mülkiyet durumu, konutun yapı türü, konutun ısıtma sistemi, konutun sahip olduğu eşyalar, haberleşme ve ulaşım araçlarıdır. Kalitatif değişkenler sıfır ve bir gibi iki değer alabilen yardımcı değişkenler olarak tanımlanmıştır. Yardımcı değişkenler temel kategori için

sıfır, diğerleri için bir değerini almaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz., Ramanathan, 1995:263; Gujarati, 1995:502; Johnston, 1985:225-228; Hardy, 1993:7-10).

Aşağıda yardımcı değişkenlerin alt kategorileri ve temel kategorileri ile tüm değişkenlerin tanımlamaları verilmiştir.

Kantitatif Değişkenler:

<u>Değişken tanımları</u>	<u>Değişken adı</u>
Faaliyet geliri	FGELIR
Faaliyet geliri ve faaliyet dışı gelirin toplamı	GELIR
Gelirin e tabanına göre logaritması	LG
Hanede bulunan kişi sayısı	N
Hanedeki çalışan kişi sayısı	CKISI
Hanede bulunan 12 yaşından büyük olanların sayısı	YAS12BUY
Hanede bulunan 12 yaşından küçük olanların sayısı	YAS12KUC
Hanede bulunan yetişkin sayısı	EQUIV
Hanedeki çalışan kişilerin yaş ortalaması	CYASORT

Kalitatif Değişkenler:

<u>Sokağın Türü</u>	<u>Değişken adı</u>
Gelişmiş sokak	GELSOK
Gelişmemiş sokak	Temel kategori
Gecekondu	GECKON

<u>Konutun Türü</u>	<u>Değişken adı</u>
Lüks bina	LUKSBIN
Ev	EV
Bodrum	BODRUM
Zemin	ZEMIN
Kat	KAT

Gecekondu
Çatıkat
Diğer

Temel kategori
CATKAT
DİGER

Konutun Mülkiyet Türü

Ev sahibi
Kiracı
Lojman
Diğer

Değişken adı

EVSAH
Temel kategori
LOJMAN
DİGER

Konutun Yapı Türü

Beton
Biriket
Taş
Tuğla
Kerpiç
Çelik
Ahşap
Diğer

Değişken adı

BETON
Temel kategori
TAS
TUGLA
KERPIC
CELIK
AHSAP
DIG

Konutun Isıtma Sistemi

Soba
Merkezi ısıtma
Kat kaloriferi
Diğer

Değişken adı

Temel kategori
MERISIT
KATKALOR
DİGER

Sahip Olunan Eşyalar

Bilgisayar var

Bilgisayar yok

Değişken adı

BILGSYR1

Temel kategori

Renkli TV var

Renkli TV yok

RENKTV1

Temel kategori

Siyah-beyaz TV var

Siyah-beyaz TV yok

Temel kategori

RNKSZTV2

Otomatik çamaşır makinası var

Otomatik çamaşır makinası yok

CAMSRMAK1

Temel kategori

Bulaşık makinası var

Bulaşık makinası yok

BULMAK1

Temel kategori

Haberleşme Araçları

Telefon var

Telefon yok

Değişken adı

TEL1

Temel kategori

Ulaşım Araçları

M. Deniz Taşıtı var

M. Deniz Taşıtı yok

Değişken adı

M.DENIZTAS1

Temel kategori

Otomobil var

Otomobil yok

OTOMBL1

Temel kategori

5.4.1. Değişkenlere Ait Özet İstatistikler

Değişkenlere ait özet istatistiklerinin yorumlanmasına geçmeden önce hanehalkının sahip olduğu gelirin Normal dağılıp dağılmadığını incelemek yerinde olacaktır. Gelirin Normal dağılıp dağılmadığını gösteren Jarque-Bera testi sonucu Şekil 2’de gösterilmiştir. Bu teste göre gelir serisinin Normal dağılmadığı ortaya çıkmıştır. Şekil 3’de de görüldüğü üzere gelir serisi Normal dağılımlı olmayıp 50 milyon TL. ile 100 milyon TL. arasında bir yoğunlaşma söz konusudur. Yine Şekil 2’den görüldüğü üzere en düşük gelir 11,100,000 TL., en yüksek gelir ise 946,000,000 TL.’dir. Çalışmanın devamında farklı gelir dilimlerinde ayrı ayrı ekonometrik modeller kurularak gelir üzerine yüzde etkileri bulunacaktır.

Tablo 2’de görüldüğü üzere Eskişehir ilindeki 660 hanenin ortalama geliri 126,715,514 TL. olup ortalama faaliyet geliri ise 83,721,076 TL.’dir. Her hanede ortalama dört kişi bulunmakta ve bu kişilerden %99’u çalışmaktadır. Hanede bulunan kişilerden ortalama olarak bir kişi 12 yaşından küçük, üç kişi 12 yaşından büyüktür. Hanelerdeki ortalama yetişkin sayısı ise üç olup ve çalışan kişilerin yaş ortalaması da 37’dir.

Tablo-2 Eskişehir İli Tanımlayıcı İstatistikleri

	Toplam	Ortalama	Standart Sapma
FGEL	55255909797	83721075.45	90174164.63
GELİR	83632239057	126715513.7	103530640.2
N	2363	3.58030303	1.323732216
CKISI	654	0.990909091	0.69677934
YAS12KUC	403	0.610606061	0.804884329
YAS12BUY	1960	2.96969697	1.210346104
EQUIV	1988.64	3.013090909	1.146717265
CYASORT	19095.33333	36.86357786	17.49276794
SOKAK TÜRÜ	894	1.354545455	0.478738168
Gelişmiş Sokak	426	0.645454545	0.478738168
Gelişmemiş Sokak	234	0.354545455	0.478738168
Gecekondu	0	0	0
KONUT TIPI	2022	3.063636364	1.421345658
Lüks Bina	1	0.001515152	0.038924947
Ev	417	0.631818182	0.482676872
Bodrum	4	0.006060606	0.077672492
Zemin	17	0.025757576	0.158531392

	Toplam	Ortalama	Standart Sapma
Gecekondu	1	0.001515152	0.038924947
Diğer	0	0	0
KONUT MÜLKİYETİ	1117	1.692424242	1.010237522
Evsahibi	390	0.590909091	0.492038981
Kiracı	162	0.245454545	0.430682776
Lojman	29	0.043939394	0.205115747
Diğer	79	0.11969697	0.324853041
KONUTUN YAPI TÜRÜ	2676	4.054545455	2.379743921
Beton	233	0.353030303	0.478274496
Çelik	0	0	0
Ahşap	0	0	0
Biriket	80	0.121212121	0.326621159
Tuğla	268	0.406060606	0.491468577
Kerpiç	57	0.086363636	0.28111331
Diğer	2	0.003030303	0.055006406
ODA SAYISI	2279	3.453030303	3.763804927
ISITMA SİSTEMİ	863	1.307575758	0.505751625
Soba	471	0.713636364	0.452404255
Merkezi Isıtma	175	0.265151515	0.441748637
Katkıkaloriferi	14	0.021212121	0.144200113
Diğer	0	0	0
TELEFON	749	1.134848485	0.341820718
Tel1	571	0.865151515	0.341820718
Tel2	89	0.134848485	0.341820718
BİLGİSAYAR	1306	1.978787879	0.144200113
Bilgisayar1	14	0.021212121	0.144200113
Bilgisayar2	646	0.978787879	0.144200113
RENKLİ TV	718	1.087878788	0.283333266
Renkli TV1	602	0.912121212	0.283333266
Renkli TV2	58	0.087878788	0.283333266
SİYAH-BEYAZ TV	1188	1.8	0.400303375
Siyah-Beyaz TV1	132	0.20	0.400303375
Siyah-Beyaz TV2	528	0.80	0.400303375
O. ÇAMAŞIR MAKİNASI	1054	1.596969697	0.490878775
OtomatikÇamaşır Mak.1	266	0.403030303	0.490878775
OtomatikÇamaşır Mak.2	394	0.596969697	0.490878775
BULAŞIK MAKİNASI	1247	1.889393939	0.313881562
Bulaşık Mak.1	73	0.110606061	0.313881562
Bulaşık Mak.2	587	0.889393939	0.313881562

	Toplam	Ortalama	Standart Sapma
Bisiklet1	75	0.113636364	0.317609797
Bisiklet2	585	0.886363636	0.317609797
M.DENİZ TAŞITI	1319	1.998484848	0.038924947
M.Deniz Taşıtı1	1	0.001515152	0.038924947
M.Deniz Taşıtı2	659	0.998484848	0.038924947
OTOMOBİL	1150	1.742424242	0.437630746
Otomobil1	170	0.257575758	0.437630746
Otomobil2	490	0.742424242	0.437630746

Değişkenlerin yanındaki 1 ve 2 sırasıyla söz konusu servete sahip olmayı ve olmamayı göstermektedir.

Eskişehir ilindeki hanelerin bulunduğu sokakların %65'i gelişmiş sokak, %35'i ise gelişmemiş sokak niteliğindedir. Gecekonuda oturan yoktur. Konut türü göz önüne alındığında Eskişehir ilindeki 660 hanenin %63'ü ev, %0.1'i lüks bina, %33'ü katta %0.6'sı bodrum, %3'ü zemin, %0.1'i ise gecekonuda yaşamaktadır. Çatıkası ve diğer koşullarda ikamet eden ise yoktur (Tablo 2).

Eskişehir ilindeki 660 hanenin %59'u ev sahibi, %25'i kiracı, %4'ü lojmanda oturmakta ve %12 ise diğer koşullarda ikamet etmektedir. Söz konusu konutların %35'i beton, %12'si biriket, %40'ı tuğla, %3'ü ise taş, %9'i kerpiç ve %0.3'ü ise diğer yapı malzemesinden inşa edilmiştir. Ahşap ve çelik malzemeden inşa edilmiş konutta oturan yoktur. Konutların %71'i soba ile %27'si merkezi ısıtma sistemi ile, %2'si ise katkalloriferi ile ısınmaktadır. Ancak bunların dışında diğer ısıtma sistemi ile ısınan konutta oturan hane yoktur (Tablo 2).

Hanelerin sahip oldukları eşyalar göz önüne alındığında %87'sinde telefon olup, %13'ünde yoktur ve %2'sinde bilgisayar varken %98'inde yoktur. Ayrıca %91'inde renkli televizyon olup %8'inde yoktur. Bunun yanında %20'sinde siyah-beyaz televizyon varken, %80'sinde ise yoktur. %40'ında çamaşır makinası olup, %60'ında ise yoktur. Ayrıca %11'inde bulaşık makinası varken %89'unda yoktur. %11'i bisiklete sahip iken %89'unda yoktur. Motorlu deniz taşıt ise sadece %0.1'inde bulunmaktadır. Son olarak ise %26'inde otomobil vardır ve %74'ünde ise yoktur (Tablo 2).

Özetlenecek olursa, Eskişehir ilinde bulunan hanelerin %65'i gelişmiş sokakta, %64'ü evde ikamet ederken, %59'u da evsahibi durumundadır. Söz konusu bu hanelerin %35 beton bina olup %71'i soba ile ısınmaktadır. Hanelerin %87'si telefona, %91'i renkli televizyona, %40'ı otomatik çamaşır makinasına sahipken sadece %11'inde bulaşık makinası ve %25'inde otomobil vardır. Ayrıca bu 660 hanenin ortalama faaliyet geliri 83,721,076 TL. iken faaliyet dışı geliri ve faaliyet geliri toplamı ortalama olarak 126,715,514 TL.'dir. Her hanede ortalama dört kişi bulunmakta ve bu kişilerden %99'u da çalışmaktadır. Çalışanların yaş ortalaması ise 37'dir. Bununla birlikte bu hanelerdeki yetişkin sayısı ortalama üç iken 12 yaşından küçüklerin sayısı ortalama olarak bir ve 12 yaşından büyüklerin sayısı ise üçtür (Tablo 2).

5.4.2. Ekonometrik Modeller

Eskişehir ili için seçilen modellere bu bölümde yer verilmiştir. Modeller kantitatif ve kalitatif olmak üzere iki farklı değişken kümesi içermektedir. Tablo 2'de yer alan faaliyet geliri, gelir, kişi sayısı, çalışan kişi sayısı, yaşı 12'den küçük ve yaşı 12'den büyük olanların sayısı, yetişkin kişi sayısı, çalışanların yaş ortalaması ve oda sayısı değişkenleri kantitatif; konutun bulunduğu sokağın türü, konutun tipi, konut mülkiyeti, konutun yapı türü, ısıtma sistemi ve konutun sahip olduğu servetle ilgili değişkenler ise kalitatif değişkenlerdir.

Katsayı tahminleri için doğrusal, yarı logaritmik ve tam logaritmik modeller kullanılmaktadır (Kasnakoğlu, Uygur, 1993:3):

$$G_t = \hat{\beta}_0 + \sum_i \hat{\beta}_i X_{ti} + \sum_j \hat{\alpha}_j D_{tj} + \sum_n \hat{\gamma}_n R_n + u_t \quad (5)$$

$$\ln G_t = \hat{\beta}_0 + \sum_i \hat{\beta}_i X_{ti} + \sum_j \hat{\alpha}_j D_{tj} + \sum_n \hat{\gamma}_n R_n + u_t \quad (6)$$

$$\ln G_t = \hat{\beta}_0 + \sum_i \hat{\beta}_i \ln X_{ti} + \sum_j \hat{\alpha}_j D_{tj} + \sum_n \hat{\gamma}_n R_n + u_t \quad (7)$$

Burada;

G: Hanehalkının gelirini,

X: Kantitatif açıklayıcı değişkenleri,

D: Hanehalkının sahip olduğu serveti,

R: Hanehalkının bulunduğu bölgeyi göstermektedir.

Ancak bu çalışmada yarı logaritmik modeller kullanılmıştır. Çünkü bu modeller söz konusu değişkenlerin gelire olan yüzde etkilerinin bulunmasını sağlamaktadır.

Teorik model

$$\begin{aligned} \text{LnG}_i = & \hat{\beta}_0 + \hat{\beta}_1 N + \hat{\beta}_2 \text{CKISI} + \hat{\beta}_3 \text{YAS12KUC} + \hat{\beta}_4 \text{YAS12BUY} + \hat{\beta}_5 \text{EQUIV} + \\ & \hat{\beta}_6 \text{CYASORT} + \hat{\beta}_7 \text{ODA} + \hat{\alpha}_1 \text{GELSOK} + \hat{\alpha}_2 \text{EV}_{1i} + \hat{\alpha}_3 \text{BODRUM}_{2i} + \\ & \hat{\alpha}_4 \text{ZEMIN}_{3i} + \hat{\alpha}_5 \text{KAT}_{4i} + \hat{\alpha}_6 \text{EVSAH}_{1i} + \hat{\alpha}_7 \text{LOJMAN}_{2i} + \hat{\alpha}_8 \text{DIGER}_{3i} + \\ & \hat{\alpha}_9 \text{BETON}_{1i} + \hat{\alpha}_{10} \text{TAS}_{2i} + \hat{\alpha}_{11} \text{TUGLA}_{3i} + \hat{\alpha}_{12} \text{KERPIC}_{4i} + \hat{\alpha}_{13} \text{DIG}_{5i} + \\ & \hat{\alpha}_{14} \text{MERISIT}_{1i} + \hat{\alpha}_{15} \text{KATKALOR}_{2i} + \hat{\alpha}_{16} \text{TEL}_{1i} + \hat{\alpha}_{17} \text{BILGSYR}_{2i} + \\ & \hat{\alpha}_{18} \text{BISIK}_{3i} + \hat{\alpha}_{19} \text{RENKTV}_{4i} + \hat{\alpha}_{20} \text{RNKSZTV}_{5i} + \hat{\alpha}_{21} \text{CAMSRMAK}_{6i} + \\ & \hat{\alpha}_{22} \text{BULMAK}_{7i} + \hat{\alpha}_{23} \text{OTOMBL}_{8i} + u_i . \end{aligned}$$

Araştırmada hanehalkının geliri, hanehalkının faaliyet geliri ve faaliyet dışı gelirinin toplamı olarak alınmıştır. Çünkü hanehalkının sahip olduğu gelir sadece faaliyet geliri olmayıp gayri menkul geliri, transfer gelirleri, değiştirilen iş gelirleri gibi faaliyet dışı geliri de söz konusudur.

Modellerde bağımlı değişken olan LG, gelirin e tabanına göre logaritması alınarak hesaplanmıştır.

Modeller üç şekilde gruplandırılmıştır. İlk üç modelde hanenin sahip olduğu gelir ile mal varlığı arasındaki ilişki araştırılmıştır. Dört, beş ve altıncı modeller ise hanenin konut türü, mülkiyeti ve hanenin bulunduğu sokak türü ile ilgilidir.

En son olarak hanenin sahip olduğu mal varlığına hanenin konut türü, mülkiyeti ve hanenin bulunduğu sokak değişkenleri eklenerek genişletilmiş model elde edilmiştir. Fakat genişletilmiş modelin katsayı tahminlerinin olasılık değerlerinin çok yüksek çıkması nedeniyle genişletilmiş modele alternatif olarak Model 8, Model 9 ve Model 10 oluşturulmuştur. Model 8 genişletilmiş modelden konut türüne ait diğer değişkenin çıkarılması ile, Model 9 konutun yapı türü olan kerpiç ve konut türü olan diğer değişkeninin çıkarılması ile ve Model 10 ise konutun sahip olduğu eşyalardan renksiz televizyon, konutun yapı türü olan kerpiç ve konut türü olan diğer değişkeninin çıkarılması ile elde edilmiştir.

Araştırmada kullanılan değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantı olması nedeniyle değişkenlerin katsayı tahminlerinin bazıları anlamsız çıkmaktadır. Bundan dolayı katsayı tahminlerinin anlamlılıkları F-testi ile test edilmiştir.

5.4.3. Ekonometrik Modellerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada kullanılan modellerin katsayılarının yorumuna geçmeden önce bazı tanımlara açıklık getirmekte yarar vardır. Bilindiği üzere sadece kantitatif değişkenlerden oluşan modellerin katsayıları yorumlanabilmekte ve bu katsayılar ile ilgili değişkenin gelir üzerine olan sabit getirileri gösterilebilmektedir. Oysa araştırmada kullanılan modellerdeki kalitatif değişkenler ve bunların alt kategorilerine ilişkin katsayıların yorumu yarı-logaritmik modelde farklı olmaktadır. Başka bir deyişle modeldeki her bir yardımcı değişkenin log gelir üzerine olan getirisi o yardımcı değişkene ait katsayı olmamaktadır. Yardımcı değişkenlerin log gelir üzerine yüzde etkileri

$$[(\exp b_i - 1) * 100]$$

formülü kullanılarak bulunur. Genişletilmiş modelde yer alan hanehalkının sahip olduğu eşyalar, hanehalkının oturduğu konut özellikleri ve kantitatif değişkenler olan hanede bulunan çalışanların yaş ortalaması, çalışan kişi sayısı, 12 yaşından büyük ve 12 yaşından küçük olanların gelir üzerindeki yüzde etkileri Tablo 6'da sunulmuştur.

İlk grupta yer alan ve konutun sahip olduğu eşyalardan oluşan Model 1 Tablo 3'den görüleceği üzere EKK yöntemi ile tahmin edilmiş ve tahmin sonucunda değişen varyans problemine rastlanmadığı White testi ile saptanmıştır. Bu sonuçlar dikkate alındığında telefonu olanların olmayanlara göre gelirlerinin %35 daha fazla olduğu, bilgisayarı olanların olmayanlara göre %15, renkli televizyonu olanların olmayanlara göre %60 daha fazla olduğu görülmektedir. Siyah beyaz televizyonu olmayanların ise olanlara göre gelirlerinin %8 daha az, otomatik çamaşır makinası olanların olmayanlara göre %35 daha fazla, bulaşık makinası olanların olmayanlara göre %37 daha fazla, bisikleti olanların olmayanlara göre %3 daha fazla ve son olarak da otomobili olanların olmayanlara göre gelirlerinin %49 daha fazla olduğu görülmektedir. Özet istatistikleri incelendiğinde açıklayıcı değişkenler gelirin sadece %52'lik kısmını açıklayabilmektedir. F-testine göre ise katsayı tahminlerinin topluca anlamlı olduğuna karar verilir (Tablo 3).

Model 2'de ise hanehalkının sahip olduğu eşyalara yaşı 12'den küçük ve yaşı 12'den büyük olanların sayısı ilave edilmiştir (Tablo 3). Bu modelde değişen varyans problemi olduğundan dolayı model EGLS yöntemi ile tahmin edilmiştir. Bu modele göre yaşı 12'den küçük olanların sayısındaki bir birimlik artış gelirden %5 oranında, yaşı 12'den büyük olanların sayısındaki bir birimlik artış gelirden %12 oranında bir artış sağlamaktadır. Hanehalkının sahip olduğu eşyalar dikkate alındığında telefonu olanların olmayanlara göre gelirleri %31, bilgisayarı olanların olmayanlara göre gelirleri %16, renkli televizyonu olanların olmayanlara göre %47, otomatik çamaşır makinası olanların olmayanlara göre %37, bisikleti olanların olmayanlara göre %0.2, otomobili olanların olmayanlara göre %42 daha fazla olup, nihayet siyah-beyaz televizyonu olmayanların olanlara göre gelirleri %4 daha azdır (Tablo 3).

Model 3, Model 2'ye alternatif olarak oluşturulmuştur (Tablo 3). Çalışan kişi sayısı ve yetişkin sayısı ile yaşı 12'den küçük olanlar ve büyük olanların sayısı birbiriyle ilişkili olduğundan bu modelde sadece yaşı 12'den küçük olanlar ve büyük olanların sayısı modele alınmıştır. Bu modelde de değişen varyans problemi olduğundan dolayı model EGLS yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Tablo 3'e bakıldığında çalışan kişi sayısındaki bir birimlik artış geliri %23, yetişkin sayısındaki bir birimlik artış ise gelirden %4 oranında bir artışa neden olmaktadır.

Kalitatif değişkenler dikkate alındığında telefonu olanların olmayanlara göre %38, bilgisayarı olanların olmayanlara göre %15, renkli televizyonu olanların olmayanlara göre %41, çamaşır makinası olanların olmayanlara göre %35, bulaşık makinası olanların olmayanlara göre %36 ve otomobili olanların olmayanlara göre %40 daha fazla gelire sahipken siyah-beyaz televizyonu olanlar ile bisikleti olan hanelerin %3 daha az gelire sahip oldukları görülmektedir (Tablo 3).

İkinci grupta ise Model 4, Model 5 ve Model 6 yer almaktadır ve bu modellerin tahmin sonuçları ise Tablo 4'de verilmiştir. Bu grupta yer alan modeller kantitatif değişkenler ve konutun özellikleri ile hanehalkının sahip olduğu gelir arasındaki ilişki bakımından incelenmiştir. Buna göre Model 4'de sadece konutun özellikleri dikkate alınmıştır. Bu modelin EKK yöntemi ile tahmini sonucunda değişen varyanslılık probleminin olmadığı White testi ile test edilmiştir. Tablo 4'de yer alan Model 5 ise kalitatif değişkenlere kantitatif değişkenlerin ilave edilmesi ile elde edilmiştir. Burada da kantitatif değişkenler arasında ilişki olduğundan dolayı bu modelde 12 yaşından büyük ve küçük olanların sayısı ile çalışanların yaş ortalaması modele alınmıştır. Model 5 ve Model 6 ise değişen varyans probleminden dolayı EGLS yöntemi ile tahmin edilmiştir.

Görüldüğü üzere Model 4'de gelişmiş sokakta oturanlar gelişmemiş sokakta oturanlara göre %0.2, Model 5 ve Model 6'da %5 daha fazla gelire sahiptir. Model 5 ve Model 6'da evde oturanların kirada oturanlara göre gelirleri %10 daha fazla iken Model 4'de %17 daha azdır. Yine bodrumda oturanların kirada oturanlara göre gelirleri Model 4'de %12 daha az, Model 5 ve Model 6'da sırasıyla %17 ve %15 daha fazla gelire sahip oldukları açıkça görülmektedir. Zeminde oturanlar kirada oturanlara göre sırasıyla %0.7, %20 ve %18 daha fazla gelire sahipken katta oturanlar kirada oturanlara göre sırasıyla %3, %24 ve %25 daha fazla gelire sahiptir. Konutun mülkiyet durumu dikkate

alındığında evsahibi, lojman ve diğer koşullarda ikamet eden hanehalklarının kirada oturanlara göre gelirleri Model 4’de sırasıyla %22, %47 ve %13, Model 5 ve Model 6’da ise sırasıyla %24, %38 ve %20 daha fazladır. Konutun yapı türü olarak sözkonusu üç model incelendiğinde beton binada oturanlar biriket binada oturanlara göre sırasıyla %25, %26 ve %27 daha fazla gelire sahipken taş binada oturanların ise gelirleri sırasıyla %0.1, %2 ve %0.4 daha azdır. Tuğladan yapılmış binada oturanlar Model 4’de %26, Model 5’de %23, Model 6’da ise %24 daha fazla gelire sahiptir. Ancak kerpiç binada oturanlar ise Model 4’de %8 daha az gelire sahipken diğer iki modelde sırasıyla %6 ve %7 daha fazla gelire sahiptir. Diğer türden yapılmış konutlarda oturanların gelirleri biriketden yapılmış konutlarda oturanlara göre Model 5 ve Model 6’da %88 daha fazladır. Yine bu üç modele göre merkezi ısıtma sistemi ile ısınan konutlarda oturanların gelirlerinin soba ile ısınan konutlarda oturanlara göre Model 4 ve Model 5’de %44 daha fazla olup Model 6’da ise %42 daha fazla olduğu görülmektedir. Son olarak katkalloriferi ile ısınan konutlarda oturanların sobalı konutlarda oturanlara göre gelirleri Model 4’de %55 daha fazla iken Model 5 ve Model 6’da %45 daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Kantitatif değişkenler olan hanedeki kişi sayısı, yetişkin kişi sayısı, 12 yaşından büyük olan ve 12 yaşından küçük olan kişi sayısı, çalışanların yaş ortalaması ve son olarak da konutlardaki oda sayıları incelendiğinde Model 5’de hanedeki kişi sayısı ve yetişkin sayısındaki bir birimlik artış gelirden sırasıyla %5 ve %6 oranında bir artış sağlamakta, Model 6’da ise hanede bulunan 12 yaşından küçük ve 12 yaşından büyük olanların sayısındaki bir artış hanehalkı gelirinde sırasıyla %11 ve %10 oranında bir artış sağlamaktadır. Bununla birlikte Model 5 ve Model 6’da çalışanların yaş ortalamasındaki bir birimlik bir artış ise gelirden %1 oranında bir artış meydana getirmektedir. Ayrıca konutta bulunan oda sayısındaki bir birimlik bir artış ise gelirden Model 4’de %0.6, Model 5 ve Model 6’da %15 ve oranında bir artış sağlamaktadır (Tablo 4).

Model 4’de açıklayıcı değişkenler ise gelirin sadece %31’ni açıklarken Model 1’de %52’sini açıklayabilmektedir. Bu modellerin F-testine bakıldığında katsayı tahminlerinin topluca anlamlı olduğu görülmektedir (Tablo 4).

Üçüncü grupta yer alan model ise değişkenlerin pek çoğunu kapsayan genişletilmiş model olup değişen varyanslılık söz konusu olduğundan bu modelin tahmini de EGLS yöntemi ile elde edilmiştir (Tablo 5). Genişletilmiş modelin gelire yüzde etkileri Tablo 6'da sunulmuştur. Ancak genişletilmiş modelin katsayı tahminlerinin olasılık değerleri 1 ile 0.99 arasında değer almaktadır. Bunun nedeni ise değişkenler arasında çoklu doğrusal bağlantının olmasıdır. Bundan dolayı katsayı tahminleri de anlamsız çıkmaktadır. Bu nedenle genişletilmiş modele alternatif olarak Model 8, Model 9 ve Model 10 oluşturulmuştur. Söz konusu bu üç modelde de değişen varyans söz konusu olduğundan bu modellerin tahmini de EGLS yöntemi ile elde edilmiştir (Tablo 7). Çalışmada katsayı tahminlerinin yorumları ve gelire yüzde etkileri sadece Model 8'e göre yapılacaktır. Bu modele göre çalışanların yaş ortalamasında, çalışan kişi sayısında, 12 yaşından büyük olanların ve 12 yaşından küçük olanların sayısındaki bir birimlik artış gelirden sırasıyla %0.5, %22, %2 ve %3 oranında bir artış sağlarken oda sayısındaki bir birimlik artış ise %7 oranında bir artışa neden olmaktadır.

Telefonu olanların olmayanlara göre gelirleri %19, renkli televizyonu olanların olmayanlara göre %34, otomatik çamaşır makinası olanların olmayanlara göre %23, bulaşık makinası olanların olmayanlara göre %22, bilgisayarları olanların olmayanlara göre %12 ve otomobili olan hanelerin olmayan hanelere göre gelirleri %24 daha fazla iken bisikleti olan hanelerin bisikleti olmayan hanelere göre gelirleri %5 daha azdır.

Konutun özellikleri dikkate alındığında gelişmiş sokakta oturanların temel kategori olan gelişmemiş sokakta oturanlara göre gelirleri %0.5 daha fazladır.

Ev, bodrum, zemin ve katta oturan haneler gecekonduda oturan hanelerin gelirlerine göre sırasıyla %33, %65, %37 ve %47 daha fazla gelire sahip olup ev sahibi olanların, lojmanda ve diğer şekilde oturanların kirada oturanlara göre gelirleri sırasıyla %30, %18 ve %19 daha fazladır. Beton, taş, tuğla, kerpiçten yapılmış olan konutlarda oturanlar ise biriket binada oturanlara göre sırasıyla %9, %7, %15 ve %23 daha fazla gelire sahiptir.

Konutların ısıtma sistemine göre ise merkezi ısıtma sistemi ve katkalloriferi ile ısınan konutta oturanların sobalı konutta oturanlara göre gelirleri sırasıyla %21 ve %17 daha fazladır (Tablo 7).

Eskişehir ili için oluşturulan Model 8'deki katsayıların gelire yüzde etkileri incelendiğinde (Tablo 9) çalışanların yaş ortalamasının gelire katkısı %0.5 olup çalışan kişi sayısındaki bir birimlik artışın gelirdeki artışa olan katkısı ise %22'dir. Yaşı 12'den büyük ve yaşı 12'den küçük olanların gelire katkısı sırasıyla %2 ve %3 olarak ortaya çıkmıştır.

Hanehalkının telefona sahip olmasının gelire olan yüzde etkisi yaklaşık %20, renkli televizyona sahip olmanın gelire yüzdesi etkisi % 41 daha fazla iken siyah-beyaz televizyonu olanların temel sınıfa göre gelire yüzde etkisi % 0.4 daha azdır. (Tablo 9). Bisikleti olanların ise olmayanlara göre sırasıyla gelire katkısı ise %5 daha azdır. Bulaşık makinası olanların olmayanlara göre gelire olan yüzde etkisi %24, çamaşır makinası olanların temel sınıfa göre yüzde etkisi %26 daha fazla iken otomobili olanların olmayanlara göre gelire olan katkısı %27'dir. Ayrıca bilgisayarlı olanların temel sınıfa göre gelire katkısı %13 daha fazladır (Tablo 9).

Gelişmiş sokakta oturma temel sınıfa göre gelire %0.5 katkı sağlarken ev, bodrum, zemin ve katta oturma gelire sırasıyla %40, %91, %44 ve %61 daha fazla yüzde etkisine sahiptir. Lojman ve diğer koşullarda ikamet edenlerin gelire olan katkısı temel sınıfa göre %20 ve %21 daha fazla iken evsahibi olmanın yüzde etkisi ise %35'tir. Ayrıca beton, taş, tuğla, kerpiç binada oturanların gelire katkısı sırasıyla %10, %8, %17 ve %2 daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 9).

Merkezi ısıtma ve katkalloriferi ile ısınan bir konutta oturma sobayla ısınanlara göre gelire yaklaşık sırasıyla %24 ve %19 daha fazla katkı sağlamaktadır. Ayrıca oda sayısındaki bir birimlik artışın gelire olan yüzde etkisi %7'dir (Tablo 9).

Hanehalkı yapısındaki değişikliklerin hanehalkı gelirine olan etkilerinin ayrıntılı analizleri Tablo 8’de sunulmuştur. Bir hanede bir yetişkin bulunması hanehalkı gelirinde Model 3 ve Model 5’e göre sırasıyla %4 ve %6 oranında bir artış gerektirirken iki yetişkinin bulunması ise %8 ve %12 oranında bir artış gerektirmektedir. Ayrıca haneye bir yetişkin ve bir çocuğun katılması hanehalkı gelirinde Model 3’e göre %7, Model 5’e göre %11 oranında bir artış, hanede iki yetişkin ve iki çocuk bulunması halinde %15 ve %22 oranında bir artış gerektirdiği ortaya çıkmıştır. Yine Model 3 ve Model 5 incelendiğinde hanede iki yetişkin ve üç çocuğun bulunması hanenin sırasıyla %19 ve %27 daha fazla gelire sahip olması gerektiği görölmektedir. Bununla birlikte hanede buluna iki yetişkine altı çocuğun katılması ile hanenin %29 ve %42, yedi çocuğun katılması ile de %32 ve %47 daha fazla gelire sahip olması gerekmektedir. Diğer bir değişiklik olarak hanede üç yetişkin ve üç çocuğun bulunması hanehalkı gelirinde Model 3 ve Model 5’e göre sırasıyla %23 ve %34, dört yetişkin ve üç çocuğun bulunması halinde ise %27 ve %40 daha fazla gelire sahip olmayı gerektirmektedir. Ayrıca üç çocuklu bir hanede beş, altı, yedi ve sekiz yetişkinin bulunması halinde hanehalkı gelirinde Model 3’e göre sırasıyla %31, %35, %40 ve %44 oranında, Model 5’e göre ise sırasıyla %46, %52, %58 ve %65 oranında bir artış gerektirmektedir (Tablo 8).

Tablo-3 Hanenin Geliri ile Servetine (Sahip Olduğu Eşyalar) Ait EKKY Tahmin Sonuçları*
Bağımlı Değişken: LG

	MODEL 1			MODEL 2 ^a			MODEL 3 ^a		
Değişken	Katsayı	t-ist.	p-değeri	Katsayı	t-ist.	p-değeri	Katsayı	t-ist.	p-değeri
C	17.318	231.707	0.000	17.047	212.9	0.000	17.085	221.1	0.000
CKISI	-	-	-	-	-	-	0.233	7.776	0.000
EQUIV	-	-	-	-	-	-	0.042	2.262	0.024
YAS12KUC	-	-	-	0.049	2.035	0.042	-	-	-
YAS12BUY	-	-	-	0.117	6.995	0.000	-	-	-
TEL	0.350	5.915	0.000	0.311	4.881	0.000	0.383	6.082	0.000
BILGSYR	0.147	1.036	0.301	0.158	1.375	0.169	0.152	1.357	0.175
RENKTV	0.585	7.287	0.000	0.474	6.268	0.000	0.413	5.637	0.000
RNKSZTV	-0.078	-1.408	0.159	-0.035	-0.661	0.509	-0.032	-0.631	0.528
CAMSRMAK	0.350	7.623	0.000	0.370	8.640	0.000	0.349	8.421	0.000
BULMAK	0.367	4.997	0.000	0.416	6.492	0.000	0.355	5.965	0.000
BISIK	0.031	0.505	0.615	0.002	0.033	0.974	-0.034	-0.594	0.553
OTOMBL	0.489	9.785	0.000	0.424	8.683	0.000	0.396	8.514	0.000
R ²	0.515			-		-	-		-
R ²	0.509			-		-	-		-
F-istatistiği	86.545		0.000	-		-	-		-
White testi				-		-	-		-
F-istatistiği	1.323		0.229	-		-	-		-
T*R ²	10.559		0.228	-		-	-		-
-Log likelihood	-		-	429.990		-	406.359		-

^a Değişen varyans EGLS Yöntemi ile ortadan kaldırılmıştır.

*Diğer değişkenler sabit tutulmuştur.

Tablo-4 Hanenin Geliri ile Konutun Özelliklerine Ait EKKY Tahmin Sonuçları*
Bağımlı Değişken: LG

	MODEL 4			MODEL 5 ^a			MODEL 6 ^a		
Değişken	Katsayı	t-ist.	p-değeri	Katsayı	t-ist.	p-değeri	Katsayı	t-ist.	p-değeri
C	18.002	42.629	0.000	16.496	0.000	1.000	16.995	99.94	1.000
N	-	-	-	0.046	461500	0.000	-	-	-
EQUIV	-	-	-	0.062	44340	0.000	-	-	-
YAS12KUC	-	-	-	-	-	-	0.107	4780	0.000
YAS12BUY	-	-	-	-	-	-	0.098	100400	0.000
CYASORT	-	-	-	0.012	206100	0.000	0.012	94110	0.000
GELSOK	0.002	0.038	0.969	0.049	42550	0.000	0.046	25090	0.000
EV	-0.173	-0.412	0.680	0.104	-----	0.000	0.101	-----	0.000
BODRUM	-0.120	-0.234	0.815	0.165	0.021	0.984	0.144	0.019	0.984
ZEMİN	0.007	0.016	0.987	0.200	0.016	0.987	0.178	0.014	0.988
KAT	0.031	0.073	0.942	0.244	0.007	0.995	0.249	0.007	0.995
EVSAH	0.217	3.847	0.000	0.237	0.000	1.000	0.239	0.000	1.000
LOJMAN	0.473	3.678	0.000	0.377	0.021	0.983	0.386	0.021	0.983
DİGER	0.125	1.525	0.128	0.200	0.009	0.992	0.209	0.010	0.992
BETON	0.247	2.498	0.013	0.259	0.007	0.995	0.266	0.007	0.994
TAS	-0.001	-0.004	0.997	-0.019	-0.002	0.998	-0.004	-0.000	1.000
TUGLA	0.259	3.425	0.001	0.234	0.000	1.000	0.242	0.000	1.000
KERPİC	-0.075	-0.73	0.462	0.059	0.004	0.997	0.069	0.005	0.996
DİG	1.031	2.441	0.015	0.877	0.000	1.000	0.879	0.000	1.000
ODA	0.006	0.955	0.340	0.155	0.000	1.000	0.152	0.000	1.000
MERİSİT	0.442	4.815	0.000	0.435	0.013	0.990	0.418	0.012	0.990
KATKALOR	0.552	3.309	0.001	0.447	0.042	0.967	0.448	0.039	0.960
R ²	0.314			-			-		
$\bar{R}^2$	0.297			-			-		
F-istatistiği	18.392		0.000	-			-		
White testi				-			-		
F-istatistiği	1.357		0.151	-			-		
T*R ²	22.899		0.15	-			-		
-Log	-			335.777			334.030		
likelihood									

^aDeğişen varyans EGLS Yöntemi ile ortadan kaldırılmıştır.

*Diğer değişkenler sabit tutulmuştur.

Tablo-5 Genişletilmiş Modelin EKKY Tahmin Sonuçları*

Bağımlı Değışken:LG

Değışken	Katsayı	t-ist.	p-değıeri
C	16.286	0.000	1.000
CYASORT	0.005	566800	0.000
CKISI	0.228	4502000	0.000
YAS12BUY	0.031		0.000
YAS12KUC	0.045	0.000	1.000
TEL	0.184	0.000	1.000
RENKTV	0.346	0.000	1.000
RNKSZTV	-0.021	0.000	1.000
CAMSRMAK	0.227	0.000	1.000
BULMAK	0.236	0.008	0.993
BISIK	-0.051	-0.002	0.998
OTOMBL	0.244	0.007	0.995
GELSOK	0.013	0.000	1.000
EV	0.336	0.000	1.000
BODRUM	0.638	0.089	0.929
ZEMİN	0.360	0.020	0.984
KAT	0.473	0.010	0.992
EVSAH	0.297	0.000	1.000
LOJMAN	0.180	0.008	0.994
DİGER	0.198	0.008	0.994
BETON	0.102	0.002	0.998
TAS	0.085	0.007	0.995
TUGLA	0.156	0.004	0.997
KERPİC	0.032	0.002	0.998
DİG	0.420	0.000	1.000
ODA	0.073	0.000	1.000
MERİSİT	0.215	0.005	0.996
KATKALOR	0.169	0.009	0.993
R ²	-		
R ²	-		
F-istatistiğı	-		
White testi	-		
F-istatistiğı	-		
T*R ²	-		
-Log likelihood	248.741		

Değışen varyans EGLS Yöntemi ile ortadan kaldırılmıştır.

*Diğer değışkenler sabit tutulmuştır.

Tablo-6 Genişletilmiş Modelde Yer Alan Değişkenlerin Gelir Üzerine Yüzde Etkileri*

Değişken	Katsayı	Yüzde etkileri
CYASORT	0.005	0.474
CKISI	0.228	22.754
YAS12BUY	0.031	3.100
YAS12KUC	0.045	4.522
TEL	0.184	20.197
RENKTV	0.346	41.291
RNKSZTV	-0.021	-2.092
CAMSRMAK	0.227	25.425
BULMAK	0.236	26.583
BISIK	-0.051	-4.948*
OTOMBL	0.244	27.627
GELSOK	0.013	1.353
EV	0.336	39.966
BODRUM	0.638	89.345
ZEMİN	0.360	43.400
KAT	0.473	60.472
EVSAN	0.297	34.528
LOJMAN	0.180	19.668
DİGER	0.198	21.865
BETON	0.102	10.790
TAS	0.085	8.830
TUGLA	0.156	16.845
KERPİC	0.032	3.203
DİG	0.420	52.176
ODA	0.073	7.338
MERİSİT	0.215	23.987
KATKALOR	0.169	18.411

*Diğer değişkenler sabit tutulmuştur.

Tablo-7 Hanenin Geliri İle Hanenin Serveti (Sahip Olduğu Eşyalar) ve Konut Özelliklerine Ait EKKY Tahmin Sonuçları*

Bağımlı Değişken: LG

	MODEL 8 ^a			MODEL 9 ^a			MODEL 10 ^a		
Değişken	Katsayı	t-ist.	p-değeri	Katsayı	t-ist.	p-değeri	Katsayı	t-ist.	p-değeri
C	16.332	86.380	0.000	16.350	0.192	0.000	16.348	86.510	0.000
CYASORT	0.005	4.563	0.000	0.005	0.001	0.000	0.005	4.546	0.000
CKISI	0.224	8.093	0.000	0.222	0.028	0.000	0.222	7.977	0.000
YAS12BUY	0.022	1.463	0.143	0.025	0.015	0.097	0.025	1.659	0.097
YAS12KUC	0.034	1.539	0.124	0.037	0.022	0.092	0.038	1.713	0.087
TEL	0.186	3.263	0.001	0.181	0.057	0.002	0.182	3.169	0.002
RENKTV	0.344	5.189	0.000	0.339	0.066	0.000	-	-	-
RNKSZTV	-0.004	-0.106	0.915	0.002	0.042	0.954	0.339	5.752	0.000
CAMSRMAK	0.231	6.158	0.000	0.230	0.038	0.000	0.230	6.119	0.000
BULMAK	0.217	4.218	0.000	0.219	0.052	0.000	0.219	4.257	0.000
BILGSYR	0.119	1.253	0.210	0.115	0.095	0.224	0.118	1.248	0.212
BISIK	-0.052	-1.135	0.256	-0.047	0.045	0.301	-0.047	-1.052	0.293
OTOMBL	0.242	5.975	0.000	0.240	0.041	0.000	0.240	5.909	0.000
GELSOK	0.005	0.154	0.877	0.012	0.035	0.739	0.011	0.304	0.761
EV	0.333	2.138	0.033	0.319	0.159	0.045	0.320	2.035	0.042
BODRUM	0.649	3.073	0.002	0.629	0.214	0.003	0.628	2.955	0.003
ZEMİN	0.367	2.136	0.033	0.348	0.175	0.046	0.351	2.029	0.042
KAT	0.474	2.899	0.004	0.457	0.167	0.006	0.460	2.784	0.005
EVSAAH	0.297	6.951	0.000	0.300	0.043	0.000	0.300	7.024	0.000
LOJMAN	0.178	2.778	0.005	0.180	0.064	0.005	0.180	2.807	0.005
DİGER	0.192	3.578	0.000	0.205	0.053	0.000	0.206	3.849	0.000
BETON	0.093	1.461	0.144	0.088	0.060	0.142	0.088	1.472	0.141
TAS	0.074	0.783	0.434	0.064	0.090	0.481	0.064	0.706	0.480
TUGLA	0.153	3.111	0.002	0.145	0.044	0.001	0.147	3.343	0.001
KERPİC	0.023	0.315	0.753	-	-	-	-	-	-
ODA	0.066	3.031	0.002	0.064	0.022	0.003	0.064	2.945	0.003
MERİSİT	0.213	3.846	0.000	0.215	0.055	0.000	0.214	3.875	0.000
KATKALOR	0.173	2.698	0.007	0.173	0.065	0.008	0.170	2.635	0.008
R ²	-			-			-		
R ²	-			-			-		
F-ist.	-			-			-		
White testi	-			-			-		
F-ist.	-			-			-		
T*R ²	-			-			-		
-Log likelihood	313.304			314.103			314.182		

^a Değişen varyans EGLS Yöntemi ile ortadan kaldırılmıştır.

*Diğer değişkenler sabit tutulmuştur.

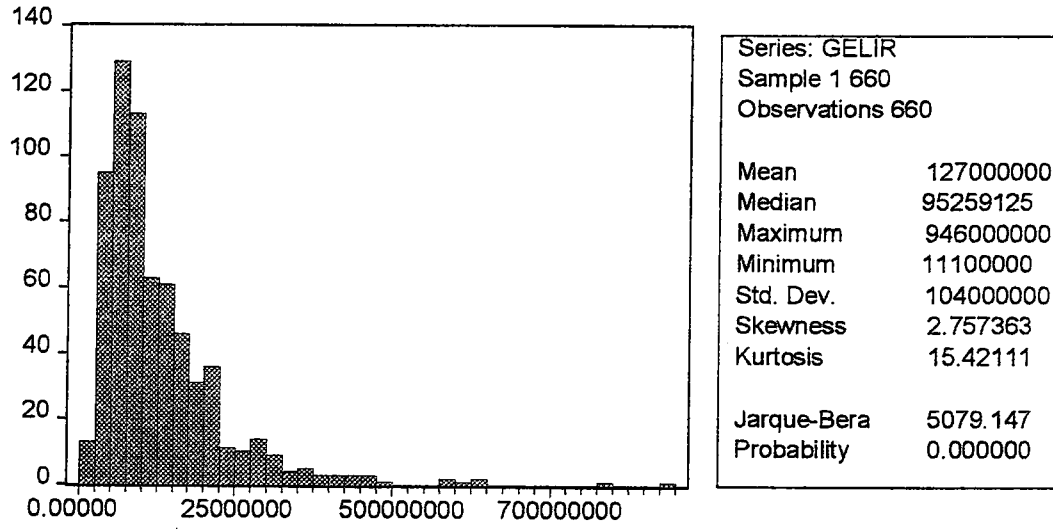
Tablo-8 Hanede Bulunan Yetişkin Kişi Sayısının Gelire Yüzde Etkisi

AİLE YAPISINDAKİ DEĞİŞİKLİK	YETİŞKİN KİŞİ SAYISI	MODEL 3	MODEL 5
1 Yetişkin	1	4.2	6.2
2 Yetişkin	2	8.4	12.4
1 Yetişkin ve 1 Çocuk	1.809	7.6	11.22
2 Yetişkin ve 1 Çocuk	2.809	11.8	17.42
2 Yetişkin ve 2 Çocuk	3.617	15.19	22.43
2 Yetişkin ve 3 Çocuk	4.426	18.59	27.44
2 Yetişkin ve 6 Çocuk	6.851	28.77	42.48
2 Yetişkin ve 7 Çocuk	7.66	32.17	47.49
3 Yetişkin ve 3 Çocuk	5.426	22.79	33.64
4 Yetişkin ve 3 Çocuk	6.426	26.99	39.84
5 Yetişkin ve 3 Çocuk	7.426	31.19	46.04
6 Yetişkin ve 3 Çocuk	8.426	35.39	52.24
7 Yetişkin ve 3 Çocuk	9.426	39.59	58.44
8 Yetişkin ve 3 Çocuk	10.426	43.79	64.64

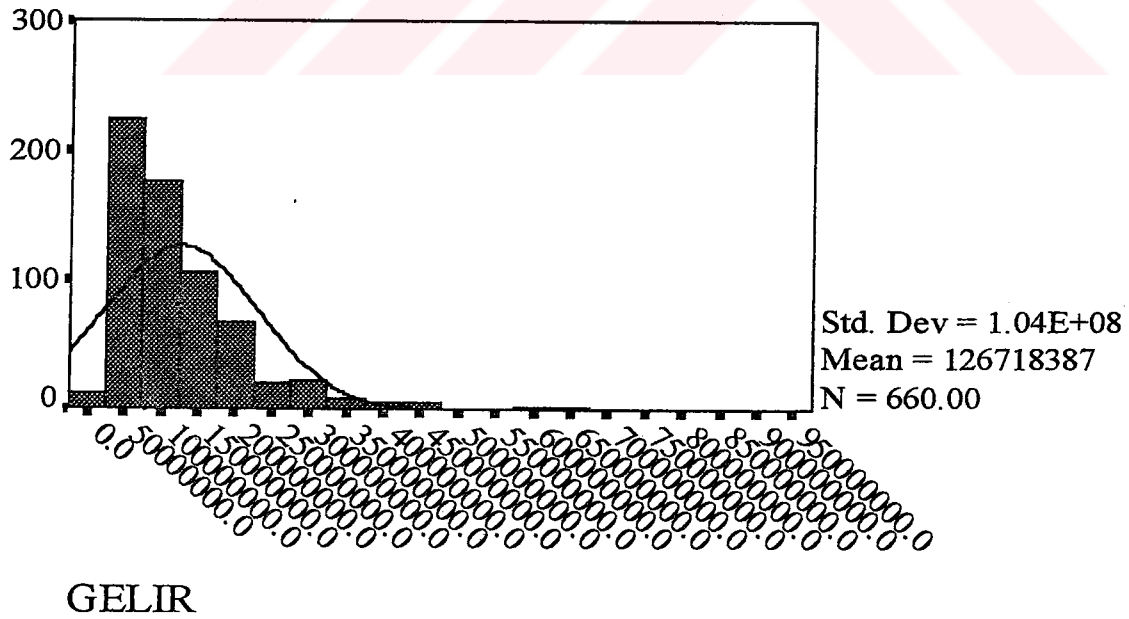
Tablo-9 Hanenin Serveti (Sahip Olduğu Eşyalar) ve Konut Özelliklerinin Gelir Üzerine Yüzde Etkileri*

Değişken	Katsayı	Yüzde Etkileri
CYASORT	0.005	0.519
CKISI	0.224	22.386
YAS12BUY	0.022	2.233
YAS12KUC	0.034	3.400
TEL	0.186	20.429
RENKTV	0.344	41.106
RNKSZTV	-0.004	-0.441
CAMSRMAK	0.231	26.004
BULMAK	0.217	24.294
BILGSYR	0.119	12.673
BISIK	-0.052	-5.021
OTOMBL	0.242	27.371
GELSOK	0.005	0.543
EV	0.333	39.541
BODRUM	0.649	91.326
ZEMİN	0.367	44.363
KAT	0.474	60.678
EVSAH	0.297	34.625
LOJMAN	0.178	19.524
DİGER	0.192	21.143
BETON	0.093	9.717
TAS	0.074	7.661
TUGLA	0.153	16.521
KERPİC	0.023	2.347
ODA	0.066	6.616
MERISIT	0.213	23.678
KATKALOR	0.173	18.882

*Diğer Değişkenler sabit tutulmuştur.

Şekil-2 Gelir Dağılımının Histogram İle Gösterimi

Şekil-3 Gelir Dağılımının Normal Eğri ve Histogram İle Gösterimi

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada DİE'nin 1994 yılı Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi ham verilerinden yararlanılarak Eskişehir ilindeki hanehalkının sahip olduğu gelir ve serveti arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada kullanılan gelir faaliyet ve faaliyet dışı gelirin toplamından oluşmaktadır. Hanehalkının sahip olduğu servet ise hanehalkının sahip olduğu ev, evde kullanılan elektronik eşyalar ve hanehalkının sahip olduğu ulaşım ve haberleşme araçlarından oluşmaktadır. Analizde önce alternatif modeller ele alınmış ve daha sonra bu alternatif modellerin birleşimi ile genişletilmiş model tahmin edilmiştir. Bu genişletilmiş modele alternatif olarak da üç model tahmin edilmiştir.

Araştırmada kullanılan modellerdeki değişkenlerin çoğu kesikli değişkenlerle (kalitatif değişkenlerden) oluşturulmuş ve denklemlere EKKY uygulanmıştır.

Araştırmada hanede bulunan kişiler kalori gereksinmelerine göre ağırlıklandırılmış ve bu ağırlıklandırmaya göre ise yetişkin kişiler bir, çocuklar ise 0.809 olarak tanımlanmıştır. Örneğin bir yetişkin ve bir çocuk bulunan hanedeki yetişkin kişi sayısı 1.809 iken sekiz yetişkin ve üç çocuk bulunan hanedeki yetişkin kişi sayısı ise 10.42 olarak hesaplanmıştır (Tablo 8).

Analiz sonucunda Eskişehir ilindeki hanehalkının ortalama faaliyet geliri 83,721,076 TL. iken faaliyet geliri ve faaliyet dışı gelir toplamından oluşan geliri ise ortalama 126,715,514 TL. olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu haneler ortalama olarak dört kişiden oluşmakta ve bu kişilerin de %99'u çalışmaktadır. Ayrıca çalışanların yaş ortalaması ise 37'dir. Hanede bulunan kişilerden 12 yaşından küçük olanlar bir, 12 yaşından büyük olanlar ise ortalama olarak üç kişidir. Bununla birlikte hanede bulunan yetişkin kişi sayısı ise üçtür (Tablo 2).

Eskişehir ilinde bulunan hanelerin %65'i gelişmiş sokakta otururken konut tipi olarak da %63'ü de evde ikamet etmektedir. Konutun mülkiyet durumu incelendiğinde sözkonusu hanelerin yarısından fazlası ev sahibi iken %41'i ise tuğladan

yapılmış binalarda ikamet etmektedir. Isınma sistemi olarak da genelde soba kullanılmaktadır.

Hanelerdeki ortalama oda sayısı ise yaklaşık üç iken hanehalkının sahip olduğu eşyalar ise genelde telefon, renkli televizyon ve otomatik çamaşır makinasıdır. Örneklemdaki bir hane motorlu deniz taşıtına sahip iken bu hanelerin sadece %26'sı otomobile sahiptir (Tablo 2).

Model 8 sonuçları dikkate alındığında bodrumda oturanların gelire katkısı gecekonduda oturanlara göre %91 daha fazla iken ev sahibi olanların kirada oturanlara göre gelire katkısı sadece %40'tır. Tuğladan yapılmış konutta oturanların biriket binada oturanlara göre gelire yüzde etkisi ise yaklaşık %17 olup merkezi ısıtma sistemi ile ısınan konutlarda oturan hanelerin gelire katkısı sobalı konutlarda oturanlara göre %24 daha fazladır. Ayrıca televizyonu olanların olmayanlara göre %41 ve otomobili olanların olmayanlara göre gelire katkısı ise sadece %27 iken otomatik çamaşır makinası olanların olmayanlara göre gelire yüzde etkisi %26'dır (Tablo 9).

12 yaşından büyük olan ve 12 yaşından küçük olan kişilerin gelire katkıları sırasıyla %2 ve %3 olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışan kişi sayısındaki bir birimlik artışın gelire katkısı ise %23'tür (Tablo 9).

Elde edilen bulgulara göre Eskişehir ilindeki hanelerin sahip olduğu servet dikkate alındığında gelirin pek de yüksek olmadığı ortaya çıkmaktadır (Bkz., Şekil 2 ve Şekil 3). Belki de haneler gelirlerinin bir kısmını günlük hayatta kullandıkları eşyalara harcarken bir kısmını da gelecek yaşantılarını daha iyi sürdürebilmek amacıyla tasarruflarında kullanıyor olabilirler. Ya da daha açık olarak ifade edilirse haneler daha çok zorunlu gıda harcamalarına yönelmiş olabilirler, kalanla da servete ya da tasarrufa gidebilirler. Her ne kadar gelişmekte olan ülkemizde hanelerin enflasyonla ne derece tasarrufa gidebildikleri ve servetlerini arttırmaya çalışmaları zor olsa da. Çünkü gelir dağılımı araştırmalarında genelde hanelerin gelir dilimleri arasında ürkütücü bir açıklık vardır. Bu nedenle de bazı haneler lüks malların kullanımından kaçınıp kendileri için zorunlu olan malları satın almayı tercih ediyor olabilirler. Örneğin bulaşık makinasına

sahip hanelerin sayısı oldukça azdır. Bunun nedeni bulaşık makinasını zorunlu mal gibi değil lüks mal olarak değerlendiriliyor olmasından kaynaklanmaktadır.

Son olarak ülkede üretilen mal ve hizmetlerden herkesin yararlanması için gelir dağılımını daha eşit dağılımını sağlayan yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Üretilen bir mal o ülkedeki herkes için zorunlu herkes için lüks mal olmalıdır. Örneğin bir birey veya hanehalkı için uçakla seyahat etmek zorunlu iken diğer birey ya da hanehalkı için lüks olmamalıdır. Yine bulaşık makinası bir birey veya hanehalkı için zorunlu mal iken diğerleri için lüks mal olmamalıdır. Bu gelir dağılımını bireyler arasında eşit kılmak için yeni vergileme politikaları getirilmelidir. Az geliri olandan çok vergi, çok geliri olandan az vergi yerine herkesin kazancı doğrultusunda vergilemenin yapıldığı yöntemler geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Şahin, M.V. Pazarlıoğlu, (1995), *Ekonometri I*, Anadolu Matbaacılık, Üçüncü Baskı, İzmir.
- Aksu, Ömer A., (1993), *Gelir ve Servet Dağılımı*, İstanbul Üniv., İstanbul.
- Alkin, Erdoğan, (1982), *Fiyat Teorisi*, İstanbul Üniv. İktisat Fak., Gür-Ay Matbaası, İstanbul.
- Avralıoğlu, Zeki, (1976), *Üç Şehirde Tüketim Fonksiyonu*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:8, Ankara.
- Braff, Allan J., (1969), *Microeconomic Analysis*, J. Wiley, New York.
- Çakmak, Erol H., S. M. Kot, (1995), *Türkiye’de Gelir Dağılımı*, İnceleme-Araştırma, İşletme ve Finans, Nisan, Sayı 109:43-49.
- Çopkur, Melek, (1996), *Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Transfer Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Dilik, Sait, (1976), *Servetin Geniş Kitlelere Yayılması*, Ankara Üniv. Siyasal Bilgiler Fak. Yayınları No:391, Ankara.
- Dinler, Zeynel, (1988), *Mikroekonomi*, Uludağ Üniv. Basımevi, Beşinci Baskı, Bursa.
- Divitçioğlu, Sencer, (1982), *Mikroiktisat*, Sermet Matbaası, Altıncı Baskı, Kırklareli.
- Eker, Aytaç, A. Atay, M. Sakal, (1994), *Maliye Politikası (Teori, İlkeler ve Yöntemler)*, Takav Yayıncılık, Ankara.
- Eren, Aslan, (1989), *Türkiye’nin Ekonomik Yapısının Analizi*, Bilgehan Matbaası, İzmir.
- Garb, Gerald, (1968), *Introduction to Microeconomic Theory*, Ronald Press Co., New York.
- Gujarati, D. N., (1995), *Basic Econometrics*, McGraw-Hill, Inc., Third Edition, Turkey.
- Güçlü, Sami, M. Bilen, (1995), “1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana gelen Değişmeler” *Yeni Türkiye Dergisi*, Eylül-Ekim Sayısı, Yıl 1, Sayı 6: 160-171, İstanbul.
- Hardy, Melissa A., (1993), *Regression with Dummy Variables*, Qualitative Applications in the Social Sciences, s.1-87.
- Hatiboğlu, Zeyyat, (1994), *İktisada Giriş*, Beta Basım A.Ş., İstanbul.
- Irvine, Ian J., (1980), “The Distribution of Income And Wealth in Canada in Lifecycle Framework”, *Canadian Journal of Economics*, Canada University: 455-474.

- Johnston, John, (1985), *Econometric Methods*, McGraw-Hill Book Co., Third Edition, Singapore.
- Karaman, İsmail, (1995), "Dünyada ve Türkiye'de Gelir Dağılımı", *Yeni Türkiye Dergisi*, Eylül-Ekim Sayısı, Yıl 1, Sayı 6:154-159, İstanbul.
- Kasaroğlu, Kemal, (1979), *Bir Gelir Dağılımı Dengesi*, Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Kasnakoğlu, Zehra, S. Uygur, (1993), "Asset Ownership and Household Income: An Econometric Model for Turkey", Yayınlanmamış Çalışma, Ankara.
- Kesbiç, Cüneyt Yenal, (1993), *Tüketim Fonksiyonu Analizi ve Türkiye'de Gıda Maddeleri Tüketim Fonksiyonları*, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Metin, Kıvılcım, Ş. Üçdoğruk, (1997), "İstanbul İlinde Gelir Farklılıklarını Belirleyen Etmenler: İnsan Sermayesi Modeli (1994)", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Cilt 8, Sayı 27:283-302, Ankara.
- Miynat, Mustafa, (1993), *Türkiye'de 1980 Sonrası Dönemde Kamu Harcamaları Politikasının Gelir Dağılımına Etkisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Öğüt, Nurgül, (1992), *Türkiye'de Gelir ve Tüketim, 1987 DİE Hanehalkı Gelir ve Tüketim Araştırmasında Gelir ve Tüketimi Belirleyen Seçilmiş Demografi, Ekonomik ve Sosyal Değişkenler*, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü, Ankara.
- Öksüz, Ali Kemal, (1993), *Bölgesel ve Sektörel Gelir Dağılımı Ölçütleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özmucur, Süleyman, (1996), *Türkiye'de Gelir Dağılımı Vergi Yüğü ve Makroekonomik Göstergeler*, DPT Ankara.
- Özmucur, Süleyman, (1995), "Türkiye'de Gelir Dağılımı", *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl 1, Sayı 6, Eylül-Ekim Sayısı:145-153, İstanbul.
- Parasız, İlker, (1998), *Makro Ekonomi Teori ve Politika*, Ezgi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Pekin, Tefik, (1993), *Makroekonomi*, Bilgehan Basımevi, İzmir.
- Pugh, Cedric, (1986), "Housing Theory and Policy", *International Journal of Social Economics*, Vol. 13, No. 4/5:47-56.

- Pugh, Cedric, (1997), "The Household, Household Economics and Housing", *Housing Studies*, Vol. 12, No. 3:383-392.
- Ramanathan, Ramu, (1995), *Introductory Econometrics Models and Economic Forecasts*, McGraw-Hill International Editions, Economics Series, Third Edition.
- Salvatore, Dominick, (1991), *Microeconomics*, Harper Collins, New York.
- Sarımeşeli, Muzaffer, (1987), *Modern Mikro İktisat*, Gazi Kitabevi, İkinci Baskı, Ankara.
- Schmidt-Hebbel, Klaus, S. B. Webb, G. Corsetti, (1992), *Household Saving in Developing Countries: First Cross-Country Evidence*, The World Bank Economic Review, Vol. 6, No. 3:529-547.
- Selim, Raziye, (1997), "Türkiye'de Kişisel Gelir Dağılımının Görünümü", 1995-96 Petrol-İş Yıllığı, Nisan Sayısı:375-428, İstanbul.
- Tipple, A. Graham, D. Korboe & G.Garrod, (1997), *Income and Wealth in House Ownership Studies in Urban Ghana*, Housing Studies, Vol. 12, No. 1:111-126.
- Turhan, Salih, (1993), *Vergi Teorisi ve Politikası*, Fakülteler Matbaası, Beşinci Baskı, İstanbul.
- Türk, İsmail, (1992), *Maliye Politikası*, Turhan Kitabevi, Dokuzuncu Baskı, Ankara.
- Üçdoğruk, Şenay (1997), "İzmir İli Kentselinde Gıda Harcaması Gelir Elastikiyetleri", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 1:101-123, Ankara.
- Ülgener, Sabri F., (1986), *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, Elif Ofset, Altıncı Baskı, İstanbul.
- Ülken, Yüksel, (1982), *Fiyat Teorisi*, İstanbul Üniv. İktisat Fak. Cilt:2 Faktör Piyasası, Çağlayan Basımevi, İstanbul.
- Üstünel, Besim, (1975), *Ekonominin Temelleri*, Kurtuluş Matbaası, Üçüncü Baskı, Ankara.
- Yiğitbaşı, Şahabettin (1985), *Mikro İktisat*, Barış Yayınları Fakülteler Kitapevi, İzmir.
- DİE, (1997), *1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Haziran, Ankara.

- DİE, (1997), *1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları, Seçilmiş 19 İl Merkezine Göre %20, %10, %5 ve %1'lik Gelir Dağılımı*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Eylül, Ankara.
- DİE, (1998), *1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi Seçilmiş 19 İl Merkezi Sonuçları*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Temmuz, Ankara.
- DİE, (1998), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Eskişehir*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ocak, Ankara.

